

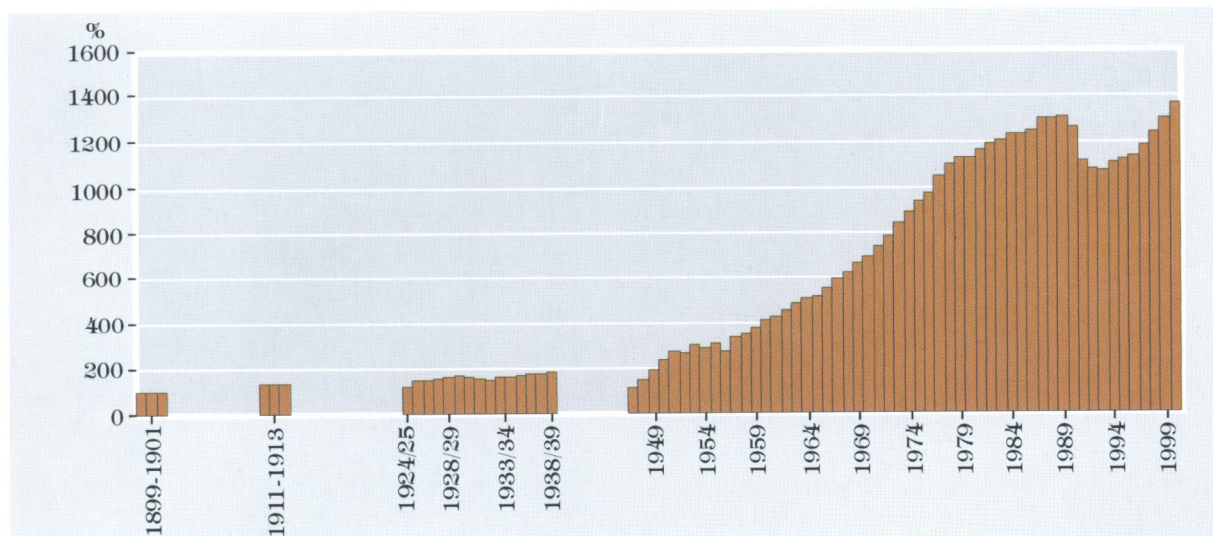
A GAZDASÁG XIX-XX. SZÁZADBAN

Nemzeti termelés

A nemzetgazdaság teljesítményének mérésére az elmúlt évszázadok folyamán koronként különböző – egyre tökéletesebbnek tartott – eljárások alakultak ki. Az eltérő módszerek miatt a ránk maradt adatok csak fenntartásokkal állíthatók egymás mellé. Feltételezhető azonban, hogy nagy vonalakban minden módszer megmutatja egy-egy időszak fejlődésének fő vonalát.

A nemzeti termelés növekedését a múlt század első felében két nagy háború és a nagy gazdasági világválság akadályozta. A gazdaság színvonala 1946/47-ben nem sokkal (17%-kal) haladta meg a századforduló teljesítményét, és alacsonyabb volt az 1911–1913. évek átlagánál.

A nemzeti termelés alakulása
(volumenindexek a nettó nemzeti termelés,
a nemzeti jövedelem és a bruttó hazai termék alapján)
(1899–1901. évek átlaga=100)

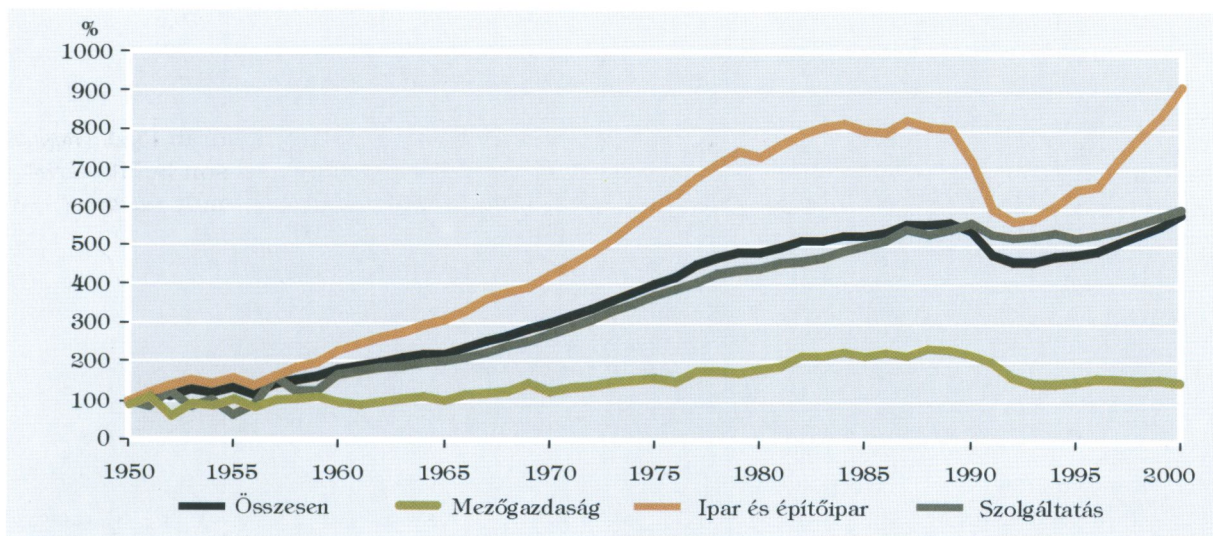
A XX. század második felében 1989-ig csaknem folyamatos volt a növekedés, a kilencvenes évek elején azonban – a társadalmi-gazdasági átalakulással összefüggésben – olyan jelentős visszaesés következett be,

hogy a nemzeti össztermés csak a század legvégén érte el és haladta kissé túl a korábbi legmagasabb (1989. évi) szintet, és ezzel 2000-ben a száz évvel azelőttinek 13–14-szerese volt. Az évszázad folyamán a lakosság száma másfélszeresére emelkedett, tehát a XX. században az egy főre jutó termelés is számottevően, mintegy kilencszeresére nőtt.

A XX. század második felében többé-kevésbé egységes módszerrel kiszámított adatok jelzik a bruttó hazai termék és az azt létrehozó ágazatok teljesítményének alakulását.* Részleges adatok arra utalnak, hogy az ezekből kiolvasható tendenciák a korábbi időszakokra is jellemzők voltak: a mezőgazdaság meglehetősen mérsékelt, az ipar-építőipar igen erőteljesen nő, a szolgáltatások fejlődése pedig nagyjából meg-
egyezik a nemzetgazdasági átlaggal.

A bruttó hazai termék termelése (1950=100)

Lényegesen átalakult a termelés szerkezete. A gyors fejlődés eredményeként egyrészt az ipari ágazatok, másrészt a pénzügyi jellegű szolgáltatások súlya jelentőssé vált. Ugyanakkor a mezőgazdaság, amely a XIX. század végén még a nemzeti termelés közel felét adta, napjainkban alig éri el az ágazatok által előállított bruttó hozzáadott érték 5%-át. A korábbi évtizedekben jelentős szerepet játszó bányászat aránya a XX. század végén a bruttó hozzáadott érték fél százaléka alá süllyedt.

*1950-től 1960-ig a gazdaság össztermését a nemzeti jövedelemmel mérte a KSH. Ennek alapján készültek utólagos becslések és számítások a bruttó hazai termék, illetve az ágazatok által létrehozott bruttó hozzáadott érték alakulására.

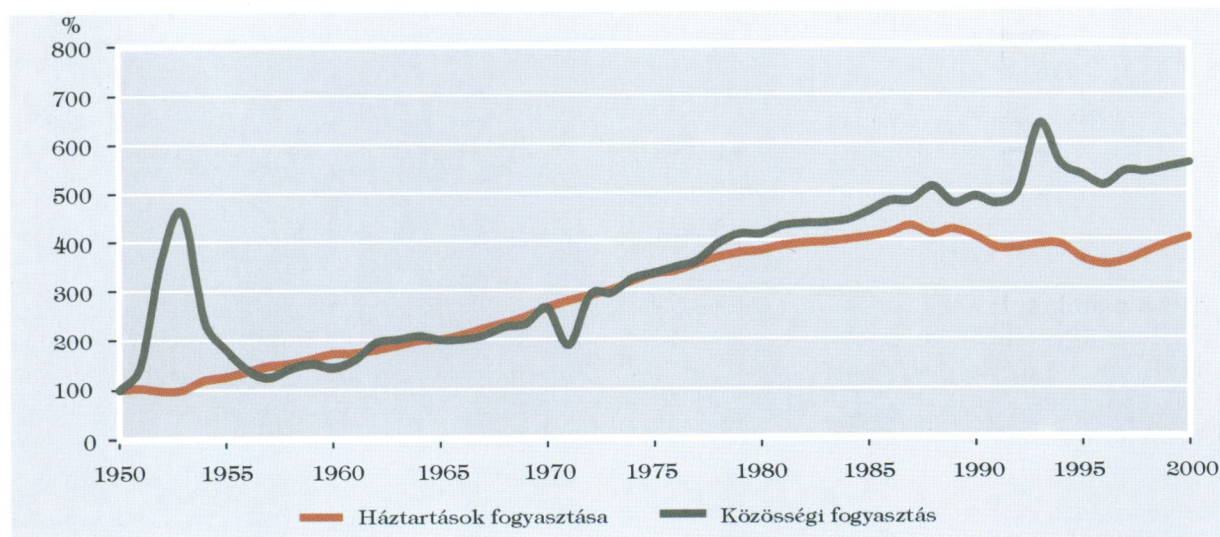

A bruttó hozzáadott érték főbb ágazonként, 2000 (folyó alapon)

Megnevezés	Milliárd Ft	Megoszlás, %
Mezőgazdaság, erdőgazdaság, halászat	472	4,1
Bányászat	31	0,3
Feldolgozóipar	2 877	25,2
Ebből: gépipari ágazatok	1 092	9,6
Villamosenergia-, gáz-, gőz-, vízellátás	430	3,8
Építőipar	520	4,6
Ipar, építőipar együtt	3 858	33,8
Kereskedelem, javítás, szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás	1 428	12,5
Szállítás, raktározás, posta, távközlés	1 096	9,6
Pénzügyi tevékenység, ingatlanügyletek	2 344	20,5
Közigazgatás, oktatás, egészségügy	1 874	16,5
Egyéb közösségi és személyi szolgáltatás	342	3,0
Ágazatok összesen:	11 414	100,0

A bruttó hazai termék belföldi felhasználásán belül a felhalmozás az évtizedek során igen nagy mértékben, a sokkal nagyobb volumenű fogyasztás kevésbé emelkedett. A végső fogyasztáson belül a háztartások fogyasztása a XX. század végén négyszerese volt az ötven évvel azelőttinek, de a múlt század során elért legmagasabb (1987. évi) szintet még nem érte el.

A fogyasztás alakulása (1950=100)

A belföldi felhasználás 2000-ben 13 604 milliárd forint volt, volumenben 5,5-szerese az 1950. évinek. A felhasználás 4%-kal haladta meg a hazai termelést, a különbséget 529 milliárd forintnyi behozatali többlet fedezte.

A bruttó hazai termék felhasználása, 2000
(folyó áron)

Felhasználás	Milliárd Ft	Megoszlás, %
Háztartások fogyasztási kiadása	6 684	49,1
Természetbeni társadalmi juttatás	1 616	11,9
Háztartások végső fogyasztása	8 300	61,0
Közösségi fogyasztás	1 316	9,7
<i>Végső fogyasztás összesen</i>	<i>9 616</i>	<i>70,7</i>
Bruttó állóeszköz felhalmozás	3 180	23,4
Készletváltozás, stb.	808	5,9
<i>Bruttó felhalmozás összesen</i>	<i>3 988</i>	<i>29,3</i>
Belföldi felhasználás összesen	13 604	100,0

A XX. század második felében az országok és a nemzetgazdaságok kapcsolatainak kiterjedése és sűrűsödése napirendre tűzte a különböző gazdaságok fejlettségi szintjének összehasonlítását. Erre a valutaárfolyam alapján történő átszámítás korlátozottan volt alkalmas. Az egyéni kutatók és a különböző kutatóintézetek mellett nemzetközi szervezetek is mind nagyobb figyelmet szenteltek az ügynek. A KGST-ben az 1950-es évek végétől kezdve végeztek összehasonlításokat a legfőbb gazdasági mutatószámokra, így az egy főre jutó nemzeti jövedelemre vonatkozóan is. Az ENSZ keretében először 1970-ben, tíz nagyon különböző fejlettségű ország, köztük Magyarország bruttó hazai termékének színvonalát hasonlították össze vásárlóerő alapján kialakított nemzetközi dollárban (ICP).

Az egy lakosra jutó GDP 1970-ben

Ország	Nemzetközi dollárban	Az Egyesült Államok	Magyarország
		százalékában	
Egyesült Államok	4 801	100	248
Franciaország	3 599	75	186
Német Szövetségi Köztársaság	3 585	75	185
Japán	2 952	62	153
Egyesült Királyság	2 895	60	150
Olaszország	2 198	46	114
Magyarország	1 935	40	100
Kolumbia	763	16	83
India	342	7	18
Kenya	247	6	14

A következő évtizedekben mind több ország kapcsolódott be az összehasonlítási programba, mind tökéletesebbek lettek a számítási módszerek. Ma már a nemzetközi szervezetek – elsősorban az OECD és az Európai Unió statisztikai hivatala – rutinszerűen készítik évente az idevonatkozó számításokat, és nagyon kevés európai ország (pl. Jugoszlávia) általában kivételes okok folytán marad ki belőle.

**Magyarország és a szomszédos országok egy főre jutó
bruttó hazai terméke, 1999**
(dollárban, vásárlóerő-paritáson)

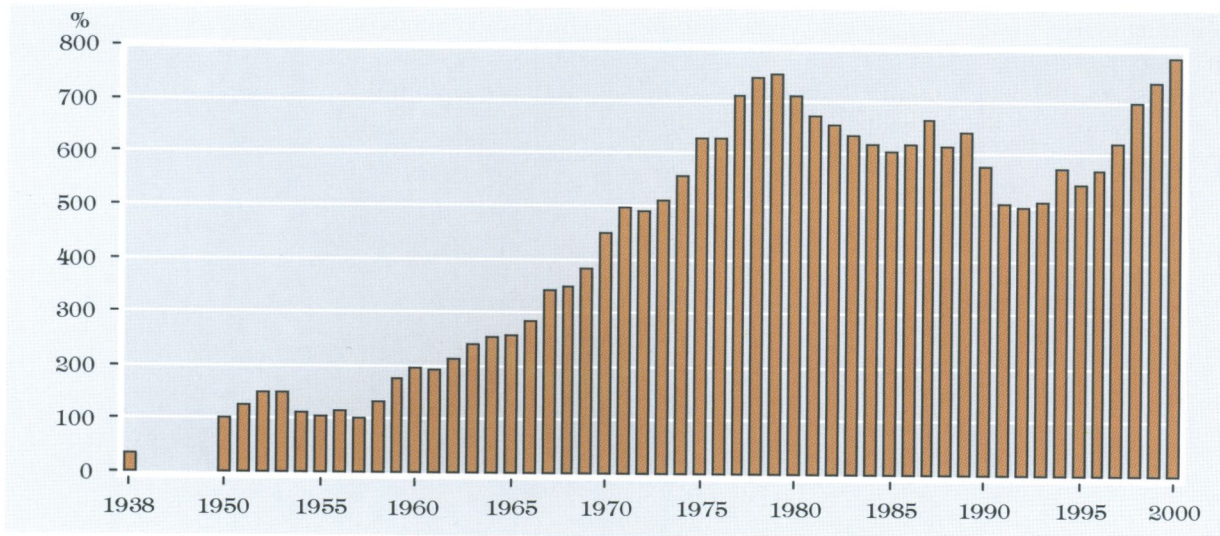
* Ausztria adata kissé (10%-kal) magasabb az Európai Unió átlagánál.

** Jugoszláviára a Világbank valutaárfolyam alapján készített becslése szerepel. A vásárlóerőre átszámított dollár hasonló fejlettségű országoknál ennek 2-3-szorosa.

Az 1950-es évek elején a beruházásokat a főleg nehézipari jellegű és erőltetett ütemű iparosítás, a háború lehetőségére való felkészülés és az ország teherbíró képességével arányban nem álló presztízs-létesítmények építése határozta meg. Nagy Imre első kormánya (1953) a folyamatban lévő beruházások jelentős részét leállította, és az életszínvonal emelésére koncentrált. E cél elérésének ára azonban a beruházások rendkívüli elhúzódása, a beruházásba fektetett eszközök holt tőkévé válása volt. A későbbiek során a rendszerváltásig a beruházások túlfutása, a pénzügyi egyensúly felborulása, illetve a beruházások egy részének leállítása periodikusan ismétlődött. Egyes nagy létesítményeket (pl. Budapesti Metró, Paksi Atomerőmű, Bős-Nagymarosi Vízlépcső) többször is elkezdtek, majd leállítottak, vagy lefékeztek. A beruházások hatékonysága alacsony volt.

A beruházások alakulása (1950=100)

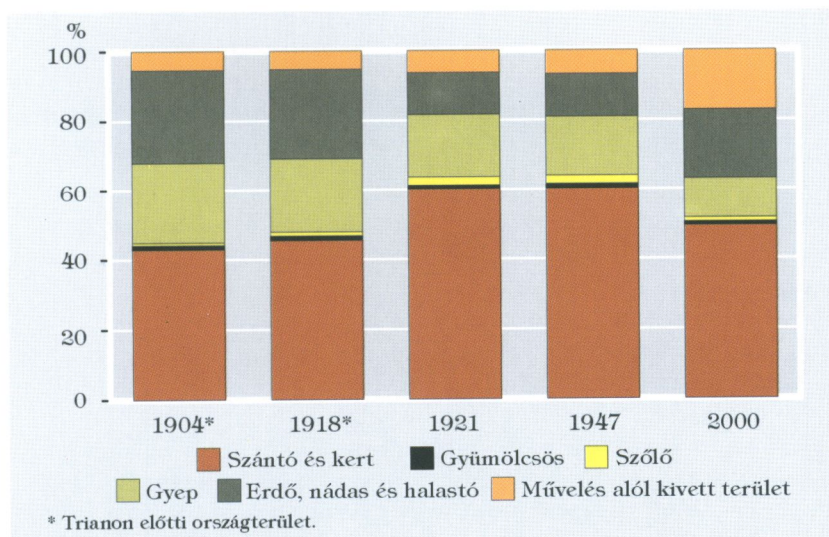
A rendszerváltás utáni első évek beruházásait az ország átalakulásával összefüggő gazdasági válság erősen visszavetette, majd 1993-tól a beruházások gyors ütemben növekedni kezdtek. Ez a kilencvenes évek második felében tapasztalt gyors gazdasági növekedés hajtóerejévé vált. A beruházások fel lendülésében jelentős szerepe volt a külföldi befektetőknek. A kilencvenes évek végén a külföldi érdekelt-ségű vállalkozások valósították meg az összes beruházás 38–40%-át.

Mezőgazdaság

Hazánkban a természeti tényezők, az éghajlat, a fekvés, a vízellátás, a talajadottságok az európai átlagnál magasabb szintű mezőgazdasági termelés lehetőségét biztosítják. Az elmúlt évszázadokban meghatározó gazdasági ágazatként működő mezőgazdasági termelésnek voltak olyan időszakai, amikor az európai országok többségét meghaladó színvonalon tudta biztosítani a hazai lakosság élelmiszer-ellátását, miközben jelentős feleslegeit külpiacra értékesítette.

A mezőgazdasági terület részaránya az európai országok közül Dánia után Magyarországon a legnagyobb. 1999-ben mezőgazdasági művelés alatt közel 6,2 millió hektár (az összterület kétharmada) állt. Szántóföldi és kertészeti termelés mintegy 5 millió hektáron, gyepgazdálkodás több mint 1 millió hektáron folyt. Az erdőkkel borított terület megközelítette az 1,8 millió hektárt (19%).

Az ország földterületének megoszlása művelési ágak szerint

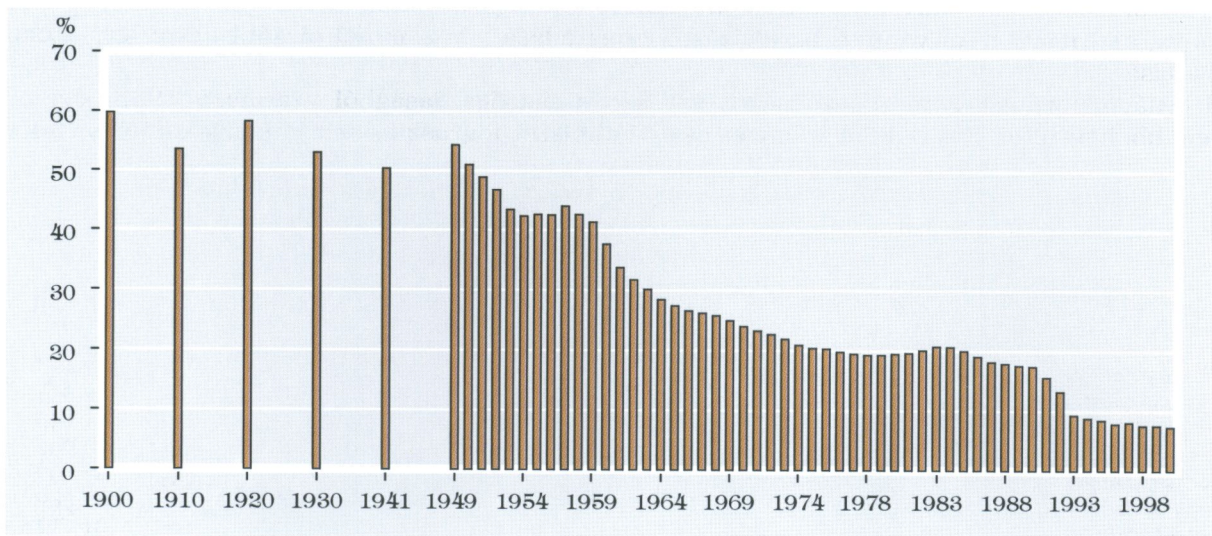

A száz lakosra jutó mezőgazdasági terület tekintetében Magyarország a jobb ellátottságú országok közé tartozik (61 hektár/100 fő, az európai átlag 45 hektár/100 fő), de a mezőgazdaságban foglalkoztatottakra jutó szántóterület nagysága alapján is csak Dánia, Svédország és Franciaország előzi meg hazánkat Európában.

A mezőgazdasági aktív keresőknek az összes keresőhöz viszonyított, európai átlagot meghaladó aránya 1995 után az átlag alá csökkent. Az aktív keresők mellett azonban több százezren – más ágazatokban dolgozók, nyugdíjasok, gyermekgondozási ellátást igénybe vevők, munkanélküliek, családtagok – fordítanak több-kevesebb időt mezőgazdasági tevékenységre.

A mezőgazdaságban dolgozó aktív keresők aránya

A XIX. század második felében és a XX. század elején az ipar fejlődése és a városi polgárság kialakulása mellett a falusi gazdasági-társadalmi viszonyokat egyfelől a félfudális nagybirtokrendszer fennmaradása, másfelől a földnélküli parasztok és földmunkások milliós tömegei jellemezték. A földreform a XX. század első felének egyik nagy társadalmi-gazdasági kérdése volt.

A XX. század elején a mezőgazdasági művelésre alkalmas földterület több mint egyharmadát 4000 földbirtokos 500 hektárnál nagyobb birtokon művelte. A 2 millió parasztgazdaság földje ugyanennyit tett ki.

A mezőgazdaság lassú fejlődését az I. világháború megtörte, az utolsó háborús években a termelés a háború előttinek kb. felére esett vissza. A gazdasági visszaesés ellensúlyozására hozott intézkedések közül kiemelkedő az 1920-as földreform, amely 660 ezer hektárnyi területre terjedt ki. A törpebirtokosok és a föld nélküli napszámosok, cselédek (összesen 400 ezren) csak kevés (átlagosan kb. másfél hektár) földet kaptak, ezenkívül 200 ezer család jutott házhelyhez. A vételár hiteleit sok gazdaság alig tudta kifizetni, eladósodtak, földjüket elárverezték. Így a – Nagyatádi nevéhez kapcsolódó – földreform a félfudális birtokrendszeren lényegében nem tudott változtatni.

Az 1929–33. évi világgazdasági válság a legjobban a gabonatermelő országokat – így hazánkat is – sújtotta. A termények áresése a válság éveit meghaladta az 50%-ot. Megnőttek az eladatlan készletek, a mezőgazdaság adósságterhei és a munkanélküliség is. A hozamok alig haladták meg a 20-30 évvel korábbi szintet. A kilábalást a világszerte alkalmazott állami beavatkozási politika segítette, amit később a háborús konjunktúra váltott fel.

Míg az ipar és a kereskedelem két világháború közötti fejlődése hozzájárult az ország életének korszerűbbé válásához, addig a mezőgazdaság esetében korszerűsödés alig mutatható ki. A traktorok és a cséplőgépek elterjedtek, voltak a nagybirtokok között fejlett gazdálkodást folytatók, de a modernizációt a

földbirtokviszonyok mellett akadályozta az is, hogy a nagybirtoknak mintegy fele kötött (korlátolt forgalmú) birtokkategóriába tartozott. Ebből következett a nagybirtokok többségének hitelképtelensége, pénzhiánya, ami maga után vonta a beruházások elmaradását, és a minél olcsóbb termelési üzemenet állandósulását.

A II. világháborúban a mezőgazdaságot ért kár a mezőgazdaságból származó 1938. évi nemzeti jövedelem kb. kétszeresét tette ki. A termelés és az élelmiszer-fogyasztás színvonala jelentősen visszaesett.

Magyarország legnagyobb földbirtokosai 1943-ban
(kincstári, községi, városi, egyházi, iskolai stb. birtokok nélkül)

Földbirtokos		Katasztrális hold	Hektár
Esterházy Pál hg.	Eszterháza	223 270	128 493
Festetics György hg.	Keszthely	69 406	39 944
Esterházy Móric gr.	Csákvár	54 750	31 509
Pallavicini Alfonz Károly őgr.	Budapest	50 401	29 006
Esterházy Tamás gr.	Devecser	46 980	27 037
Fülöp Józsiás Szász-Coburg Gothai hg.	Budapest	41 075	23 639
Károlyi László gr. örök.	Budapest	37 713	21 704
Királyi családi uradalom	Ráckeve	35 908	20 665
Albrecht kir. hg.	Mosonmagyaróvár	34 994	20 139
Károlyi István gr.	Fehérvárcsurgó	24 411	14 049
Hunyady József gr.	Kéthely	23 300	13 409
Festetics Sándor gr.	Dég	23 138	13 316
Esterházy Ferenc gr.	Tata	22 753	13 094
Semsey László gr.	Budapest	20 774	11 956
Széchenyi Andor Pál gr.	Márcali	18 952	10 907
Esterházy Pál gr. ifj.	Réde	18 381	10 578
Batthyány-Strattmann László hg.	Körmend	18 317	10 542
Andrássy Sándor gr.	Budapest	18 173	10 459
Boncompagni Józsefné hg. és San Martino Henrik gr.	Róma	17 966	10 340
Dessewffy Aurél gr.	Vencselő	17 872	10 285

1945. március 17-én az Ideiglenes Nemzeti Kormány elfogadta a földosztásról szóló rendeletet. A földosztás az ország szántóterületének 30%-ára (2,9 millió hektár), az erdőségek 60%-ára terjedt ki. Összesen 642 ezer személy részesült juttatásban, átlagosan közel 3 hektáros területtel. A kapott terület minimuma 0,7 hektár, maximuma 8,6 hektár volt. A legtöbb földet a nagybirtokon élő gazdasági cselédek és föld nélküli mezőgazdasági munkások kapták (átlagosan közel 5 hektárt). A törpebirtokosok és kisbirtokosok földkiegészítéshez jutottak.

Az 1945. évi földreform során juttatásban részesültek foglalkozás szerint

Foglalkozás	A személyek száma	A kiosztott terület, kataszteri hold*	
		összesen	egy főre jutó
Gazdasági cseléd	109 875	922 255	8,4
Mezőgazdasági munkás	261 088	1 288 463	4,9
Törpebirtokos	213 930	829 477	3,9
Kisbirtokos	32 865	143 131	4,4
Szegődményes és kisiparos	22 164	53 866	2,4
Képesített (okleveles) gazda	1 256	14 548	11,6
Erdészeti alkalmazott	1 164	6 998	6,0
Összesen	642 342	3 258 738	5,1

*1 kat. hold=0,5755 hektár

A juttatott földek 90%-a szántó, kert és szőlő volt. A földreformmal együtt teremtettk meg az állami erdőgazdaságokat, amelyek 800 ezer hektáros, valamint a közlegelőket, amelyek 300 ezer hektáros juttatásban részesültek. A földreform eredményeként kisparaszti gazdaságokra épülő birtokstruktúra jött létre.

A gazdaságok és területük megoszlása

(Százalék)

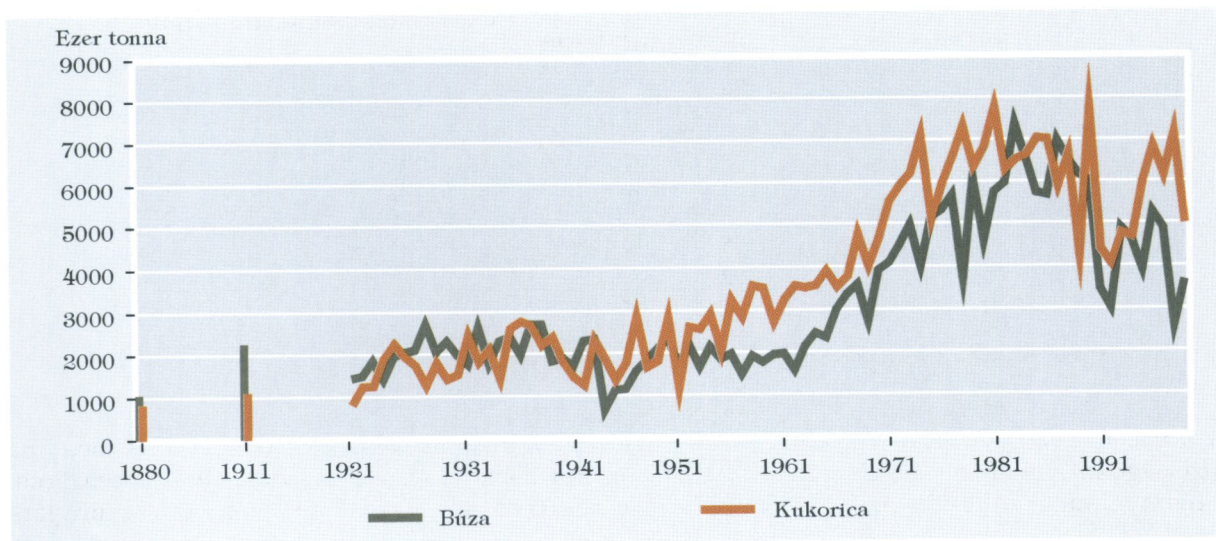
Birtokméret, hektár	1935			1949		
	Gazdaságok száma	Összes terület	ebből: szántó	Gazdaságok száma	Összes terület	ebből: szántó
Törpebirtok (-2,9)	72,4	10,1	12,3	45,7	15,0	19,2
Kisbirtok (3-57,5)	26,8	41,8	53,1	54,1	55,9	74,4
Középbirtok (57,6-575,5)	0,7	18,2	14,5	0,2	4,2	5,6
Nagybirtok (576-)	0,1	29,9	20,1	0,0	24,9	0,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Az újonnan földhöz jutottak és a régi kisbirtokosok rövid idő alatt pótolták a háborús károkat. A kisbirtokok művelésének lendülete az 1950-es években azonban – az akkori agrárpolitika hatására – megtorpant. A termelés visszaesett, és néhány év alatt több mint 250 ezer gazda hagyta abba a földművelést.

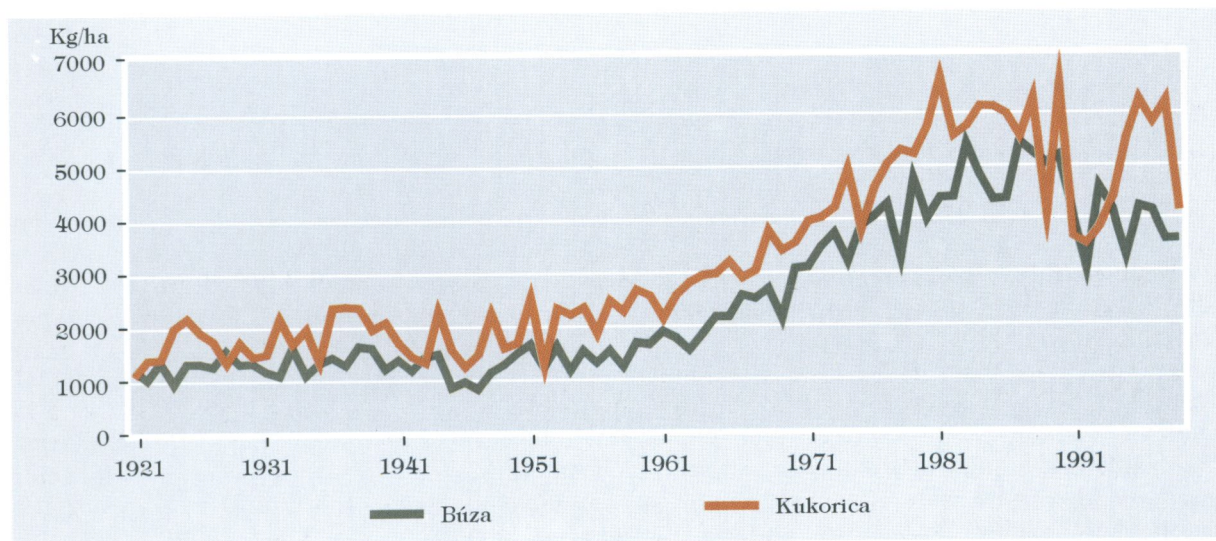
A megmaradt, illetve a szövetkezetekből 1953 után kivált egyéni gazdaságok nagy többségét 1959 és 1961 között termelőszövetkezetekbe tömörítették. A nagyüzemi gazdálkodásra való áttéréssel a korábbi kisparaszti eszközök nagy része kiesett a termelésből, és a fejlesztés érdekében nagy léptékű állami támogatás vált szükségessé. Ezzel a termelés korábbiakat felülmúló mennyiségi növekedését sikerült megvalósítani, és a mezőgazdaság nemzetközi összehasonlításban is gyors ütemű fejlődést és magas színvonalat ért el. Az eredmények a másfél ezer mezőgazdasági nagyüzem és a másfél millió mezőgazdasági kistermelő fokozatosan kialakuló együttműködése révén jöttek létre.

A fő gabonafélék termésének alakulása

Termésátlagok

A mezőgazdasági össztermelés húsz év alatt – a hatvanas évek elejétől a nyolcvanas évek elejéig – 85-86%-kal emelkedett. Az állattenyésztés fejlődése volt gyorsabb, de jelentősen nőtt a növényi termékek termelése is. A gabonafélék termésmennyisége az 1960. évi 7 millió tonnáról 1982-ig 15 millió tonnára nőtt. Az elmúlt évszázadban a legnagyobb búzatermést (7,4 millió tonnát) 1984-ben, a legmagasabb kukoricatermést (közel 8 millió tonnát) 1982-ben takarították be. A kilencvenes évtizedben a terméseredmények visszaestek, az összes gabonatermés évi 10 millió tonna körül alakult.

A búzatermés az 1921–1925. évi átlagosan 1,6 millió tonnáról 1996–2000 átlagában 4,1 millió tonnára, a kukoricatermés ennél is nagyobb mértékben, 1,5-ről 6,2 millió tonnára emelkedett.

A fő gabonafélék termésének és termésátlagának összevetéséből látható, hogy a búza és a kukorica termésmennyiségének alakulásában hosszú távon is a termésátlagok változása volt a legfontosabb tényező.

Öntözés, műtrágyázás

Év	Öntözött terület (ezer ha)	Egy hektár mezőgazdasági területre jutó műtrágya (kg)
1939	14	2
1950	33	5
1960	95	23
1970	109	122
1973	311	176
1983	176	241
1997	82	46
1998	94	53
1999	34	56

A XX. század második felében mind az öntözés, mind a műtrágya-felhasználás jelentősen fellendült, a nyolcvanas-kilencvenes években azonban mindkettő nagymértékben visszaesett.

A fejlődés lendülete a világ gazdasági hatások és a hazai pénzügyi politika erősödő elvonása nyomán az 1980-as évek második felében megtorpant. A rendszerváltozás keretében 1989 után a vagyoni kárpótlás során megindult a termelőszövetkezeti tagok és hozzátartozóik régi birtokának visszaigénylése, a föld magántulajdonba való visszajuttatása. A mezőgazdasági nagyüzemek termőterületének egy részét kárpótlási célokra elkülönítették. Az így képzett földalapból a jogosultak kárpótlási jegyek fejében juthattak földhöz. Az árverésben csak az érintett szövetkezetek tagjai és csak a helyben lakók vehettek részt. 1994-ig kb. félmillió személy jutott árverés útján földhöz, hozzávetőleg összesen 2 millió hektárhoz.

A szövetkezetek egy része megszűnt, egy része kisebb szövetkezetté alakult. Az új tulajdoni viszonyok között a szövetkezetek bérelt földeken folytatták tevékenységüket. Az állami gazdaságok többsége részvénytársasággá alakult, kisebb részüket felosztották.

A mezőgazdaságot átalakító tulajdoni változások, az ipari eredetű anyagok és eszközök árainak gyors emelkedése stb. mellett néhány aszályos év is rontotta a termelési feltételeket. Alapvető probléma volt, hogy az agrártermékek számára nem sikerült fizetőképes külpiaci értékesítési lehetőségeket találni. A keleti piacok fizetési gondokkal küzdöttek, a nyugatiak telítettek voltak, néha a magyar termékek minőségük, csomagolásuk stb. miatt nem találtak vevőre.

Az említett körülmények nem növelték úgy a földhöz juttatottak termelési kedvét, mint 1945-ben. Az új tulajdonosok egy része kora, egészségi állapota és az anyagi lehetőségek hiánya miatt nem volt képes jól prosperáló gazdálkodásra, ezért földjét eladás vagy bérbeadás útján kívánta hasznosítani. A bérbe adott föld 1994-ben megközelítette az 1 millió hektárt. A földtulajdon és a földhasználat jelentős mértékben különvált.

Az 1990-es években a mezőgazdasági termelés csaknem 40%-kal visszaesett. Az 1993-1994-es mélypontot a következő évek csak kismértékben múlták felül. A mérséklődés az állati termékek termelésében nagyobb volt, mint a növénytermesztésben. A leglátványosabb visszaesés a szarvasmarha-tenyésztésben következett be. A hosszú évtizedeken keresztül 1,8-2 milliós állomány az ezredfordulóra 0,8 millió körülre csökkent.

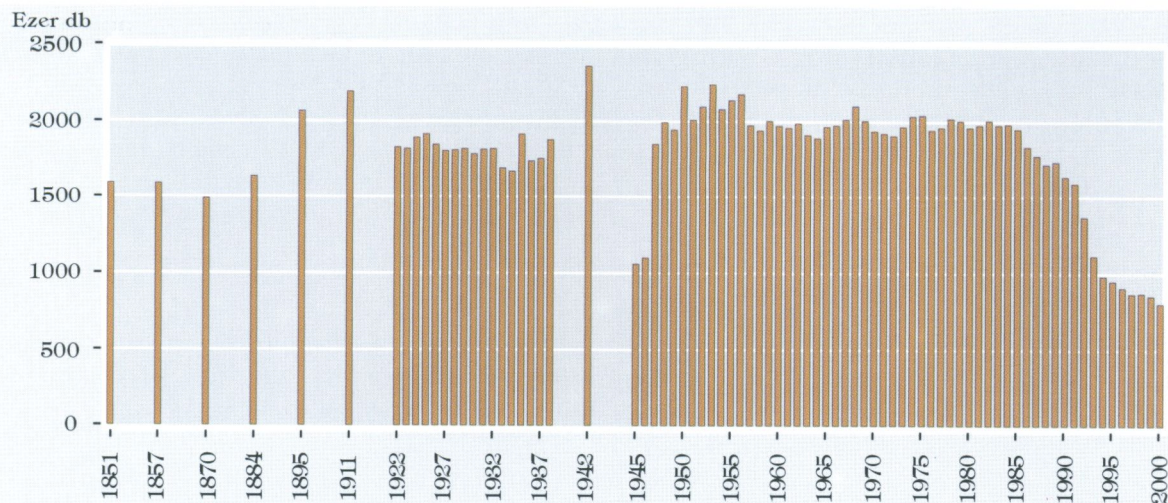
A földhasználat gazdálkodási formák szerint, 2000

(Százalék)

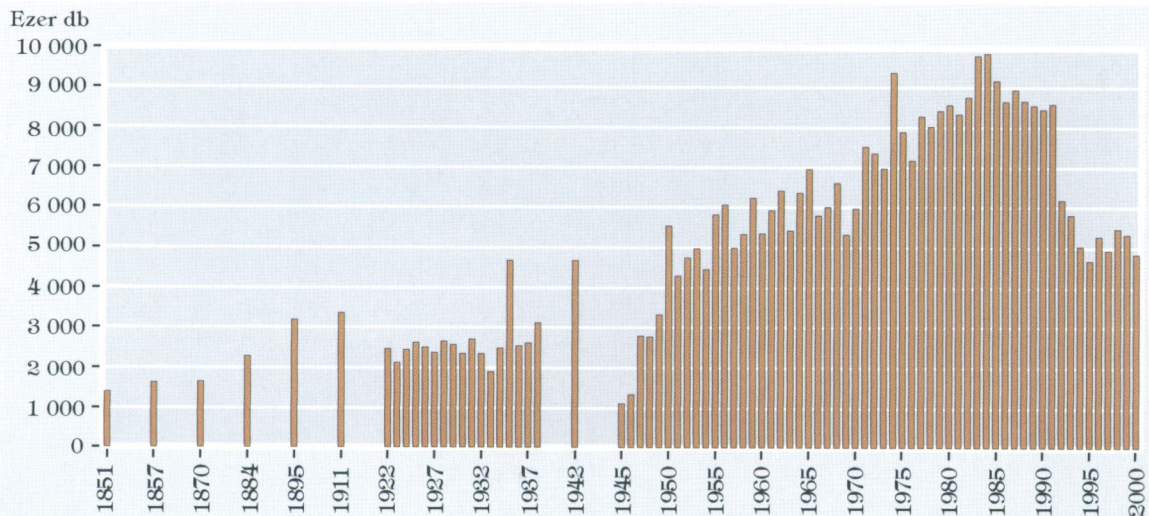
Művelési ág	Gazdasági társaság	Szövetkezet	Egyéni gazdálkodó	Egyéb	Összesen
Szántó	24,3	20,5	52,4	2,8	100,0
Kert	0,3	0,0	66,0	33,7	100,0
Gümölcsös	18,0	4,2	75,5	2,3	100,0
Szőlő	6,3	2,0	89,0	2,7	100,0
Gyep	18,4	11,5	50,6	19,5	100,0
Mezőgazdasági terület összesen	22,4	18,0	53,3	6,3	100,0
Erdő	56,9	6,7	36,4	0,0	100,0

Szarvasmarha-állomány

Sertésállomány

A sertések száma a két világháború között 2,5–3 millió között volt. A II. világháború utáni években ennek két-háromszorosát is elérte, majd a kilencvenes években 5 millió körüli szinten állapodott meg.

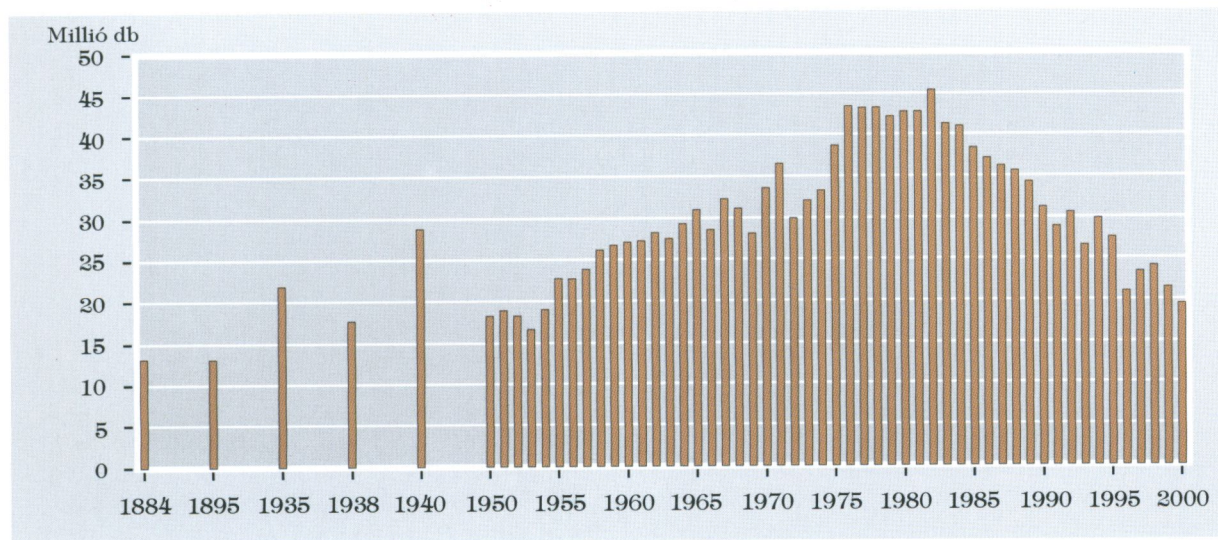
A baromfiállomány zömét a tyúkfélék képviselik. A baromfi jelentősége mind a hústermelésben, mind a fogyasztásban számottevően nőtt az elmúlt évtizedek folyamán. Az utóbbi időben az állomány kisebb lett, de ez is alkalmas a korábbi megközelítő mennyiségű baromfihús előállítására.

A baromfi-felnőttállomány alakulása

(Millió darab)

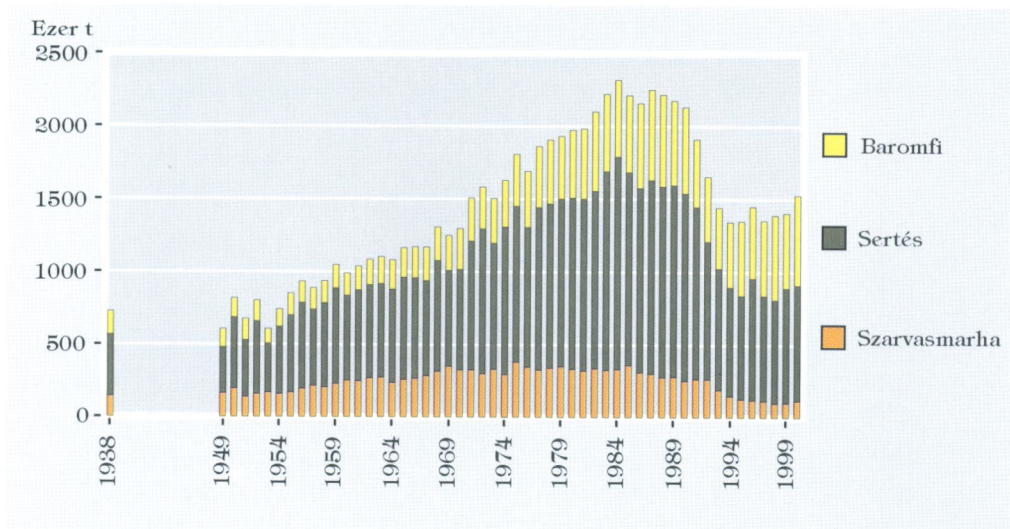
Év	Tyúkfélék	Liba	Kacsa	Pulyka	Összesen
1935	17,9	2,3	1,4	0,4	21,9
1950	16,4	1,0	0,9	0,2	18,5
1980	40,0	0,8	1,7	0,2	42,8
1990	28,4	0,9	1,4	0,4	31,1
2000	17,0	1,0	0,7	0,8	19,5

Baromfifélék felnőttállománya

A fontosabb vágóállatok termelésének alakulása

Az egyéb állatok közül legnagyobb számban a juhok fordultak és fordulnak elő. Az 1960. évi 3,3 milliós állomány az ezredfordulóig 1,1 millióra csökkent. A lóállomány az 1942. évi 900 ezerrel 2000-ig 75 ezerre esett vissza, ebben kifejezésre jut a ló mezőgazdasági szerepének a gépesítéssel összefüggő visszaszorulása. Időnként jelentősen megnő a kecskék száma.

Egyéb állatfajok állományának alakulása

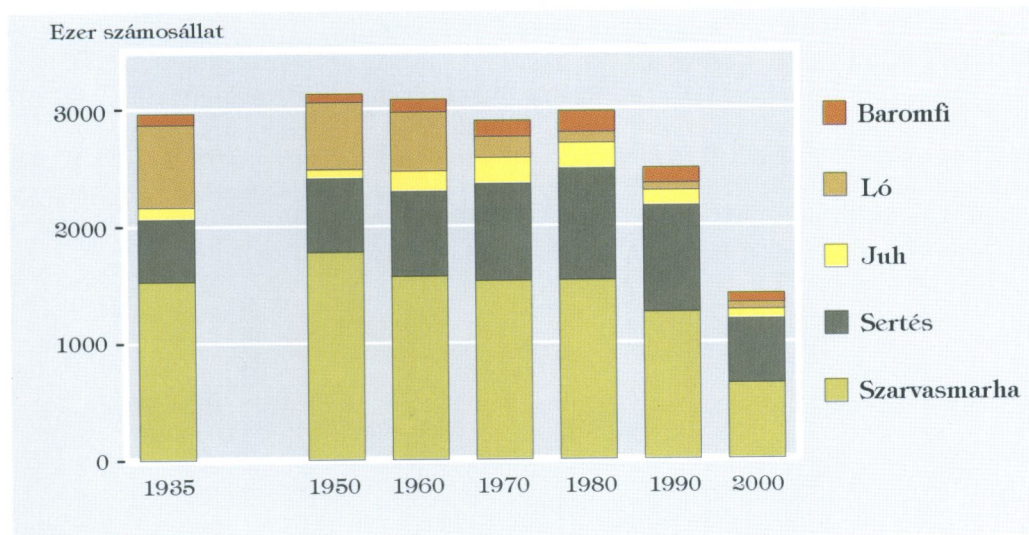
(Ezer darab)

Év	Ló	Juh	Kecske	Szamár	Öszvér	Bivaly
1935	885	1450	39,4	3,9	1,1	7,1
1950	712	1049	149,1	5,8	1,7	3,4
1980	120	3090	15,0	3,8	0,3	0,1
2000	75	1124	106,0	3,6	0,1	0,2

Az állatállomány összességében – számosállatra átszámítva – 1980-ban hasonló nagyságú volt, mint 1935-ben, bár a közbeeső időszakban volt annál sokkal kisebb (1946–47-ben) és valamivel nagyobb is (az 1950-es és 1960-as években). Az utóbbi másfél évtizedben valamennyi állatfaj létszáma csökkent, legnagyobb mértékben a szarvasmarháé. Az ezredforduló állatállománya a 65 évvel azelőttinek nem egészen a felét (48%-át) tette ki.

Az állatállomány nagysága és összetétele

A vadon élő állatok közül az utóbbi három évtizedben az apróvadak száma jóval kisebb lett, a nagyvadaké jelentősen emelkedett.

Vadállomány

(Ezer db)

Vad	1970	1980	2000
Nyúl	937	706	514
Fácán	1 277	1 838	789
Fogoly	585	174	66
Szarvas	33	37	78
Dámvad	2	6	22
Őz	141	185	292
Muflon	2	5	11
Vaddisznó	16	20	76

A mezőgazdaság összes termelése a XX. század végén 34–35%-kal volt nagyobb az 1934–38. évek átlagánál, az 1984–88. évek átlagától pedig 30–32%-kal maradt el.

Ipar, építőipar

A mai értelemben vett ipari tevékenység kezdetei a kézműiparra vezethetők vissza. Mellette több évszázados múltra tekinthet vissza a bányászat és az abból sarjadó kohászat. Végül, a XIX. század folyamán a gyáripar megjelenése és kifejlődése tette teljessé – más országokhoz hasonlóan – Magyarországon is az ipart.

Magyarország kézműves mestereiről az első mértékadónak tekinthető adatok az 1828. évi országos adóösszeírásból származnak. Az adatokban Erdély nem szerepel, Horvát-Szlavónország viszont igen. Ezen a területen csaknem 8,5 millió lakos élt, közülük 94 736 (1,1%) volt a kézműves. Az összeírtak háromötödének (62%) szakmai hovatartozásáról is rendelkezésre állnak adatok.

A legnépesebb mesterségek

Mesterség	Arány, %
Csizmadia	12
Molnár	11
Szabó	8
Takács	7
Kovács	7
Varga	6
Kerékgyártó és mészáros	3-3

A XIX. század folyamán – a bányászat és a gyáripar fejlődése mellett – jelentősen gyarapodott a kisiparban dolgozók száma is.

A XIX–XX. század fordulóján (1900-ban) a kisiparban 215 ezren, a bányászatban 70 ezren, a gyáriparban 212 ezren dolgoztak.

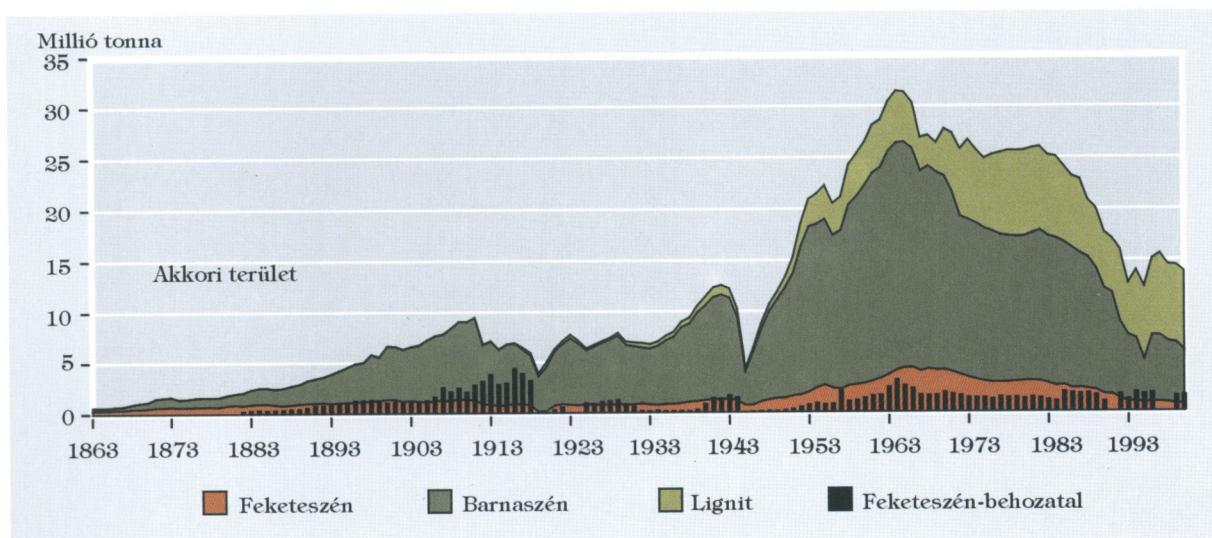
A kisipar szerepe a XX. század első felében is igen jelentős maradt. 1938-ban az összes ipari dolgozó mintegy fele, 405 ezer fő – tanoncok nélkül 336 ezer – a kisiparban tevékenykedett, és ez a szektor állította elő a nemzeti jövedelem egytizedét.

A bányászat-kohászat a XIV–XVI. században főként a nemesfémek kitermelésében és előállításában volt jelentős. Ebben az időben Magyarország vezető szerepet játszott az aranybányászatban. Ezt később a szén- és ércbányászat fejlődése követte. Az ágazat munkáslétszáma az 1871–1875. évi 47 ezerről 1913-ig 84 ezer fölé, a széntermelés 1,5 millió tonnáról ezekben az években 8–9 millióra emelkedett, a vasérctermelés csaknem meghatszorozódott.

A bányászati lelőhelyek nagy része a trianoni békeszerződés következtében az ún. utódállamokba került. A bányászat munkáslétszáma 1921-ben 46 ezer volt. Visszaesett mind a fekete-, mind a barnaszénttermelés, de legnagyobb csökkenés a vasérckitermelésben mutatkozott. Újabb növekedést a bauxitbányászat megjelenése, illetve a terület-visszacsatolások, továbbá a háborús konjunktúra hozott.

Széntermelés szénfajták szerint és feketeszén-behozatal

A hazai statisztika nagy alakja, *Fényes Elek* 1847-ben 528 gyárat vett számba, ahol 23 ezer munkás volt, tehát ezek a gyárak átlagosan 44 munkással dolgoztak. A század második felében és az I. világháború előtti évtizedben nagyarányú ipari fejlődés bontakozott ki. 1900-ban a 20 főnél („segéderőnél”) többet foglalkoztató gyárak száma 2049 volt, amelyek összesen 212 ezer embert – átlagosan 104-et – foglalkoztattak.

Ez a létszám a következő tíz év alatt több mint 180 ezerrel (85%-kal) emelkedett. Számítások szerint 1910-ben a gyáripár közel 400 ezer alkalmazottjából 227 ezren (58%) dolgoztak a későbbi (trianoni) országterületen. Ezt a létszámot két évtized múlva, 1929-ben érte el és haladta túl a gyáripár. Az 1929–1933-as gazdasági válság miatt újabb visszaesés következett, de a kilábalás után gyorsan nőtt a gyáripár létszáma, a foglalkoztatottak 1938. évi átlagos száma már több mint 340 ezer volt, másfélszerese a három évtizeddel azelőttinek.

Az utolsó békeévben, 1938-ban az összes ipari létszámból a kisipar 47%-ot, a bányászat 6%-ot, a gyáripár 47%-ot foglalkoztatott.

A gyáripárban dolgozók 31%-a volt nő. Az akkori besorolás szerint többségük betanított és gépmunkásként dolgozott, ebben a kategóriában – valamint az ifjómunkások között – számuk meghaladta a férfiakét.

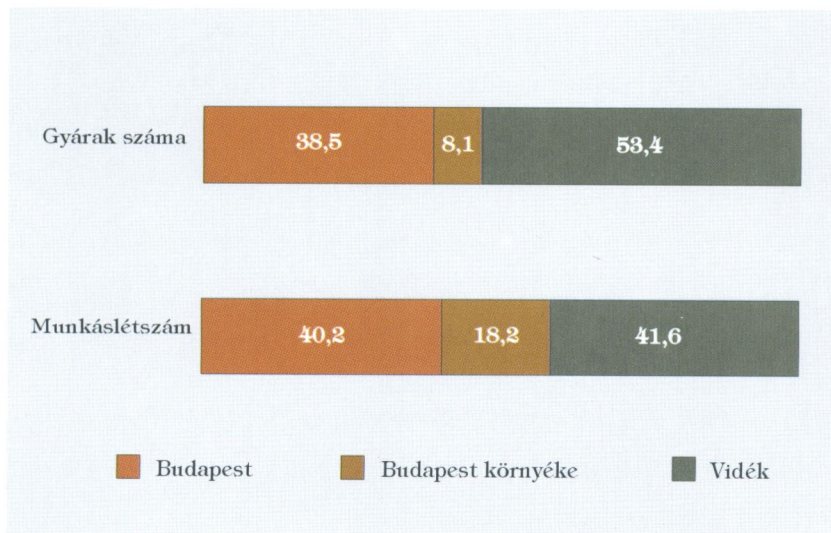
Gyáripari alkalmazottak 1938-ban (október 1-jén)

Beosztás	Férfi	Nő	Összesen
Gyárvezető	4 871	291	5 162
Tisztviselő	22 413	8 220	30 633
Művezető	4 586	89	4 675
Szakmunkás	80 432	10 450	90 882
Betanított és gépmunkás	62 039	64 418	126 507
Napszámos	41 644	16 094	57 738
Ifjűmunkás	6 284	7 845	14 129
Tanonc	9 713	634	10 347
Szolga	11 599	1 295	12 894
Összesen	243 631	109 336	352 967

A II. világháború előtt a gyáripart rendkívül nagy területi koncentráció jellemezte. 1943-ban a fővárosban és környékén működött a gyárak 47%-a, és itt dolgozott a munkások 58%-a.

A gyáripar legnagyobb ágazata 1938-ban a termelési érték alapján az élelmiszeripar, a létszám alapján a textilipar volt.

Gyárak települése, 1943 (százalékos megoszlás)

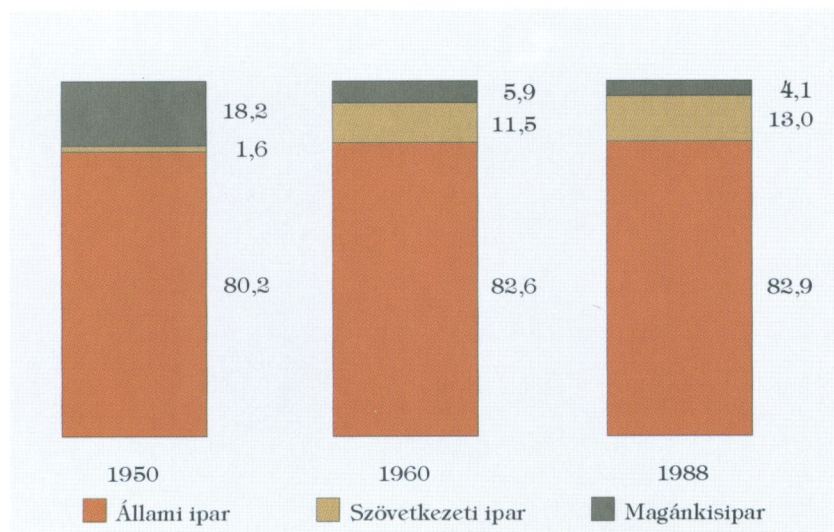

A gyáripar nagy iparcsoportjai 1938-ban
(a munkáslétszám nagyságsorrendjében)

Iparág	Százalékos részesedés	
	a munkáslétszámból	a termelési értékből
Fonó- és szövőipar	22,2	15,3
Vas- és fémipar	17,6	14,1
Gépipar	14,0	9,8
Élelmiszeripar	11,8	30,5
Építőanyag-ipar	10,3	3,6
Vegyipar	5,7	9,6
Együtt	81,6	82,9

A II. világháborút követő években államosították a bankokat, a bányákat, később az iparvállalatokat, az utolsó szakaszban a 10 fő feletti kisvállalatokat és -üzemeket is. A magánkisiparosok jelentős részét az 1950-es évek elején gyors ütemben szövetkezetekbe szervezték. Számuk az 1948. évi 180 ezerről 1953 elejéig 46 ezerre csökkent, a kisipari szövetkezeti tagok és alkalmazottak számának egyidejű – bár kezdetben kisebb mértékű – emelkedése mellett.

Az iparban foglalkoztatottak megoszlása szektoronként, %

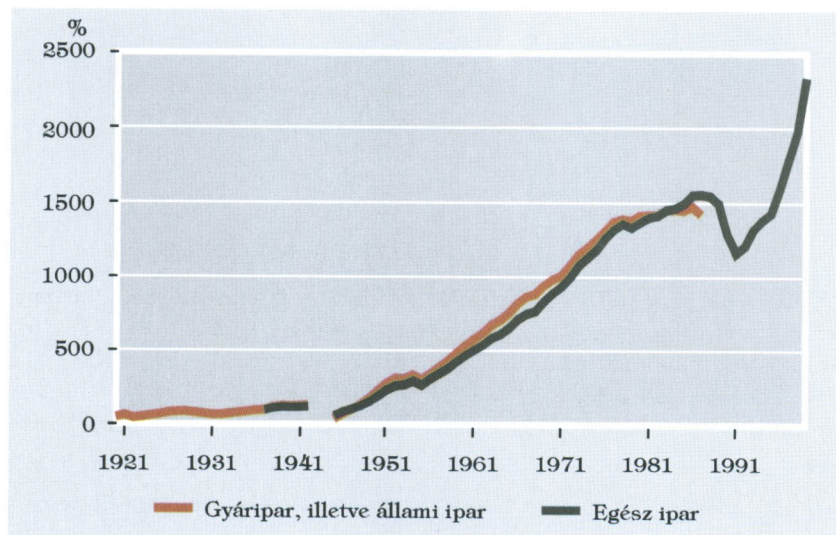
A XX. század végén lezajló rendszerváltozás a gazdaság egészében, ezen belül az iparban is magával hozta a magánosítást, ami részben a hazai, részben a külföldi tőke térhódítását jelentette. A közösségi (állami) tulajdon – a bruttó hozzáadott érték alapján számolva – az ipar egészében egyötödre, a bányászatban és a feldolgozóiparban egytizedre mérséklődött.

A bruttó hozzáadott érték megoszlása az iparban, 1999

	Bányászat	Feldolgozóipar	Villamosenergia-, gáz-, gőz-, vízszolgáltatás	Ipar összesen
Bruttó hozzáadott érték, milliárd Ft	28,4	2 340,2	389,2	2 757,8
Megoszlás tulajdonosi alszektoronként, %				
közösségi	9,2	10,3	89,3	21,4
hazai magán	57,8	37,4	6,1	33,2
külföldi	33,0	52,3	4,6	45,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

A gyáripar termelése 1921–23 átlagához képest 1938-ig – a válság éveinek nagy visszaesése ellenére – megkétszereződött. A következő években mind a gyáripar, mind a kohászat viszonylag gyorsan fejlődött, de 1944–1945-ben olyan mértékű visszaesés történt, hogy az 1946. évi ipari termelés az 1938. évinek a 60%-át sem érte el. A gyors helyreállítás eredményeként az utolsó békeév színvonalát az ipar 1948-ban már elérte, 1950-ben pedig 55–60%-kal meghaladta.

Az ipari termelés alakulása (1938=100)

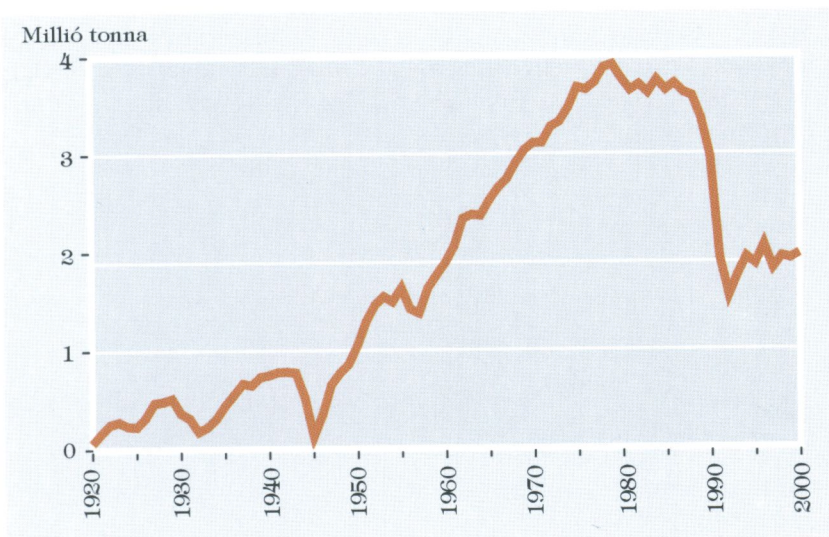

A XX. század második felében az ipari össztermelés, kisebb-nagyobb visszaesésekkel, közel tizenötszörösére emelkedett.

Az iparban foglalkoztatottak száma az időszak első húsz évében (1970-ig) több mint kétszeresére nőtt, a következő néhány évben e szint – 1,7–1,8 millió – körül ingadozott. 1976-tól lassú, majd a kilencvenes évek elején gyors ütemben csökkent az ipari létszám, az évtized második felében stabilizálódott, egy-egy évben némileg emelkedett is. 2000-ben a magyar iparban 1 millió 30 ezren dolgoztak, kétszer annyian, mint száz évvel korábban az akkori Magyarországon, és hozzávetőleg háromszor annyian, mint 1900-ban a jelenlegi országterületen. Az ipari létszám jelenleg 25–30%-kal nagyobb az 1950. évinél.

A háború utáni iparosítás első évtizedében nagy hangsúlyt kapott a kohászat. Ez az ország szűkös nyersanyag- és energiaforrásai miatt sok behozatalt igényelt, és a hazai ásványvagyon gyors kiaknázását tette szükségessé. A hatvanas évektől kezdve az ágazat növekedése az átlagosnál szerényebb volt, és a kilencvenes évek elején azok közé az ágazatok közé tartozott, amelyek a legnagyobb visszaesést szenvedték el, és gyökeres átalakuláson mentek keresztül.

Acéltermelés

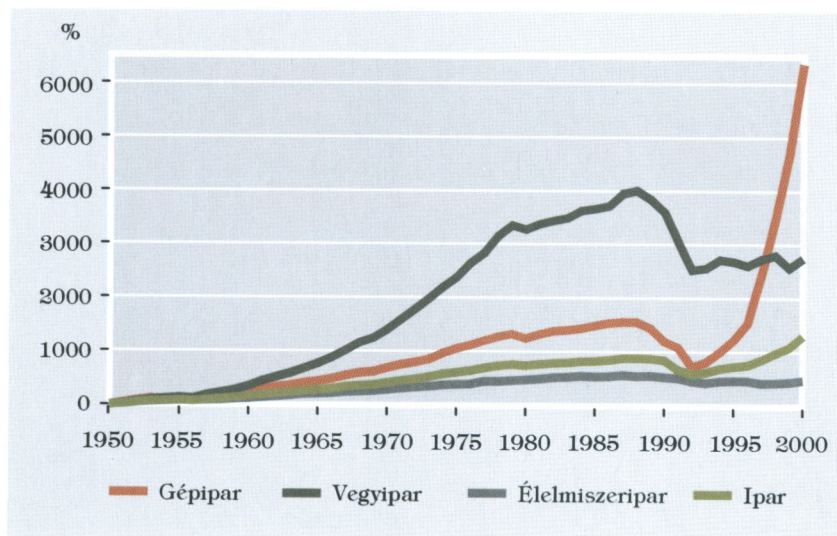
A gyárpar egész fejlődésében a gépipari ágazatok, súlyuk és dinamikájuk alapján, jelentős szerepet játszottak. Az ágazat termelési szerkezete az évtizedek során folyamatosan változott, a műszeripar és a híradás-technikai termékek gyártása azonban mindig előtérben volt. A legutóbbi évtized változásai nyomán jelenleg a gépipari termelés háromötödét a villamos gépek és műszerek – köztük iroda- és számítógépek, híradás-technikai termékek – gyártása képviseli. Jelentős a súlya a járműgyártásnak is, míg a gépek és berendezések aránya szerényebb lett. Az ágazat, a szerkezeti átalakulás után kiemelkedő mértékben növelte termelését és kivitelét is. A 2000. évi gépipari termelés volumene ötszöröse volt a tíz évvel korábbinak, a mélypontot jelentő 1992. évinek pedig csaknem nyolcszorosa.

A másik nagy és gyorsan fejlődő ágazat az elmúlt fél évszázadban a vegyipar volt. Felvirágzásának időszaka az 1960–1970-es évtizedekre esett, amikor termelése húsz év alatt hétszeresére emelkedett. A nyolcvanas, kilencvenes évek fordulóján az ágazat termelése visszaesett, és azóta e körül az alacsonyabb szint körül ingadozik.

Az élelmiszeripar hagyományosan az ipar legnagyobb ágazatai közé tartozik. A XIX. század végén az akkori magyar ipar termelésének 47%-át adta. A visszaesésekkel tarkított mérsékelt növekedés miatt ez a magas arány fokozatosan csökkent, de még ma is az ipari termelés egyhatedét adja, és az ágazatok sorrendjében a 3. helyet foglalja el.

A három legnagyobb ágazat (a gépipar, a vegyipar és az élelmiszeripar) együttvéve az ezredfordulón a magyar ipar termelésének 72%-át tette ki.

A termelés alakulása a nagy ipari ágazatokban és összesen (1950=100)

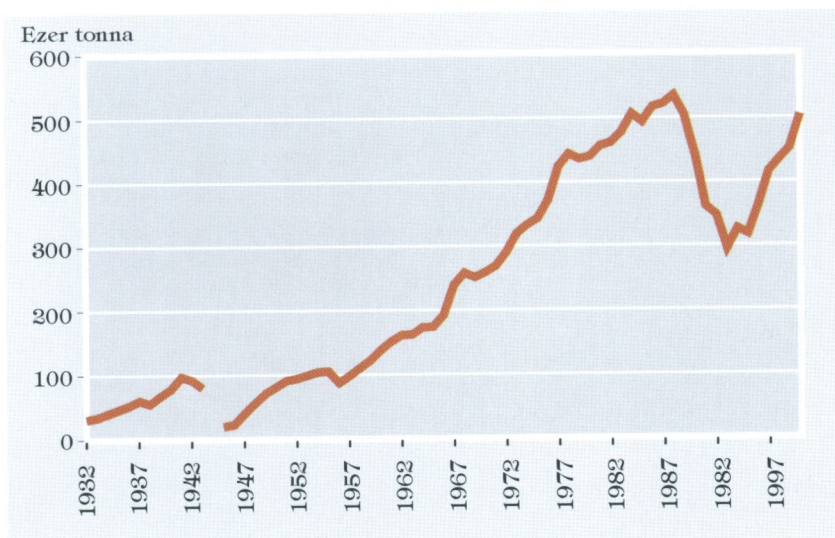

A könnyűipari ágak közül a textilipar jelentősége különösen a két háború közötti időszakban nőtt meg. Az ágazat munkáslétszáma 1921-től 1938-ig 13 ezerről 64 ezerre (a gyáripari munkáslétszám 22%-ára) emelkedett. A növekedés a hatvanas évek végéig folytatódott, a 121 ezres csúcs (1968) után csökkenni kezdett, jelenleg a 30 ezret sem éri el.

Hasonló ívet írt le a múlt század második felében a legtöbb könnyűipari ágazat: jelentős létszám- és termelésemelkedés után az utolsó másfél-két évtizedben különböző mértékű mérséklődés jellemezte pályájukat. Jelenleg a könnyűipari ágazatok az ipari termelés 8–9%-át adják, és az ipari létszám 22%-át foglalkoztatják.

Papír- és kartontermelés

Az ipari létszám és termelés megoszlása ágazatonként, 2000

Ágazat	Foglalkoztatottak	Termelés
	megoszlása, %	
Bányászat	0,8	0,5
Feldolgozóipar	90,5	90,6
Élelmiszer, ital, dohány gyártása	14,7	13,8
Könnyűipari ágazatok együtt	21,8	8,5
Vegyipari ágazatok együtt	9,6	15,1
Egyéb nemfém ásványi termékek gyártása	3,7	2,4
Fémalapanyag, fémfeldolgozási termék gyártása	9,0	7,3
Gépipari ágazatok együtt	28,4	42,3
Máshová nem sorolt feldolgozóipar	3,3	1,1
Villamosenergia-, gáz-, gőz-, vízellátás	8,7	8,9
Ipar összesen	100,0	100,0

Az építőiparban a két háború közötti időszakban 90–100 ezren dolgoztak, jellemzően kisipari módszerekkel. A háború utáni nagyszabású beruházási, lakásépítési, korszerűsítési munkák végzésére nagy állami építőipari vállalatok és később építőipari szövetkezetek jöttek létre. Az építkezéseken terjedt a munkák gépesítése. Az építőipar fokozatosan nagyüzemi tevékenységgé vált. Ennek megnyilvánulása volt a házigyárak létesítése is.

Az építőipari szervezetek mellett más gazdálkodók is végeztek és végeznek saját eszközeikkel építőipari munkákat. A fellendülés éveiben jelentősen nőtt ezeken a munkákon is a létszám és a teljesítmény. Mindezen túl a magánépítkezések – a kisiparosok és a lakosság saját építkezései – is bővültek, az itt dolgozók becsült száma az 1970-es években elérte a 100 ezret.

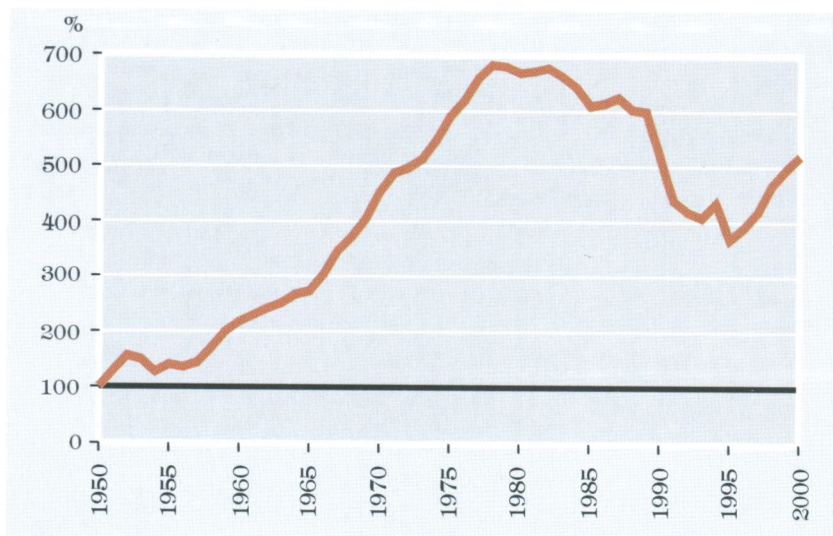
Az építőipari munkások száma a nagy fellendülés után a nyolcvanas évektől egyre gyorsabban csökkent. A folyamat 1999–2000-ben állt meg, és némi növekedés kezdődött.

Az építőipari tevékenységen foglalkoztatottak száma

(Ezer fő)

Év	Építőipar	Nem építőipari szervezetek	Lakossági építkezés	Összesen
1950	128	30	40	198
1960	137	80	79	296
1970	192	157	97	446
1980	178	164	107	449
1990	181	84	60	325
1998	118	11	53	181
1999	129	12	48	189
2000	136	13	41	190

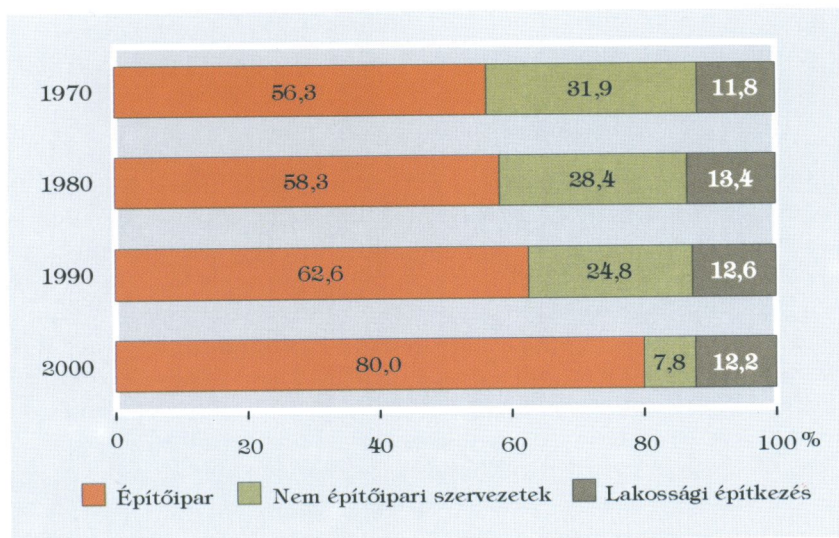
Az országos építési tevékenység volumenindexe (1950=100)

Az országos építőipari termelés volumenindexe 1950-től 1979-ig csaknem hétszeresére emelkedett, majd néhány éves stagnálás után 1995-ig csökkent. Az évszázad utolsó öt évében 40%-os teljesítménynövekedést mutatott az országos építőipari tevékenység. A termelés 2000. évi színvonala 5,2-szerese volt a fél évszázaddal korábbiaknak.

Az országos építőipari tevékenység megoszlása

Az országos építési teljesítményből az építőipari szervezetek részesedése gyorsuló ütemben nőtt, míg a nem építőipari szervezeteké csökkent. A lakossági építkezések aránya a kilencvenes évek közepén meghaladta a 15–16%-ot, de az évtized végén visszaállt az 1990. évi szintre.

Közlekedés

A szárazföldi közlekedést a XIX. századig meghatározó közúthálózat Magyarországon igen elhanyagolt állapotban volt. Esős időben az ország közel fele mocsárrá változott. A közutak közül csak a tengerpartra vezető és a hegyvidékeken áthaladó kövesutakat lehetett állandóan használni, a megyék és községek által fenntartott úthálózat inkább csak közmunkában reparált kocsinyomokból állt. Előfordult, hogy Miskolc felé tartva a Hatvan és Csány közötti tíz kilométeres szakaszt három napig tette meg a kereskedő szekere.

Az évszázadokon keresztül szinte változatlan közlekedésben az első nagy, s talán azóta is a legnagyobb horderejű változást a vasút hozta. Az ősi közlekedési eszközök, a szekér és a postakocsi helyébe lépő „vasszekér” néhány évtized alatt nemcsak a közlekedést, de a gazdaságot, sőt az életmódot is gyökeresen átalakította.

Az első kísérleteknél még ló vontatta a szerelvényeket. Magyarországon 1827-ben Pest és Kőbánya között épült lóvontatású vasút, amely a következő évben megszűnt. 1840-ben Pozsonytól Szentgyörgyig, majd 1846-tól Nagyszombatig és Szeredig lehetett lóvasúttal utazni. Az 1870-es évek végén az ország területén 5 pályatársaság több mint 100 km hosszúságban működtetett lóvasutat; az 1880-as évek végére a hálózat 70–80 km-re csökkent.

A vaspályán futó gőzgép 1826-ban történt bemutatása után Angliában 1830-ban indult meg a menetrendszerű közlekedés. A kontinensen először 1835-ben Belgiumban, az osztrák birodalomban 1838-ban vontattak szerelvényeket a gőzzel hajtott mozdonyok. Magyarországon 1846-ban nyitották meg az első vasutat Pest és Vác között, 33,6 km hosszúságban. 1850-ben már 222 km, 1860-ban 1615 km, 1867-ben 2283 km hosszú vasúthálózattal rendelkezett az ország. A kiegyezés után a fejlődés felgyorsult, s ennek eredményeként 1913-ban 21,5 ezer km vasút hálózta be az országot (csaknem tízszerese a kiegyezés előttinek).

Az első világháború után a korábbi vasúthálózat mintegy 40%-a (8705 km) maradt Magyarország területén, s a vasúti csomópontok jelentős része is a határokon kívül került. A két világháború között gyakorlatilag nem építettek újabb vonalakat. A II. világháborúban hatalmas károkat szenvedett a vasút, vesztesége 70% körülire tehető. A helyreállítás után lassú fejlődés indult meg. Ez elsősorban a pályák átépítésében, a vonóerő korszerűsítésében jutott kifejezésre, miközben az 1960-as évek végétől több kisforgalmú vonalat megszüntettek. Jelenleg a vasútvonalak hossza kerekén 7900 km.

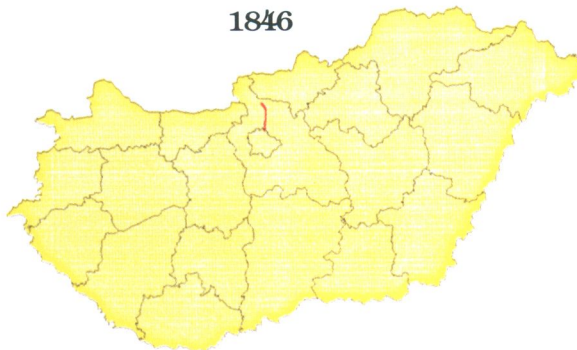
A vasút villamosítása már a II. világháború előtt megkezdődött, de csak az 1960-as évek végétől gyorsult fel. Jelenleg a vonalak több mint egyharmada villamosított, de mivel ez a legforgalmasabb vonalakat jelenti, szerepe a forgalom lebonyolításában jóval nagyobb. A másik, történelmi jelentőségű változás az időszak folyamán a gőzvontatás fokozatos visszaszorulása volt. A mintegy 150 évvel korábban a közlekedést forradalmasító gőzmozdonyt az 1980-as évek végén kivonták a forgalomból, s napjainkban legfeljebb kiállítási tárgyként látható.

A vasút elterjedése rendkívüli módon felgyorsította, ugyanakkor olcsóbbá is tette a közlekedést. A Budapest és Bécs közötti 270 kilométeres utat a társszekér 57 óra, a gyorspostakocsi 30 óra alatt tette meg. A közvetlen vasúti összeköttetés megteremtésekor a menetidő 6 órára csökkent, a XIX-XX. század fordulóján közlekedő gyorsvonatok menetideje négy és fél óra volt. A postakocsi 14,54 forintba került, a MÁV személyvonat I. osztályán 11,20, a II. osztályon 6,80, a III. osztályon 4,20 forintot fizetett az utas. Az ezredfordulón a menetidő Budapest és Bécs között 2 óra 40 perc.

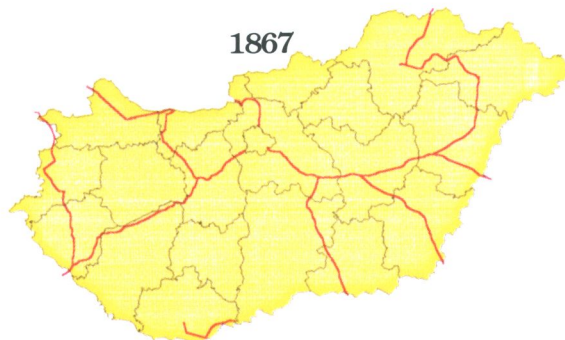

Vasúthálózat

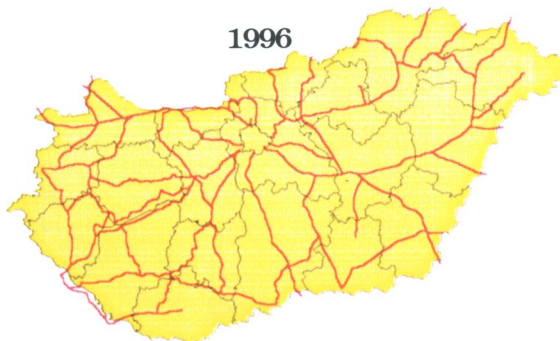
1846

1867

1996

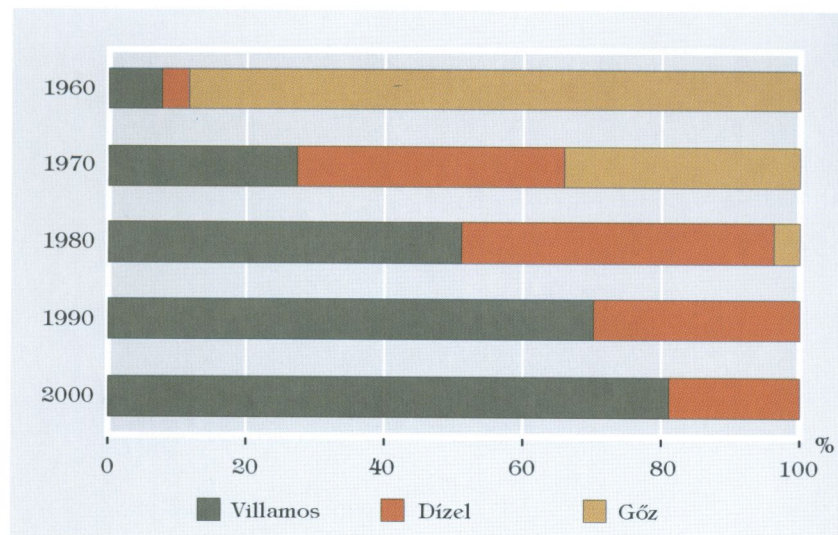

Megjegyzés: 1996-ban a vasútvonalak gyorsvonat közlekedéssel, a Győr-Sopron-Ebenfurt Vasút vonalával együtt, az egyéb és a keskeny nyomközű vasútvonalak nélkül.

A villamosított vasútvonalak aránya

Év	Arány, %
1938	3,5
1954	3,4
1960	4,6
1970	8,9
1980	18,8
1990	28,0
2000	34,4

A vasúti vontatás megoszlása

1867-ben a vasút 2 millió, 1870-ben 4,6 millió utast szállított (a lóvasút ennek közel 2-szeresét). Összehasonlításképpen érdemes megemlíteni, hogy a szekérpostai utasok száma 1870-ben 58 ezer volt, ami az 1880-as évek közepére évi 10 ezer körülire csökkent. A vasút utasforgalma 1881-ben 10 milliót, 1900-ban 64 milliót, 1913-ban 166 milliót tett ki. Az elszállított áruk tömege az 1881. évi 14 millió tonnáról a századfordulóiig 43 millióra, majd 1913-ra 87 millióra emelkedett.

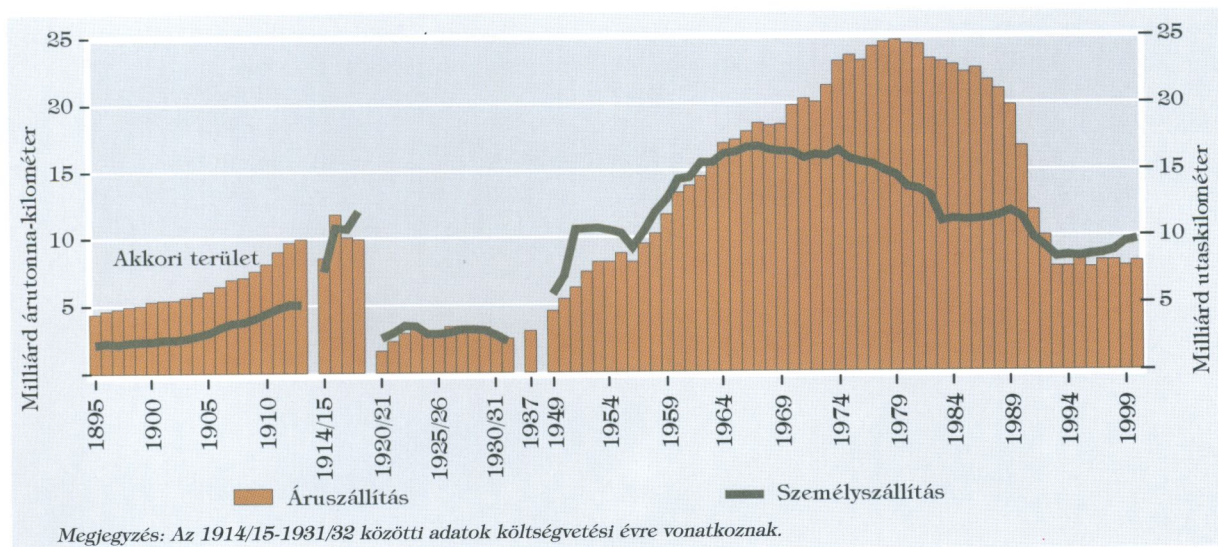
A két világháború között a korábbinál lényegesen kisebb országterületen működő vasút kisebb forgalmat bonyolított le. A II. világháború után gyors növekedés kezdődött, ami a személyforgalomban az 1960-as, a teherforgalomban az 1970-es évek végéig tartott. Ezt követően jelentősen csökkent mind a személy-, mind az áruszállítás, majd az évezred utolsó évtizedében viszonylag alacsony szinten stabilizálódott. A forgalom számottevő része más közlekedési eszközökre tevődött át.

A vasúthálózat kiépülése nem tette feleslegessé a közúthálózat korszerűsítését, bár szerepét átmenetileg mérsékelte. A XX. század elején pedig újabb közlekedési eszköz jelent meg, az automobil, ami jól kiépített és pormentes úthálózatot igényelt.

Az ország úthálózata a XIX. század végén jelentősen gyarapodott. A két világháború között, majd a II. világháború után – a mindenkor országterületet tekintve – már csak kissé nőtt a közúthálózat hossza, az útsűrűség (ezer négyzetkilométerre jutó úthálózat) 2000-ben mintegy negyedével volt nagyobb az 1910. évinél. Az utak burkolata viszont jelentősen korszerűsödött: a korábban túlsúlyban levő makadám-, valamint kiépítetlen utak fokozatosan aszfaltburkolatot kaptak. Ugyanakkor a főutak aránya 2000-ben sem érte el a teljes közúthálózat egynegyedét, s ebből is mindössze 448 km volt autópálya. (Az Európai Unió országainak többségében az útsűrűség többszöröse a magyarországinak, és pl. a szomszédos Ausztria autópályáinak hossza 1998-ban 1619 km-t tett ki.)

A vasút áru- és személyszállítási teljesítményei

A közútigépjármű-állomány az 1920-as évek közepétől – a gazdasági válság éveinek átmeneti visszaesését leszámítva – gyorsan nőtt. Az igen nagy háborús pusztítás után az autóbuszok és a tehergépkocsik száma már az 1940-es évek végén túlszárnyalta a háború előtti, a személygépkocsiké viszont csak az 1950-es évek végén; ezt követően gyors ütemben tovább emelkedett.

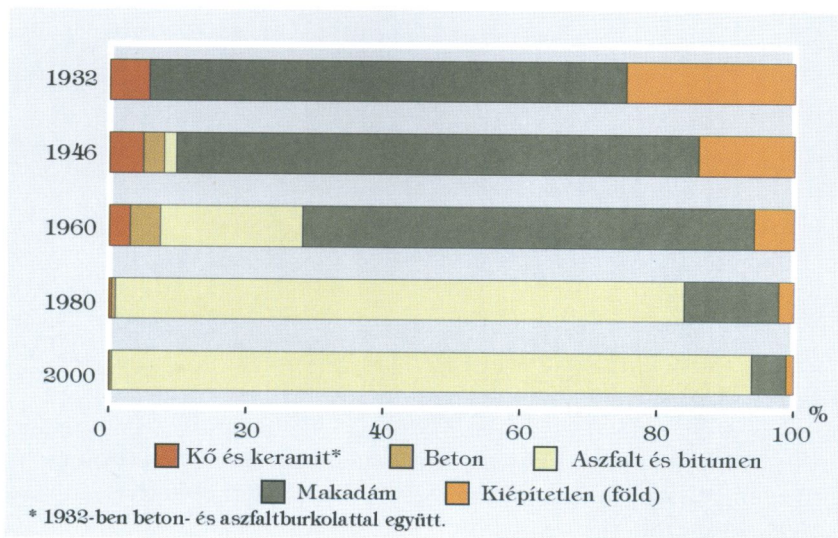
Közúthálózat

(Km)

Év	Közúthálózat hossza (a mindenkori országterületen)	Útsűrűség (ezer km ² -re jutó úthálózat)
1890	39 482	121
1900	72 904	224
1910	73 981	262
1920	27 558	296
1930	27 253	293
1946	31 237	336
1950	28 278	304
1960	29 041	312
1970	29 546	318
1980	29 759	320
1990	29 741	320
2000	30 307	326

A mennyiségi növekedést azonban nem kísérte az állomány kellő mértékű minőségi cserélődése, egyre több műszakilag elavult, nagy fogyasztású és környezetszennyező gépjármű futott az utakon. Az évezred végére e téren is megindult a kedvező irányú változás, de az átlagéletkor még mindig igen magas, 2000-ben a személygépkocsiké 11,8 év, az autóbuszoké 12,1 év, a tehergépkocsiké 9,4 év volt.

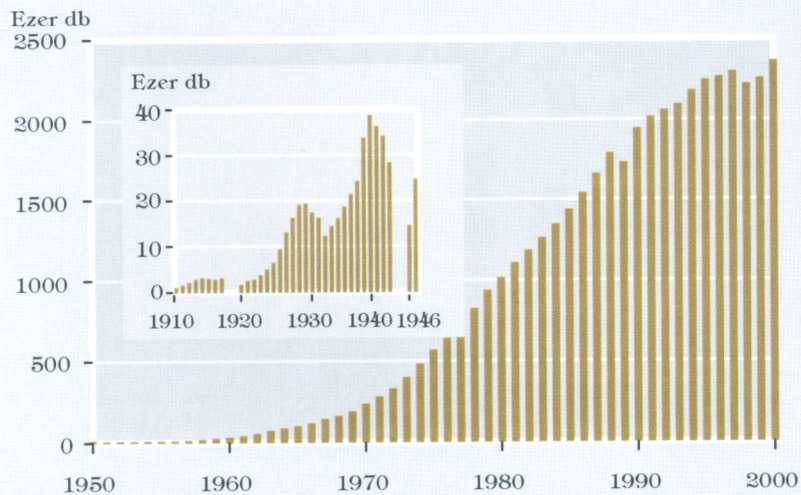
A közúthálózat megoszlása burkolat szerint

A „legnagyobb magyar”, Széchenyi István a közlekedés szinte minden ágában beírta nevét a magyar történelembe. Legjelentősebb alkotása talán az 1849-ben átadott Lánchíd volt, amely az időjárási viszonyoktól függetlenül teremtett kapcsolatot a Dunán innen és a Dunán túli területek között. A század végéig újabb két híd (Margit-híd és Ferencz József-híd) készült el, a századforduló után pedig átadták a forgalomnak az Erzsébet-hidat. A két világháború között még két közúti híd épült Budapesten; a II. világháború végén valamennyit a Dunába robbantották. A helyreállítás gyorsan megkezdődött, utolsó állomása az 1964-ben újjáépített Erzsébet-híd volt. Napjainkban Budapest hét közúti hídja biztosítja az átkelést a Duna felett, a fővárostól északra és délre 3-3 közúti híd ível át a Dunán. A vonatforgalom lebonyolítására a XIX. század végén a főváros északi és déli részén összekötő vasúti híd épült. A XX. század elején ezeket újabb három követte, közülük a gombosi a trianoni országhatáron kívülre került.

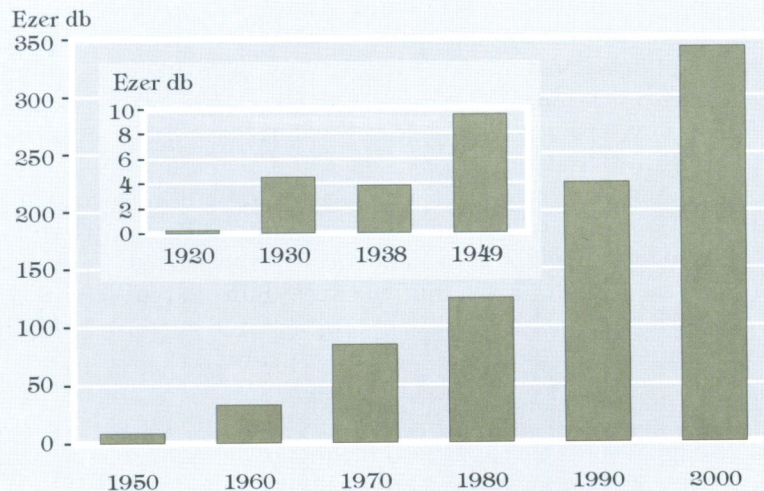

Személygépkocsi-állomány az év végén

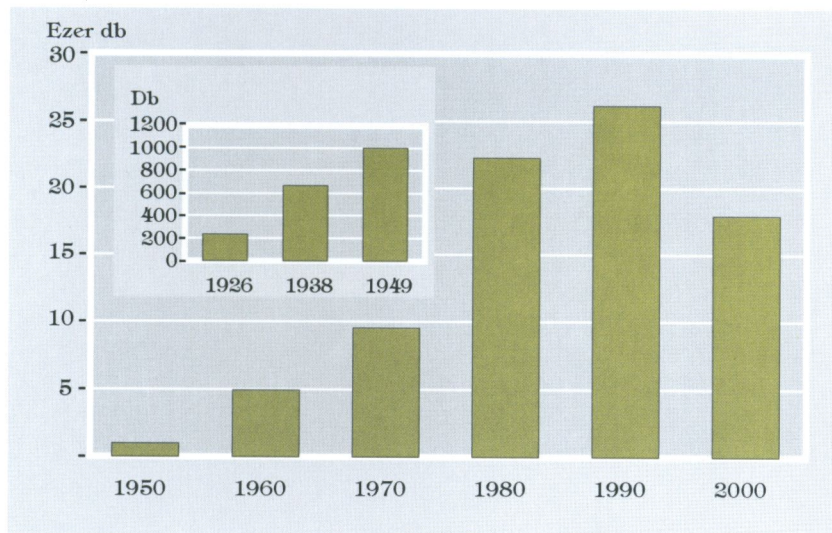

Megjegyzés: 1998-ban a Belügyminisztérium Adatfeldolgozó Hivatala a forgalomból korábban kivont járművek számával csökkentette a nyilvántartott állományt.

Tehergépkocsi-állomány az év végén

Autóbusz-állomány az év végén

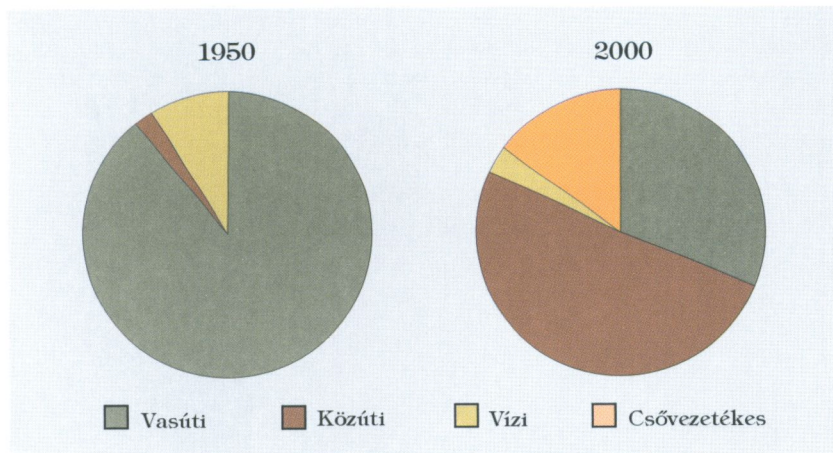

Az 1920-as évektől a közút fokozódó mértékben kapcsolódott be a személy- és az áruszállításba. A gépjárművel lebonyolított teherszállítás 1926-ban 543 ezer, 1930-ban 2,3 millió, 1938-ban 4,6 millió métermázsa árut továbbított rendeltetési helyére. (A vasúti teherforgalmának ez csak a töredékét – 1937-ben kevesebb, mint 2%-át – jelentette.) A közúti szállítás térhódítása a XX. század második felére esett. Az 1950-es évek közepén évente mintegy 50 millió tonna árut továbbítottak a közlekedési vállalatok és szövetkezetek, 30 év múlva ennek 4,5-szeresét. Az 1960-as évektől megjelent a nem közlekedési (ipari, mezőgazdasági stb.) szervezetek saját járművekkel végzett áruszállítási tevékenysége is, az általuk elszállított árutömeg az 1980-as évek közepén megközelítette a közlekedési szervezetekét. A magánfuvarozás 1982-től vált lehetővé. Az ágazatot korábban uraló nagyméretű vállalkozások az 1980-as évtized közepétől fokozatosan szétváltak, rohamosan nőtt a társas és egyéni vállalkozások száma. 2000-ben a közúti áruszállítás árutonna-kilométerben kifejezett teljesítménye 70–30 arányban oszlott meg a szállítási ágazatba és a más ágazatokba sorolt vállalkozások között. Az utóbbiak szerepe a rövidebb távolságú fuvaroknál jelentősebb, átlagos szállítási távolságuk mintegy fele volt a szállítási ágazatba sorolt vállalkozások hasonló mutatójának.

A menetrendszerű automobilomnibusz-járatok kezdetben inkább a helyi forgalomban kaptak szerepet, de számottevően nőtt helyközi forgalmuk is. 1938-ban 17,6 millió utast szállítottak helyközi forgalomban, az 1927. évi 6-szorosát. 1955-ben 111 milliós, 1980-ban 710 milliós utasforgalmat bonyolítottak le a távolságautóbusz-járatok, 2000-re ez 574 millióra csökkent. Az autóbuszok szerepe a rövidebb távolságú utazásoknál jelentősebb, az átlagos utazási távolság az évezred végén 20 km körül volt, azaz mintegy harmada a vasútnak.

Az áruszállítás megoszlása (árutonna-kilométer alapján)

A légi közlekedés 1923-ban 1600, 1930-ban 8 ezer, 1938-ban 28 ezer utast szállított. 1950-ben 52 ezren, 2000-ben 2,5 millióan utaztak repülőgépen. Az átlagos utazási távolság 1950-ben 200 km, 2000-ben 1430 km volt. A távolsági személyszállítás 2000. évi – utaskilométerben kifejezett – teljesítményéből 14%-kal részesedett a légi közlekedés, ezen belül a nemzetközi forgalomban aránya megközelítette a 80%-ot. A kezdetben luxusigényeket kielégítő repülőgép a hosszabb távolságú turisztikai és üzleti célú utazások nélkülözhetetlen közlekedési eszközévé vált.

A terjeszkedő nagyvárosok tömegközlekedését a XIX. század utolsó harmadától a közúti vasutak bonyolították le. Első közlekedési eszközük a lóvasút volt. A Pest, Buda és Óbuda egyesülésével létrejött főváros hálózata 1866 és 1876 között épült ki. (1898-ra viszont kiszorult a főváros közlekedéséből, és mindössze a Margitszigeten maradt meg 1928-ig a lóvasút.) Az első budapesti villamos 1887-ben indult útjára. A Nyugati pályaudvart a Király utcával összekötő vonalat hamarosan újabbak követték. Ugyancsak fontos állomást jelentett a főváros tömegközlekedésében a millennium évében megnyílt Ferencz József földalatti vasút, amely az első elektromos vontatású földalatti vasút volt a kontinentális Európában.

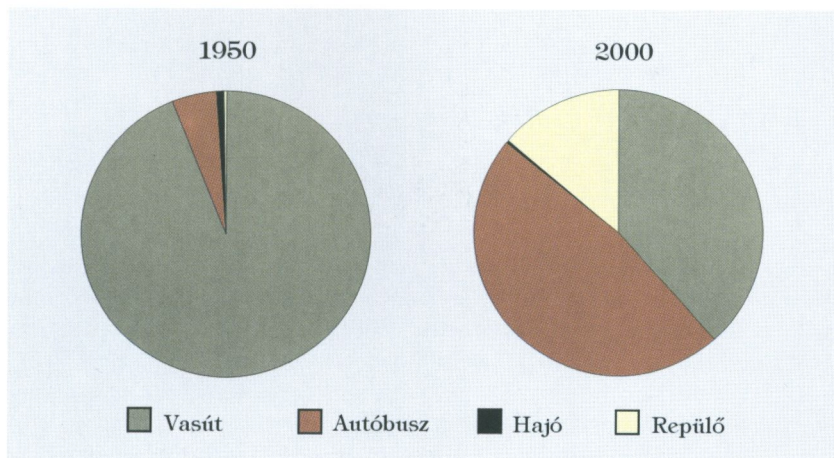
1887-ben a Magyar Birodalom területén 5 közúti vasúton, összesen 74 km hosszú pályán közel 15 millió utast szállítottak. A századfordulóig a hálózat és az utasok száma is a többszörösére nőtt. A következő éveket – az I. világháborúig – a hálózat mérséklődő ütemű, míg az utasforgalom további gyors növekedése jellemezte. 1912-ben a fővárosi tömegközlekedés hét társaság kezében volt: a Budai hegypálya, a Budapesti Ferencz József földalatti vasút, a Budapesti svábhegyi fogaskerekű, a Budapesti szentmargitszigeti lóvasút, a Budapesti közúti vasút, a Budapesti villamos városi vasút, és a Budapest-Újpest-Rákospalota közúti vasút különböző típusú járműveit vehették igénybe az utasok. A két világháború között – az akkori országhatáron – lényegében változatlan hosszúságú pályán tovább emelkedett az utasforgalom.

Az 1920-as évektől a helyi tömegközlekedésben is megjelent a motorizáció. A személyszállításra berendezett, menetrendszerű autómobilomnibusz-járatok helyi forgalomban 1927-ben 7,9 millió, 1930-ban

24,7 millió, 1938-ban 36,4 millió utast szállítottak, ez utóbbi mintegy tizede a közúti vasutak utasforgalmának. Az 1950-es évektől évente több százmillió alkalommal utaztak helyi járatú autóbuszon, 1971-ben pedig az utasszám meghaladta az 1 milliárdot, ezzel együtt a villamosok és trolibuszok együttes utasforgalmát. Az autóbuszok térhódításában szerepet játszott, hogy egyre több város és község rendelkezett tömegközlekedéssel, amit kizárólag autóbuszal bonyolítottak le. Emellett egyes nagyvárosokban megszűnt a villamos, helyét az autóbusz vette át. A főváros tömegközlekedésében ugyancsak nőtt az autóbuszok szerepe. Jelentős fordulatot itt a metró hozott, amelynek első vonalszakaszát 1970-ben adták át.

A távolsági személyszállítás megoszlása (utaskilométer alapján)

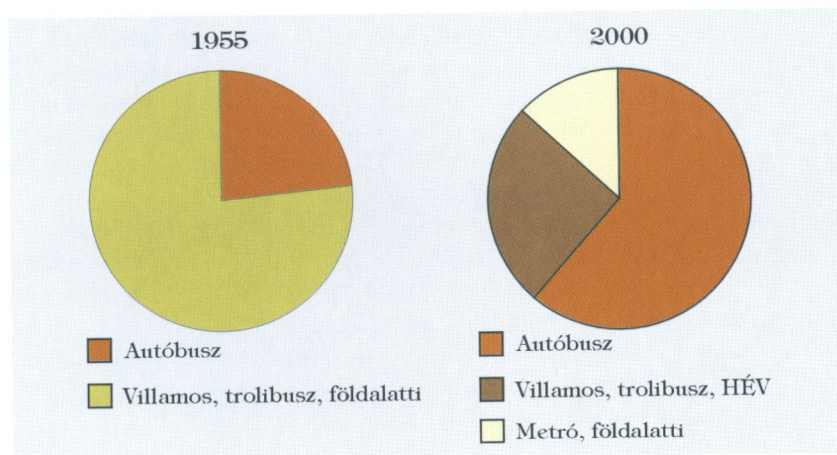
Városi és községi vasutak*

Év	Vasutak száma	Pályahossz, km	Szállított személyek, millió fő
1887	5	74	14,7
1890	14	110	25,8
1900	26	252	77,9
1913	28	368	268,1
1923	11	263	235,0
1930	10	258	317,9
1938	10	257	325,3
1943	11	304	645,3
1945	10	269	237,6
1948	10	270	580,6

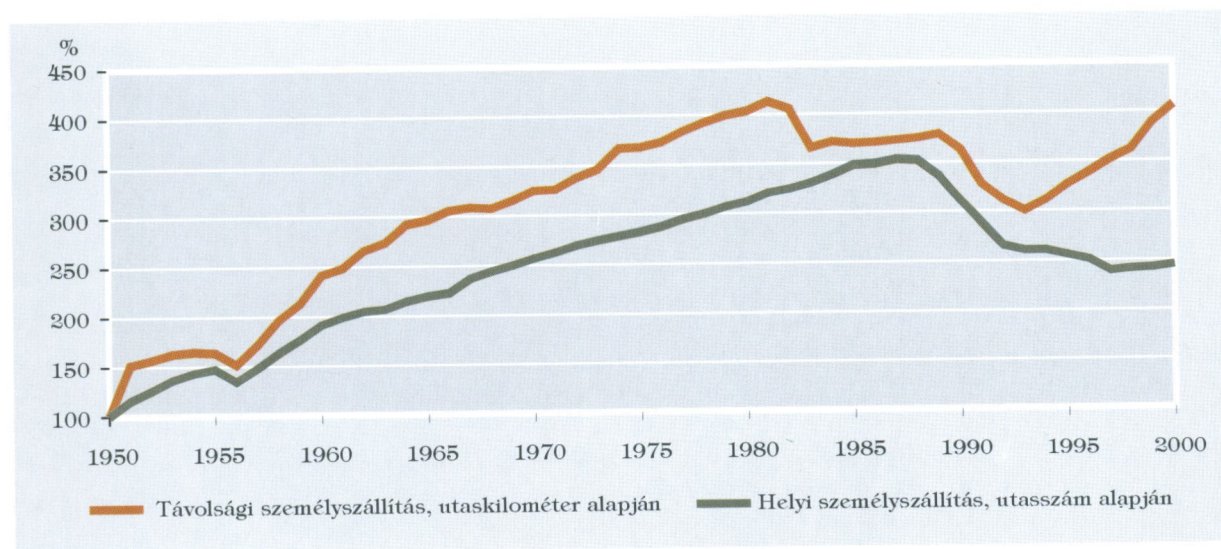
* Az 1887–1913. évi adatok az akkori országterületre vonatkoznak.

A helyi tömegközlekedés megoszlása

A tömegközlekedés alakulása

Az utazási igények növekedése egészen az 1980-as évek közepéig gyorsan növelte a helyi tömegközlekedés forgalmát, majd erős csökkenés kezdődött, ami csak az ezredforduló táján látszik megállni. A távolsági forgalomban mintegy évtizeddel korábban következett be a mérséklődés, itt azonban az 1990-es években ismét élénkülés mutatkozott. A tömegközlekedés jelentős része az egyéni közlekedésre, a személygépkocsira tevődött át a távolsági és a helyi utazásoknál egyaránt.

Hírközlés

Államilag szervezett hírszolgálat Magyarországon már Szent István korában is létezett. Szent László törvénye szerint a király futára bárkinek lovát igénybe vehette, később pedig a községek voltak kötelesek a királyi futárok részére lovakat készenlétben tartani. Ez a futárszolgálat alapvetően állami (közigazgatási, hadászati) célokat szolgált, a magánforgalmat jobbra a vásárookra utazó kereskedők, vándoriparosok, kolostorok között járó barátok közvetítették. Az első rendszeres, magánforgalmat is lebonyolító postavonal 1526-ban nyílt meg Bécs és Pozsony között. 1722-ben közvetlen állami kezelésbe került a posta, és a levélszállításra monopóliumot kapott. 1752-ben megindult Bécs és Buda között a postakocsi-forgalom levelek és csomagok, illetve utasok szállítására. A vasút újabb lendületet adott a postaszolgálat fejlődésének. 1867-ben a posta magyar fennhatóság alá került. 1878-ban törvény született a levéltitok védelmére. 1887-ben a postai és a távíró- szolgálatot egyesítették.

A XIX. század utolsó harmadától rendelkezésre álló statisztikai adatok a postai hálózat gyors bővülését tükrözik. Az ország egyre több pontján nyílt lehetőség postai szolgáltatások igénybe vételére, és több postahivatalban a távíró, majd a távbeszélő is rendelkezésre állt.

A posta és a távírda fejlődése

Évek átlaga	Posta- hivatalok*	Távírda- hivatalok száma	Postával egyesített távírdahivatalok és távbeszélők	Postajáratok száma	Postai útvonalak hossza, ezer km
1868-1870	1 421	415	–	1 453	34
1871-1885	2 313	1 002	–	3 221	39
1886-1900	4 301	2 303	980	7 919	65
1901-1915	5 833	4 326	2 148	14 070	75

* Stabil – kincstári és nem kincstári – postahivatalok, postai ügynökségek, gyűjtőhelyek, mozgó- és kalauzposták együtt.

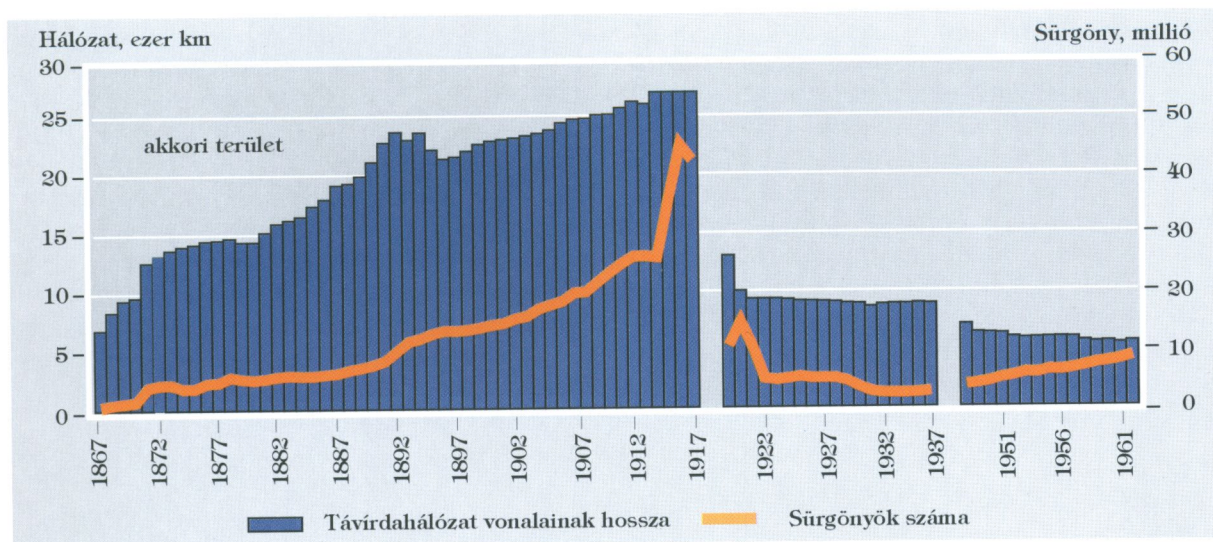
1868-ban a posta többek között 47 millió levélpostai küldeményt, 730 ezer csomagot továbbított, és 13 millió hírlapot kézbesített. 1913-ra a levélpostai forgalom és a hírlapkézbesítés mintegy 17-szeresre, a csomagforgalom 54-szeresre emelkedett. A két világháború között, majd a II. világháború után tovább nőtt a posta forgalma. Az ezredforduló felé közeledve az elektronikus hírközlés gyors terjedése egyes területeken, így pl. a táviratforgalomban mérsékelte ugyan a posta szerepét, de a hagyományos postai szolgáltatások széles köre továbbra is igen jelentős. 2000. évi tevékenysége többek között 1,2 milliárd levélpostai küldemény, 11 millió csomag továbbításával, valamint 198 millió csekk be- és kifizetésével jellemezhető. Postahivatal valamennyi városban és a községek mintegy háromnegyedében található, a törpefalvak (500 fő alatti települések) több mint felében azonban nincs.

A vezetéken alapuló hírközlés első eszköze, a távíró a XVIII. század végén jelent meg, és a XIX. században minden korábbinál lényegesen gyorsabb információtovábbítást tett lehetővé. Magyarország a kiegyezés idején számottevő távíróhálózattal rendelkezett, amely az I. világháborúig tovább nőtt. A két világháború

között – az ország területén maradt – hálózat hossza kissé mérséklődött. A távíró helyét fokozatosan újabb hírközlő eszközök vették át, ennek ellenére szerepe még a II. világháborút követő évtizedekben sem volt elhanyagolható.

Távírdák

A morzejelek formájában kódolt hírekre támaszkodó távíró után újabb fejezetet nyitott a hírközlésben a telefon, amely az emberi hangot volt képes nagy távolságra továbbítani. Bell világraszóló találmányát 1876-ban mutatták be Amerikában, s a következő évtizedben elterjedt az egész világon. Magyarországon Puskás Ferenc honosította meg, az első budapesti telefonközpontot 1881-ben helyezték üzembe, 50 állomással. Testvére, Puskás Tivadar nevéhez fűződik a telefonhírmondó, amely 1893-ban Budapesten szólalt meg először a világon; 1896-ban 6000 előfizetője volt. „Egy élő hírlap, mely minden nyomtatott hírt megelőz, a nap eseményeit odahozza helyünkbe: nappal értesít, tudósít, este pedig a színház élvezeteket osztja szét az otthon ülő ezereknek.” (Jókai Mór)

1891-ben 3000 távbeszélő-állomás működött az országban, tíz év múlva 17 900, 1917-ben 82 300. A háború után ennek mindegy fele maradt az ország területén. A növekedés a következő időszakban is szinte folyamatos, az 1930-as évek közepétől gyorsuló ütemű volt.

A II. világháború utáni évtizedek a telefonhálózat mérsékelt ütemű bővülésével, egyben a fejlett világ színvonalától való fokozódó elmaradással jellemezhetőek. Ugyanakkor egyre többen várakoztak telefonra, általában hosszú éveken keresztül. 1980-ban 617 ezer fővonal volt az országban, és 258 ezer várakozó tartottak nyilván, közülük 241 ezren lakástelefonra vártak. 1990-re a fővonalak száma 1,6-szeresre, a lakástelefonra várakozóké 2,4-szeresre nőtt. A várakozók száma 1994-ben érte el a csúcspontot (718 ezer), a következő években rohamosan csökkent; az évtized végére az igények kielégítése gyakorlatilag folyamattá vált. A változást az igen erőteljes fejlesztés tette lehetővé. Ennek ellenére nemzetközi összehasonlí-

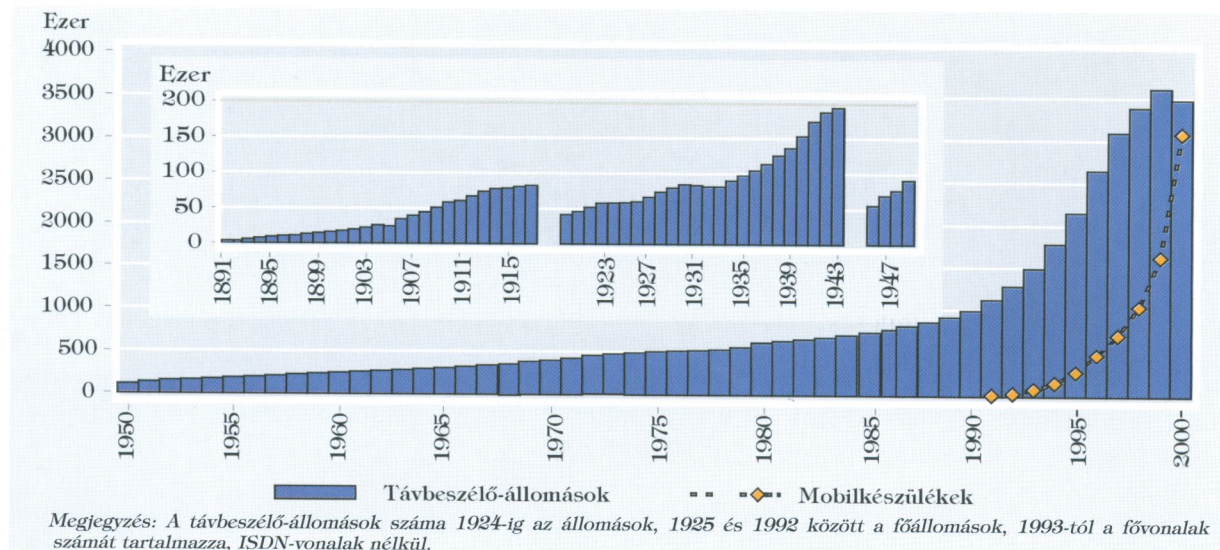

tásban még mindig alacsony hazánk telefonellátottsága. 2000-ben 35 vezetékes fővonal jutott száz lakosra. Az Európai Unió tagországaiban 1998. évi adatok szerint 41 és 67 közötti sávban mozgott ugyanez a mutató, a tagjelölt országok közül Csehországban 36, Lengyelországban 22 volt.

Az 1990-es években a mennyiségi növekedés mellett fontos minőségi átalakulás is végbement a telefóniában. Közülük az egyik a korszerűbb, nagyobb sáv szélességű ISDN-szolgáltatás beindulása. Az ISDN-előfizetők száma 1995-ben 5 ezer, 2000-ben 319 ezer volt (2001 I. félévének végén meghaladta a 410 ezret). Az előfizetők közül – a világtendenciának megfelelően – egyre többen erre cserélik a fővonalat. A hagyományos vezetékes hálózatnak az évtized elején felgyorsult növekedése lassult, 2000-ben pedig csökkent a fővonalak száma.

A helyhez kötött, vezetékes telefonok mintegy évszázados karrierje után az 1990-es években a mobilkészülékek igen gyors elterjedése nyitott új távlatokat a telefonálásban. 1991-ben 5 ezren, 2000-ben több mint 3 millióan rendelkeztek mobilkészülékkel. 2001 I. negyedévének végére számuk meghaladta a 3,5 milliót, egyben a fővonalak 3,4 milliós számát; a II. negyedév végén a fővonalak száma 3,3 milliót, a mobilkészülékeké 3,9 milliót tett ki. Az utóbbi 38 készüléket jelent száz lakosra. Az Európai Unió tagországaiban 2000 októberében – becslések szerint – 44 és 76 közötti sávban mozgott a száz lakosra jutó mobilkészülékek száma. A tagjelölt országok közül Csehországban 42, Lengyelországban 17, Magyarországon ugyanebben az időpontban 26 volt a megfelelő mutató.

A telefonhálózat fejlődése

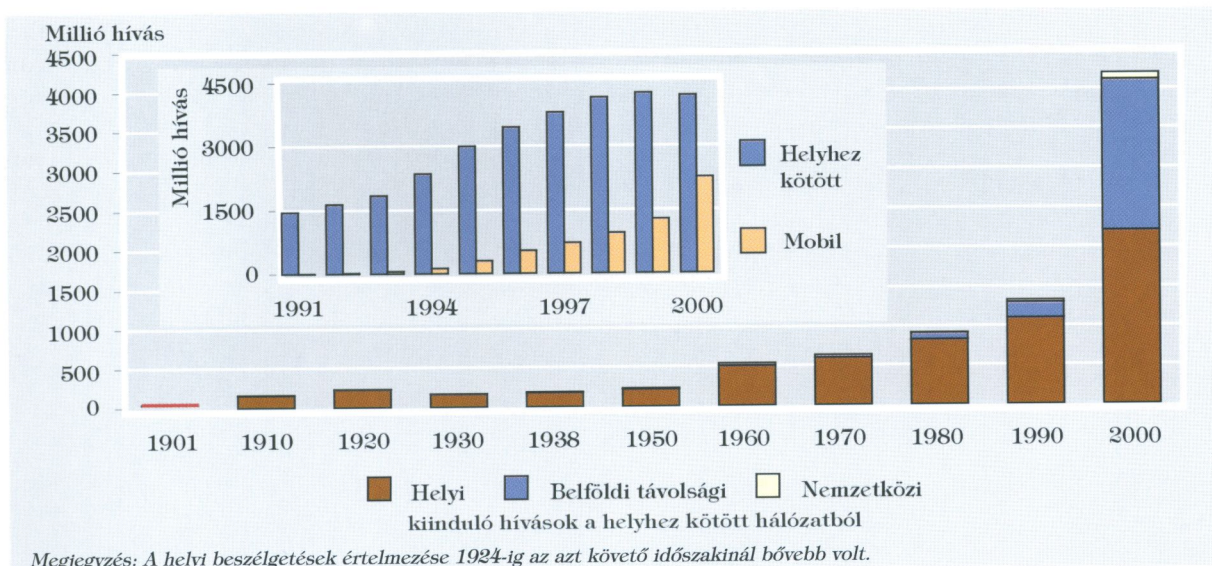

Kezdetben a telefonbeszélgetések túlnyomó része helyi beszélgetés volt. A távolsági forgalom – nem kis részben az automata távhívás elterjedésével összefüggésben – az 1980-as évektől belföldi viszonylatban nőtt jelentősen, az 1990-es években pedig nemzetközi viszonylatban is számottevő lett. A mobilforgalom

ugyancsak dinamikusan nőtt a 90-es évtizedben, de erről a hálózatról még 2000-ben is lényegesen kevesebb beszélgetést kezdeményeztek, mint a vezetékes hálózatról.

A telefonbeszélgetések számának alakulása

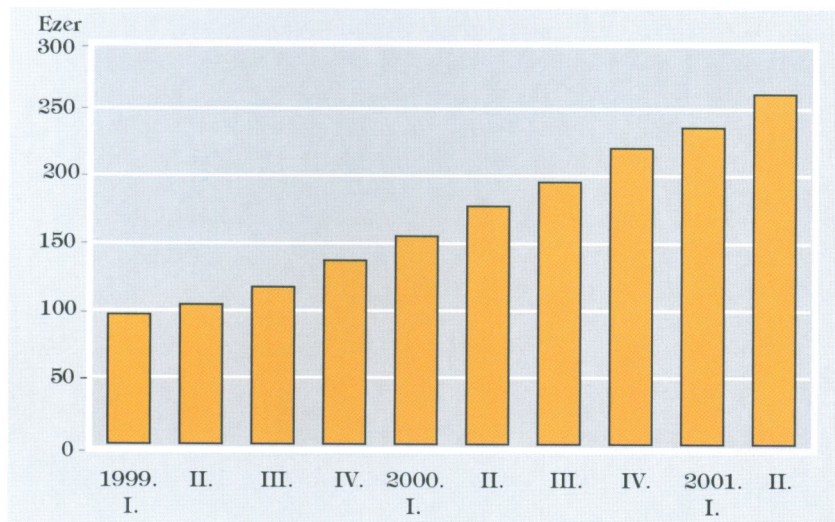

A telefonhálózat a XX. század végén – hagyományos funkcióján túl – újabb telekommunikációs szolgáltatások háttérét is megteremti. Az adatátviteli szolgáltatások az egész világon ugrásszerűen fejlődtek, s ezzel Magyarország – ha fáziskéséssel is – lépést tartott. Az internet-előfizetések száma két év alatt (1999 és 2001 I. negyedéve között) 2,4-szeresre emelkedett. Az általános iskolák kb. egyötöde és valamennyi középoktatási intézmény rendelkezik internet-hozzáféréssel.

A gyors fejlődés ellenére a fejlett országokhoz képest az internetellátottság, csakúgy, mint az ennek elengedhetetlen feltételét jelentő személyi számítógépekkel való ellátottság szerénynek mondható. 2000. évi adatok szerint Magyarországon ezer lakosra 85 személyi számítógép jutott (1996-ban 44). Az Európai Unió tagságra pályázó országok között ez közepes szintet jelent. Ugyanakkor az Unió tagországai közül csak Görögország hasonló mutatója volt valamivel kisebb, míg a tagországok többségében ennek többszörösét tette ki.

Az internetes kapcsolatot is lehetővé tevő kábeltelevíziós hálózat kiépítése ugyancsak felgyorsult az utóbbi években. 1999-ben a lakások mintegy 40%-a volt bekapcsolva a hálózatba, de az előfizetők túlnyomó része csak a műsorszolgáltatást vette igénybe.

**Internet-előfizetések száma
(a negyedév végén)**

Ezer lakosra jutó információs berendezések , 1998*

Megnevezés	Világ összesen	Ebből		Magyar- országon
		az alacsony	a magas	
		jövedelmű országokban		
Rádió	418	206	1 286	689
Televízió	247	138	662	437
Telefon fővonal	146	37	567	336
Mobiltelefon	55	8	265	105
Faxberendezés	13	1	72	18
Személyi számítógép	71	6	311	58
Internet hozzáférés	95	0,3	608	93

* Forrás: World Development Indicators, World Bank, 2000.

Külkereskedelem

Magyarországnak a nemzetközi áruforgalomba való bekapcsolódása a XV. századtól öltött jelentősebb méreteket. A régebbi időkbe nyúló előzmények után e század derekán kezdett erőteljesen fellendülni a marhakivitel. Az alföldi mezővárosok göbolyós gazdái, tőzsérei által a pusztai legelőkről felhajtott marhacsordák egyre nagyobb számban kerültek – részben városi kereskedők közvetítésével – az ország határain túli területek, mindenekelőtt Bécs, majd azon keresztül a fejlődő német birodalmi városok, Cseh- és Morvaország, valamint Észak-Itália vásárait.

A magyar mezőgazdaság másik fontos exportcikkét, a bort főként Lengyelországba, továbbá Cseh- és Morvaországba szállították. Az ásványkincsek közül kiemelkedett a réz, amely a hagyományos észak-itáliai és délnémet piacok mellett a XVI. századtól megtalálta az utat a modern típusú világkereskedelem atlanti parti központja, Antwerpen felé. Az agrár- és bányatermékekért cserébe iparcikkek, főként textilárúk áramlottak az országba.

A XVIII. század második felétől a kivitel összetétele módosult. Az – egyébként csökkenő – élőállat-export után a gyapjú és a gabona került a második és a harmadik helyre. Ugyancsak fontos változást jelentett ebben az időszakban, hogy az osztrák örökös tartományok váltak Magyarország döntő külkereskedelmi partnereivé.

A XIX. század utolsó harmadától kiadott statisztikai évkönyvek külkereskedelmi fejezeteiből már pontosabb és részletesebb adatok állnak rendelkezésre. Az első adatsor a kivitelben stagnáló-mérséklődő tendenciát jelez, amiben szerepet játszott a világpiaci árszínvonalnak – egészen a századfordulóig tartó – folyamatos csökkenése. A behozatal viszont az 1870-es évek elejére a korábbiaknál, és a kivitelnél is jóval magasabb szintet ért el. A külkereskedelmi mérleg évről évre jelentős deficitet zárt.*

1880-as években fennmaradt a kivitel egy évtizeddel korábbi tendenciája, amit az 1890-es években szerény növekedés követett. A behozatal is ehhez hasonlóan alakult, s a behozatal és a kivitel értéke között nagy különbség nem volt. A századforduló után elindult világpiaci áremelkedés az ország gazdasági növekedésével párosulva a külkereskedelemben is élénkülést eredményezett. Az I. világháború kezdetben visszavetette, majd a hadigazdaságra való áttérés ismét fellendítette a forgalmat. A növekedést azonban növekvő deficit kísérte.

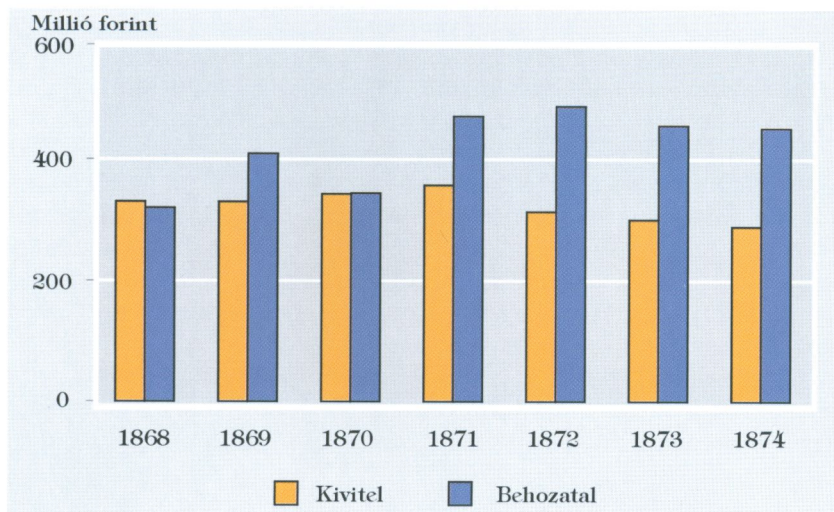
Az I. világháború után az ország gazdasági és területi veszteségeinek következtében a külkereskedelmi forgalom is a korábbi érték töredékére zsugorodott. Az 1920-as évek közepén kezdődött fellendülést az 1930-as évek elejének világgazdasági válsága ismét visszavetette. Ezt követően is lassan indult meg a növekedés, és csak a hadigazdaságra való áttérés nyomán gyorsult fel.

A világpiaci áralakulás a két világháború között szinte folyamatosan kedvezőtlen volt a magyar külkereskedelem számára. Az 1920-as évek emelkedő árszínvonala főként a magyar importban érezte hatását, míg a hazai áruk külföldi értékesítése nyomott árakon történt. Mindez fontos szerepet játszott abban, hogy a külkereskedelmi mérleg évről évre jelentős hiányt mutatott. Az 1930-as évek világgazdasági válságát kísérő jelentős mértékű áresés viszont elsősorban a magyar exportcikkeket érintette. Az árvesztesség ellenére a külkereskedelmi mérleg aktívá vált, s az aktívum a háború végéig csaknem folyamatosan fennmaradt.

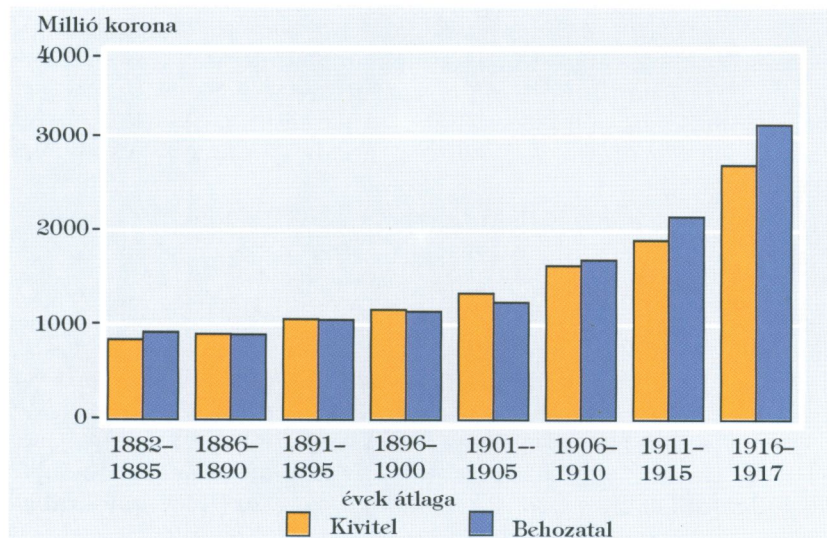
* Az osztrák birodalom egységes vámterületére, amelynek Magyarország is része volt, az adatközlés az 1850-es évekig nyúlik vissza. Ebből Magyarország forgalmának kiemelése valószínűleg nem volt problémamentes.

Magyarország áruforgalma Ausztriával és külfölddel

A Magyar Birodalom külkereskedelmi forgalmának fő eredményei

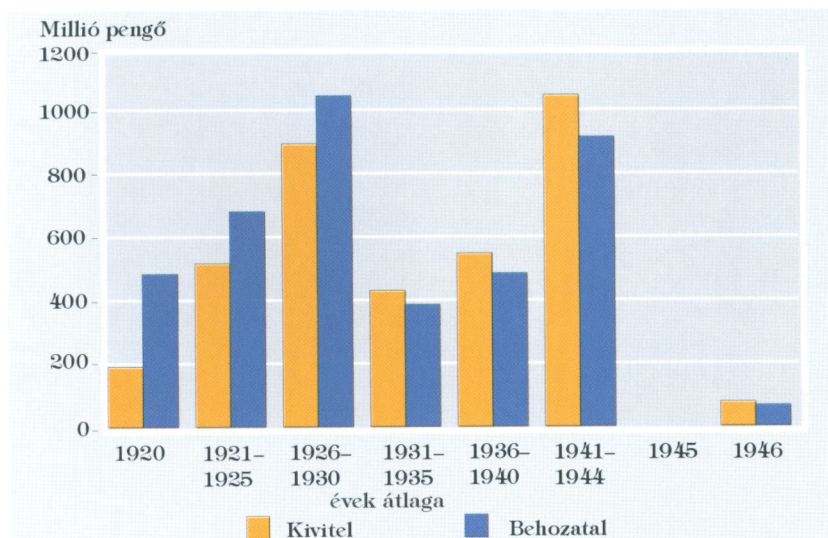

A II. világháborút követő időszakban gyors növekedés kezdődött. A külkereskedelmi mérleg az 50-60-as évtized egyes éveiben jelentős hiánnyal zárt ugyan, de több év átlagában az import értéke nem, vagy csak

kissé haladta meg az exportét. (Ezen belül a fejlett országokkal szemben szinte folyamatosan hiány alakult ki, míg a szocialista relációjú forgalomban váltakozó előjelű volt az egyenleg.)

Magyarország külkereskedelmi forgalma

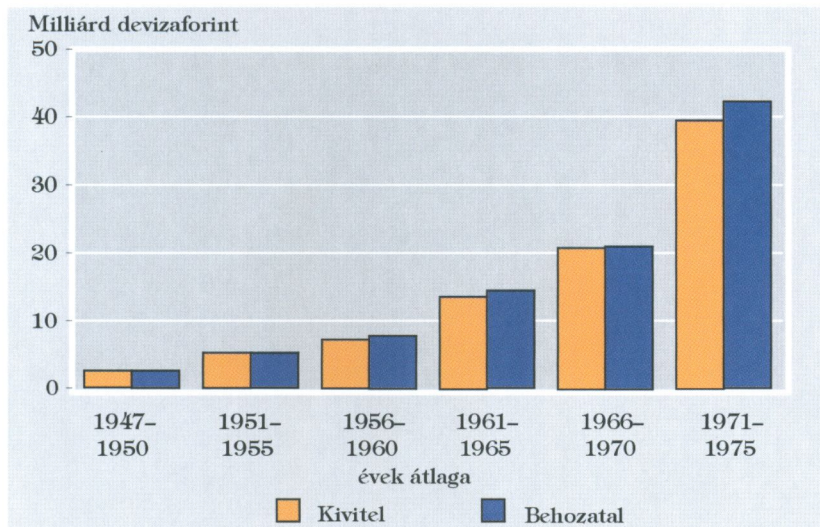

Az 1973. évi világgpiaci árrobbanás gyökeres változást hozott a magyar külkereskedelem korábbi feltételrendszerében. A hirtelen magasra szökött energiaárak és ennek továbbgyűrűző hatásai erősen megemelték az import összegét, amit az export – nehezedő értékesítési feltételek mellett – nem tudott ellensúlyozni. Az árveszteség így a külkereskedelmi mérleg hiányának igen jelentős emelkedésében is kifejezésre jutott. (A forgalom nem rubelelszámolású részében azonnal, míg a rubelelszámolású részében késleltetve és fokozatosan jelentkezett ez a hatás.)

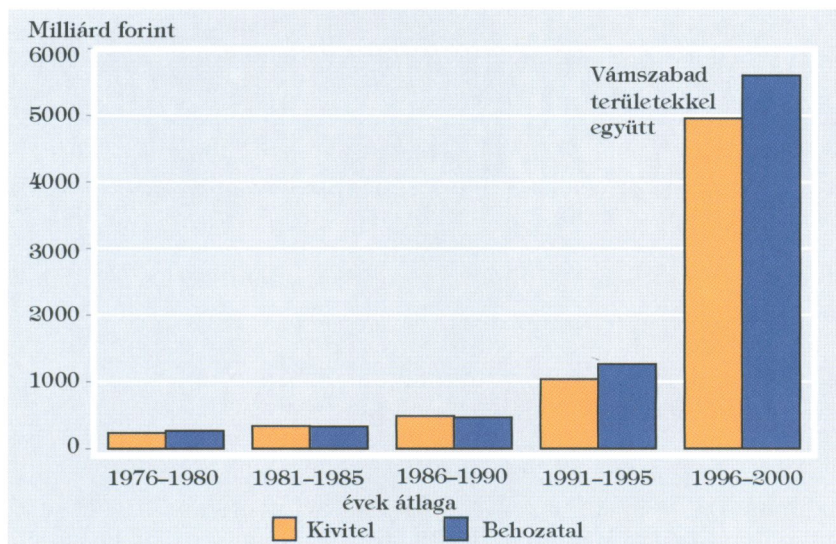
A megváltozott körülményekhez való alkalmazkodás folyamata bizonyos késéssel indult meg, és viszonylag lassú volt. A mérleghiány magas maradt, amit a második olajárrobbanás által okozott veszteség tovább fokozott. A nyolcvanas évtizedben azonban bekövetkezett a tendenciaváltás: a még mindig kedvezőtlen áralakulást az export mennyiségének növelése ellensúlyozta, s ennek eredményeként a külkereskedelmi mérlegben számottevő többlet alakult ki.

A XX. század utolsó évtizede ismét kedvezőtlenül indult magyar külkereskedelemben. A hagyományos – volt KGST – piacok beszűkülése, a konvertibilis elszámolásra való áttérés számottevő nehézségeket teremtett az exportőrök, és az egész gazdaság számára. A forgalom értéke erőteljesen nőtt ugyan, de alapvetően az ár- és árfolyamváltozásokra visszavezethetően. A piacváltás eredményei az évtized második felétől mutatkoztak. A fellendülésben fontos szerepet játszott az ipari vámszabad területek tevékenységének erre az időszakra tehető kiszélesedése. Az export dinamikus bővülése ellenére, a gazdaság erőteljesen növekvő importigénye folytán a külkereskedelmi mérleg folyamatosan, jelentős összegű hiányt mutat.

Magyarország külkereskedelmi forgalma

Magyarország külkereskedelmi forgalma

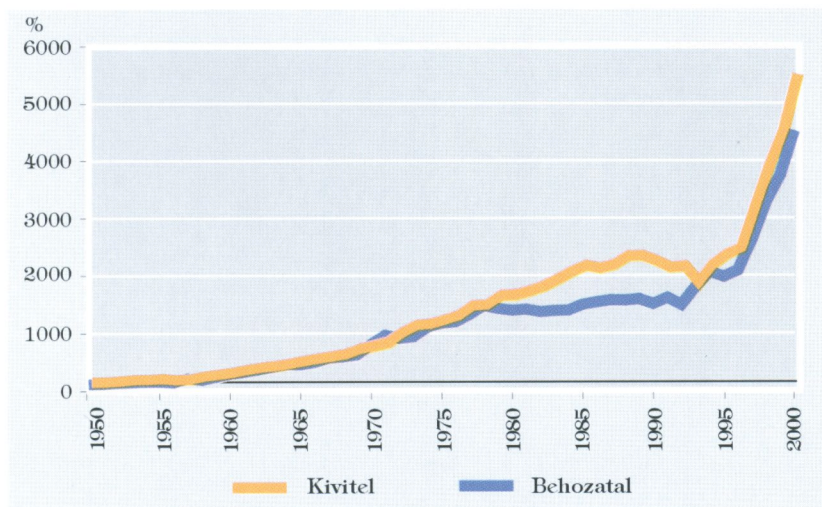

A külkereskedelmi forgalomnak a gazdasági reálfolyamatokkal való összekapcsolására a forgalom volumene alkalmas, amely kiszűri az árváltozások hatását. Ilyen adatok 1950-től állnak rendelkezésre. Ezek

szerint az 1970-es évek közepéig lényegében folyamatos, az exportban és az importban hasonló mértékű volt a növekedés. A következő években, illetve évtizedekben viszont az export volumenének növekedési üteme többé-kevésbé felülmúlta az importét. Ebből az a következtetés is adódik, hogy az 1970-es, majd az 1990-es évek mérleghiánya többnyire nem a volumenfolyamatokra, hanem a kedvezőtlen áralakulásra vezethető vissza.

A külkereskedelmi forgalom volumenének alakulása (1950=100)

A külkereskedelmi forgalom áruszerkezete alapján Magyarország évszázadokon keresztül – egészen a XX. század közepéig – agrárexportőrként és iparikésztermék-importőrként jellemezhető. Ebben szerepet játszott természeti adottsága, de az a tény is, hogy – egyre inkább gazdasági fejlődésének gátjaként – az osztrák birodalom egységes vámterületének része volt. Iparcikkei itt nem tudták felvenni a versenyt Ausztria és az osztrák örökös tartományok fejlettebb iparának termékeivel.

Az első statisztikai évkönyv adatai szerint 1868-ban a kivitel több mint felét, a behozatal közel felét négy termékkör, illetve termék adta. Ezek a kivitelben elsősorban a mezőgazdaság, kisebb részben az élelmiszeripar termékei közül kerültek ki, behozatalban a textíliák és a közszükségleti cikkek mellett – a vasútépítésekkel összefüggésben – vasárúk és vasúti felszerelések szerepeltek.

A kiegyezést követő gazdasági fejlődés inkább az import áruösszetételében tükröződött. A textilipari termékek túlsúlya megmaradt ugyan, de az iparosítás az ipari nyersanyagok növekvő importját is maga után vonta. A legnagyobb exporttétel listájának élén továbbra is mezőgazdasági és élelmiszer-ipari termékek álltak. E téren a két világháború közötti évtizedekben sem történt jelentős változás, bár az 1930-as években nemcsak az import, hanem az export legfontosabb tételei között is megjelentek a gépipari termékek, az exportban mindenekelőtt a villamos gépek és készülékek.

A nevezetesebb áruk forgalma 1868-ban

(%)

Kiviteli áruk	Részesedésük az összes kivitelből	Behozatali áruk	Részesedésük az összes behozatalból
Gabonafélék	37	Vászon-, len-, pamut- és gyapjúárúk	18
Ebből:		Öltönyök, divat-, pipere- és selyemárúk	12
búza	21	Apróárúk, díszmű, nórimerbergi- és kalmárárúk	10
Sertés	10	Különféle vas- és acélárúk, vasúti felszerelések (sínek, kerekek, tengelyek)	8
Gyapjú	9		
Liszt és egyéb malomtermelvények	8		

Nyersanyagok és gyártmányok szerinti csoportosítás első alkalommal az 1888. évre vonatkozóan található az évkönyvekben, majd később a félgyártmányok különválasztására is sor került. Ezekből az adatokból ugyancsak nyomon követhető az exportban a nyersanyagok, mindenekelőtt a mezőgazdasági nyersanyagok dominanciája. Bár az 1930-as évekre mérséklődött a késztermékek – gyártmányok – aránya, azon belül az élelmiszeripari termékeké lett kisebb és a gépeké jelentősebb*.

A kivitel áruszerkezete, 1888-1938

(%)

Árucsoport	1888	1900	1913	1922	1930	1938
Nyersanyagok	63,9	60,8	51,8	35,6	59,2	59,5
Ebből:						
élelmezési és használati tárgyak	46,2	45,6	24,6	20,0	33,9	29,6
Félgyártmányok	..	..	10,1	9,4	8,1	9,7
Gyártmányok	36,1	39,2	38,1	55,0	32,7	30,8
Ebből:						
élelmezési és egyéb fogyasztási cikkek	21,0	21,4	25,8	26,8	16,6	6,9
gépek, készülékek, elektrotechnikai szükségleti tárgyak, jároművek	..	..	..	14,4	6,6	10,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Az importban az ipari késztermékek túlsúlya – fokozatos csökkenés után – az 1930-as évekre megszűnt, miközben a nyersanyagok és a félgyártmányok aránya jelentősen emelkedett.

* Az árucsoportok tartalma még hasonló megnevezés esetén is koronként különböző. Egy-egy tábla idősorai viszonylag homogének.

A behozatal áruszerkezete, 1888–1938

(%)

Árucsoport	1888	1900	1913	1922	1930	1938
Nyersanyagok	17,6	22,0	25,0	22,8	39,2	41,0
Ebből:						
ipari segédanyagok	8,8	12,4	20,8	19,4	34,6	36,8
Félgyártmányok	..	..	13,4	19,9	22,5	28,1
Gyártmányok	82,4	78,0	61,6	57,3	38,3	30,9
Ebből:						
fonó- és szövőipari						
készítmények	41,5	34,8	22,6	33,3	11,6	3,2
gépek, készülékek, elektro-						
technikai szükségleti						
tárgyak, járóművek	..	..	..	3,9	8,2	8,9
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A II. világháború utáni gazdasági átalakulás nyomán mindenekelőtt a kivitel áruszerkezetében következett be jelentős változás. E változás nyomon követésére a KGST nómenklatúra árucsoportjai alapján nyílik lehetőség. Alapvető jellemzője, hogy a korábbiaknál sokkal kisebb szerepet kaptak az agrártermékek, és nőtt az ipari termékek súlya.

A kivitel áruszerkezete, 1938–1989

(%)

Árucsoport	1938	1950	1960	1965	1970	1980	1989
Gépek, gépi berendezések,							
közlekedési eszközök	9,3	23,0	40,8	35,0	34,3	34,3	30,4
Ipari fogyasztási cikkek	10,2	20,3	19,2	22,9	21,9	18,5	17,4
Nyersanyagok és							
félkész termékek	23,5	17,5	19,9	21,4	21,2	23,9	30,0
Élelmiszerek és élelmiszer-							
ipari anyagok	57,0	39,2	20,1	20,7	22,6	22,2	20,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0*	100,0*

* Az anyagmentes építési-szerelési költség értékével együtt.

A behozatalban – az ország természeti adottságaiból adódóan, csökkenő arányuk ellenére – kiemelkedő tételt jelentettek a nyersanyagok és félkész termékek. Az erőteljes iparosítás gép- és berendezésigénye e termékkör arányának emelkedésében is kifejezésre jutott.

A behozatal áruszerkezete, 1938–1989

Árucsoport	1938	1950	1960	1965	1970	1980	1989
Gépek, gépi berendezések, közlekedési eszközök	10,6	22,0	29,5	30,1	32,2	31,8	34,2
Ipari fogyasztási cikkek	8,8	1,5	5,3	5,6	7,6	8,0	12,1
Nyersanyagok és félkész termékek	73,1	72,7	58,1	57,0	52,4	54,2	48,7
Élelmiszerek és élelmiszer-ipari anyagok	7,5	3,8	7,0	7,4	7,8	5,4	4,2
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0*	100,0*

* Az anyagmentes építési-szerelési költség értékével együtt.

Az ENSZ-ben kidolgozott SITC-nómenklatúra magyarországi alkalmazására első alkalommal 1963-ban került sor. Bár azóta két ízben is módosították, az ilyen csoportosításra épülő adatsorok napjainkig folyamatosnak tekinthetők. Ezen adatsorok alapján a kivitel áruszerkezetének egyik legszembetűnőbb vonása a gépek és szállítóeszközök magas arányának 1990-re történt jelentős csökkenése. A változás a korábban fő értékesítési irányt jelentő KGST-piac összeomlására vezethető vissza. Ugyanez a termékkör egy évtized múltán a kivitel kiemelkedő tételévé vált. A növekedés mögött mindenekelőtt az ipari vámszabad területek tevékenységének kiszélesedése áll. A vámszabad területek termelésének és exportjának túlnyomó része ugyanis gép és szállítóeszköz. A másik jelentős változás az évszázad végére az agrártermékek szerepének csökkenése (bár az export ebben a termékkörben is számottevően bővült).

A kivitel áruszerkezete, 1963–2000

(%)

Árucsoport	1963	1965	1970	1980	1990	2000
Élelmiszerek, italok, dohány	21,4	20,7	22,3	21,8	21,2	6,9
Nyersanyagok	4,5	3,9	4,7	4,7	5,9	2,4
Energiahordozók	2,0	1,4	1,1	2,5	3,1	1,8
Feldolgozott termékek	37,5	39,2	37,7	36,9	44,2	29,1
Gépek és szállítóeszközök	34,6	34,8	34,2	34,1	25,6	59,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A behozatal áruszerkezeti változásának fő vonása ebben az időszakban a gépek arányának fokozatos, majd az évszázad végére erőteljes emelkedése volt. Az utóbbiban a beruházások gépigénye mellett az ipari vámszabad területek termelésének magas importvonzata játszotta a meghatározó szerepet. A korábban jelentős tételt képviselő nyersanyagok és energiahordozók súlya – bár importjuk tovább nőtt – lényegesen alacsonyabb lett.

A behozatal áruszerkezete, 1963–2000

(%)

Árucsoport	1963	1965	1970	1980	1990	2000
Élelmiszerek, italok, dohány	9,5	8,7	9,9	8,0	7,1	2,7
Nyersanyagok	18,8	18,5	13,5	8,7	5,4	2,2
Energiahordozók	11,8	12,1	9,1	14,9	14,2	8,4
Feldolgozott termékek	29,1	31,7	35,4	37,7	38,7	35,3
Gépek és szállítóeszközök	30,7	29,0	32,1	30,8	34,6	51,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Magyarország legnagyobb külkereskedelmi partnereinek sorában az állandó elemet a viszonylagos földrajzi közelség jelentette, a változásokat többnyire a politikai viszonyok motiválták. Az I. világháború végéig – hosszú időszakra visszanyúlóan – Ausztriára koncentrált mind a kiviteli, mind a behozatali forgalom túlnyomó része. Ebből a zártnak mondható kapcsolatrendszerből kikerülve az 1920-as évektől bővült az ország külkereskedelmi partnereinek köre. Ausztria aránya a csökkenés ellenére számottevő maradt, mellette a szomszédos országok közül Csehszlovákia és Románia, továbbá Németország és Olaszország aránya lett a legjelentősebb. Közülük Németország az 1930-as évek közepére a legnagyobb, a háborús években pedig meghatározó partnerre vált.

Magyarország legnagyobb külkereskedelmi partnerei, 1891–1938
(részesezés az összes kivitelből, illetve behozatalból)

(%)

Ország	1891	1900	1913	1920	1930	1938
Kivitel						
Ausztria	75,6	71,6	72,6	60,6	28,1	18,3
Németország	10,5	10,6	6,4	11,1	10,3	27,4
Csehszlovákia	–	–	–	13,6	16,8	4,1
Olaszország	1,1	2,5	2,1	2,8	12,9	8,5
Románia	1,0	1,4	1,7	1,4	3,2	4,0
Behozatal						
Ausztria	83,6	79,5	71,5	50,5	11,5	11,5
Németország	3,9	4,9	10,0	11,1	21,2	30,1
Csehszlovákia	–	–	–	18,8	21,0	6,6
Olaszország	0,7	1,9	1,4	9,8	5,0	6,2
Románia	0,9	1,1	1,8	0,9	8,9	9,8

A II. világháború után gyökeresen átrendeződtek az ország külpiaci kapcsolatai. A forgalom túlnyomó része a szocialista országokkal bonyolódott le, alapvetően a KGST keretén belül. Közülük kiemelkedett a Szovjetunió aránya, utána a Német Demokratikus Köztársaság (NDK), Csehszlovákia és Lengyelország

következett. A piacgazdaságok sorában a Német Szövetségi Köztársaság (NSZK), Ausztria és Olaszország volt a legjelentősebb.

A piacgazdaságok alacsony súlya a forgalomban kezdetben lassan, majd az 1980-as évektől gyorsuló ütemben nőtt. A fordulat az évtized végére következett be, s az 1990-es évektől a forgalom súlypontja ezekre az országokra tevődött át. A fejlett országok csoportján belül kiemelkedő az Európai Unió aránya. A legnagyobb partner az egyesült Németország lett, a második és a harmadik helyre Ausztria és Olaszország került. A fejlődő országokból származó import jelentőségének növekedése mindenekelőtt a vámszabad területek tevékenységével függ össze. A Szovjetunió szerepe a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (KGST) megszűnésével erősen visszaszorult. Felbomlását követően a legnagyobb utódállam, Oroszország súlya az importban – a kőolaj- és gázszállítások révén – még számottevő, az ottani exportpiacok túlnyomó része azonban elveszett a magyar külkereskedelem számára.

Magyarország legnagyobb külkereskedelmi partnerei, 1950–2000
(részesedés az összes kivitelből, illetve behozatalból)

(%)

Ország	1950	1960	1970	1980	1990	2000
Kivitel						
Szovjetunió	28,9	30,8	35,8	31,1	20,2	1,6*
NDK	7,4	12,0	10,3	7,2	3,1	–
NSZK	7,4	5,2	5,9	10,0	17,1	37,2**
Csehszlovákia	10,6	11,3	9,0	6,4	4,1	1,7***
Lengyelország	8,2	5,5	5,6	4,1	1,7	2,1
Ausztria	5,1	3,4	2,8	4,2	7,5	8,7
Olaszország	3,4	2,4	5,8	4,6	5,9	5,9
Behozatal						
Szovjetunió	24,5	31,6	34,4	28,9	19,1	8,1*
NDK	2,6	11,0	11,0	7,2	5,9	–
NSZK	9,9	5,2	5,3	12,2	17,4	25,5**
Csehszlovákia	10,3	11,9	8,3	5,4	4,7	2,0***
Lengyelország	9,9	5,4	5,8	3,8	2,4	2,0
Ausztria	5,7	3,6	3,4	5,5	10,0	7,4
Olaszország	2,9	2,5	3,8	3,3	4,1	7,5

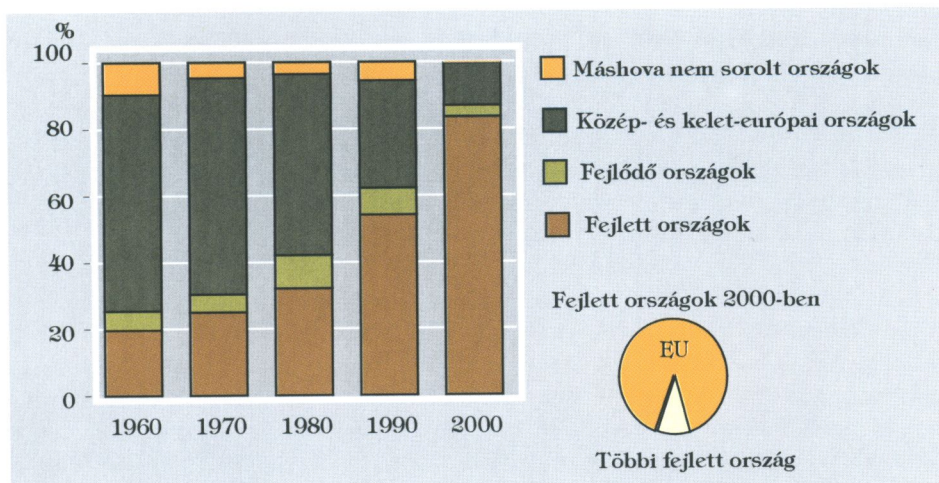
* Oroszország.

** Németország.

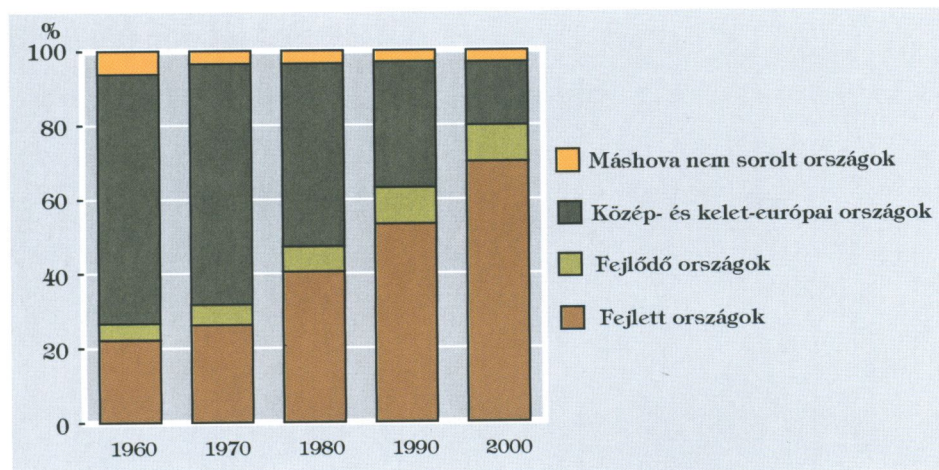
*** Csehország adata. Szlovákia aránya a kivitelben 1,0%, a behozatalban 1,8%.

A kivitel megoszlása országsoportonként

A behozatal megoszlása országsoportonként

Idegenforgalom

A mai értelemben vett turizmus viszonylag rövid múltra tekint vissza. Régebben egy-egy merészebb utazó elbeszéléséből, leírásából szereztek tudomást a világról az emberek. A magyar történelem is számos nagy utazót tart számon. Az elsők között említhetők Julianus barát és társai, akiket később olyanok követtek, mint Kőrösi Csoma Sándor, Jelky András, Vámbéri Ármin, Germanus Gyula és a többiek. Az egyre nagyobb számú utazást a XIX. században a közlekedés fejlődése, mindenekelőtt a vasúthálózat kiépülése ösztönözte. Tömegessé a XX. század második felében vált, nem kis részben a motorizáció elterjedésének eredményeként. A közlekedési hálózat – mint a turizmus infrastrukturális hátterének egyik alapeleme – maga után vonta a másik nélkülözhetetlen elem, a szálláshelyek építését is.

Az első statisztikai évkönyvekben gyakorlatilag nem szerepelnek idegenforgalommal kapcsolatos információk. Némileg kivételt jelent az 1874. évi évkönyv, amely közli a „Mulattatási, étkezési, szállásolási várlalatok” fő adatait. A több mint 26 ezer ilyen jellegű vállalkozás között 23 szállodait említ, 123 alkalmazottal, 393 vendégszobával. A vállalkozások többsége korcsma, valamilyen italmérés (bor, sör, pálinka, kávé) vagy vendéglő volt; ezek nagy része néhány vendégszobával is rendelkezett. A vendégszobák száma így megközelítette a 12 ezret, ezek legalacsonyabb árát 10, legmagasabb árát 500 krajczárban jelölték meg.

Magyarországon elsőként Pest idegenforgalma lendült fel, s ez egybeesett a dunai gőzhajózás kezdetével. 1830-ban megindult Pest és Bécs között a gőzhajójárat, 1839-ben felépült az Angol Királynő Szálloda, majd 1846-ban az István Főherceg Szálló és az Európa Szálló. A vasútépítésnek idegenforgalmi szempontból kiemelkedő fontosságú állomása volt a Nyugat-Európát a Balkánnal összekötő vonal 1888. évi átadása. Ennek nyomán Budapesten, mint a nyugat és délkelet közötti forgalom fontos átmenő állomásán nagy szállodépítkezési hullám indult el, az 1890-es években épült a nagykorúti Royal, a Duna-parti Bristol, Hungária és Carlton Szálloda. 1913-ra elkészült a Széchenyi fürdő, 1918-ban pedig az egykori Sáros fürdő helyén megnyitották a kontinens egyik legkorszerűbb gyógylétesítményét, a Gellért Gyógyfürdőt és Szállodát.

Budapesti szállodák és panziók kapacitása

Év	Egységek száma	Férőhelyek
1896	25	..
1920	137	6 541
1930	121	5 564
1937	156	9 486

A XX. század folyamán egyre több országrész kapcsolódott be a turizmusba. A két világháború között megindult fejlődés nyomán a Balaton-part vált az ország legjelentősebb üdülőövezetévé, és ugyancsak jelentős idegenforgalom épült a hévízi gyógyfürdőre.

Nyaralóhelyi szállodák, 1980

Nyaralóhely	Szállodák	Szobák
	száma	
Összesen	157	2 688
Ebből:		
Balaton	54	1 423
Hévíz	81	842
Mátra	19	233
Bükk	3	190

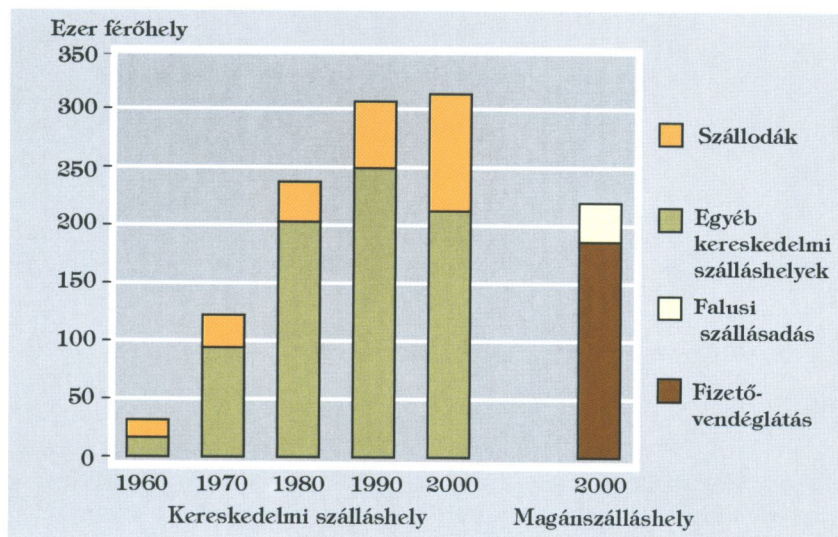
A II. világháború után az ország viszonylag kevés és alacsony színvonalú kereskedelmi szálláshellyel rendelkezett, a fejlődés csak lassan indult meg. 1960-ban a kereskedelmi szálláshelyek férőhelyeinek közel fele szállodai volt, de ebbe a kategóriába sorolták a fogadókat, moteleket, turistaházakat is. (A szállodák közül 1972-ben kerültek ki az alacsonyabb színvonalú szálláshelyek.) A férőhelyek gyarapodása kezdetben a szerényebb szolgáltatásokat nyújtó szállástípusokban volt jelentős, a szállodai kapacitás növekedése az 1980-as, és különösen az 1990-es években gyorsult fel. Az ezredforduló felé közeledve alapvetően a magasabb kategóriájú szállodák hálózata bővült, amelynek eredményeként 2000-ben a szállodai férőhelyek 23%-a öt- és négycsillagos, 45%-a háromcsillagos egységekben állt rendelkezésre (1980-ban a két- és egycsillagos egységek voltak túlsúlyban, 60% feletti aránnyal.) 1999-ről 2000-re a gyógyszállók kapacitása megkétszereződött, ekkor 26 egységük több mint 9 ezer férőhellyel várta a vendégeket. (Ez mintegy tizedét jelenti az összes szállodai férőhelynek.) Az egyéb kereskedelmi szálláshelyek közé a panziók, turista-szállások, ifjúsági szállók, üdülőházak és kempingek tartoznak.

2000-ben 36 ezer fizetővendéglátó és 6 ezer falusi szállásadó együttesen 221 ezer férőhelyet kínált kiadásra, ami nagyságrendileg megfelel az egyéb – szállodákon kívüli – kereskedelmi szálláshelyek kapacitásának. (Feltehetően továbbra is magas a feketén szobát kiadók száma, ezekről adat nem áll rendelkezésre.)

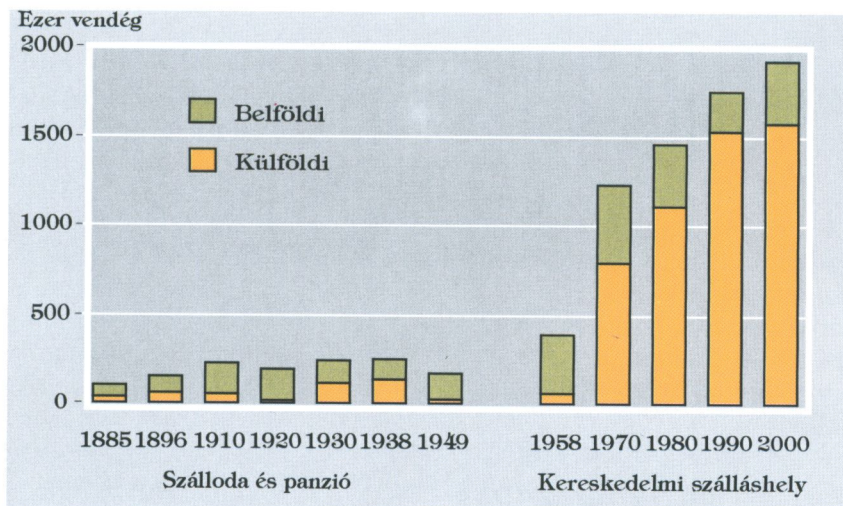
A kereskedelmi szálláshelyek vendégforgalmáról a budapesti szállodákra és panziókra vonatkoznak a legrégebbi adatok. Ezek a szálláshelyek a XIX. század végén, a XX. század elején folyamatosan növekvő számú vendéget fogadtak, vendégeik nagyobb része belföldi volt. Az I. világháború után visszaesett, majd ismét fellendült vendégforgalmuk, de a háború előtti szintet folyamatosan nem múlta felül. A vendégkör összetételében változást jelentett, hogy egyre nagyobb része külföldiek közül került ki.

Budapest kereskedelmi szálláshelyeinek vendégforgalma az 1958-tól rendelkezésre álló adatok szerint viszonylag gyorsan emelkedni kezdett. A vendégek kilenctizedét fogadó szállodák forgalma ebben az évben meghaladta a háború előtti szintet. Ekkor még a belföldivendég-forgalom volt túlsúlyban, de a következő évtizedeket a külföldivendég-forgalom igen erőteljes növekedése és előtérbe kerülése jellemezte.

A kereskedelmi és magánszálláshelyek kapacitása

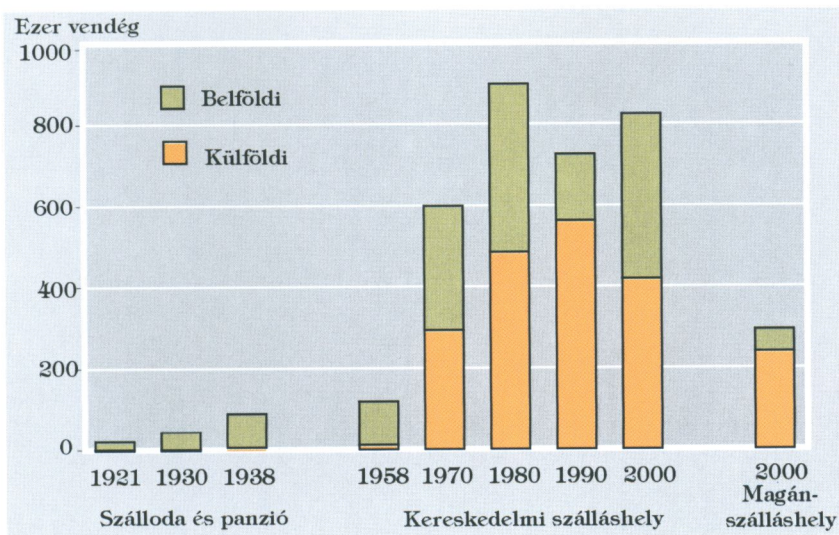
Budapest szálláshelyeinek vendégforgalma

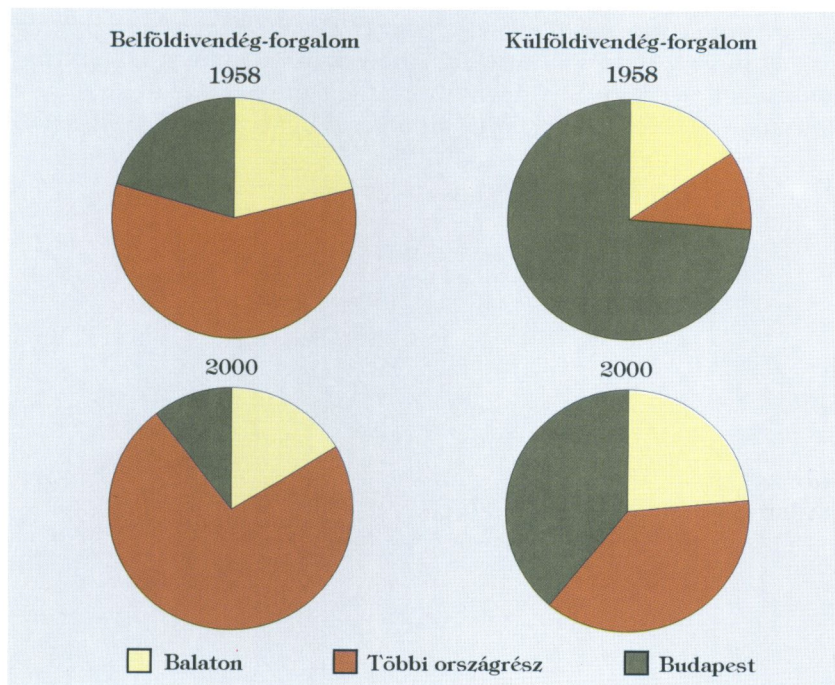
A Balaton-part üdülőövezetének két világháború közötti fejlődése a szállodák és panziók vendégforgalmának gyors felfutásában is tükröződött. Ebben az időszakban, és még az 1950-60-as évtized fordulóján is alapvetően belföldi vendégek vették igénybe az itteni szállodákat, illetve kereskedelmi szálláshelyeket. A következő években azonban egyre nagyobb súlyt kapott a külföldi vendégforgalom, s a tendencia csak az 1990-es évektől módosult. A kereskedelmi szálláshelyek vendégforgalmának mérséklődésében szerepet játszhatott a magánszálláshelyek növekvő térhódítása is. Feltehetően nem elhanyagolható az a tény sem, hogy az ezredfordulón már jelentős számú külföldi állampolgár rendelkezett balaton-parti ingatlannal.

A Balaton szálláshelyeinek vendégforgalma

Budapest és a Balaton-part kiemelkedő szerepe az ország idegenforgalmában napjainkig fennmaradt. A kereskedelmi szálláshelyek külföldi vendégforgalmának túlnyomó, és belföldi vendégforgalmának is igen jelentős része erre a két területre koncentrálódik. Ugyanakkor a korábbi adatokkal való összehasonlítás a koncentráció gyengülésére, azaz újabb területeknek az idegenforgalomba való mind nagyobb mértékű bekapcsolódására utal.

A kereskedelmi szálláshelyek vendégforgalmának területi megoszlása (a vendégéjszakák száma alapján)

Az évszázadokra visszanyúló fürdőkultúra mindig fontos vonzereje volt a turizmusnak. Az erre vonatkozó adatközlés 1892-től kezdődően egészen 1942-ig szinte folyamatos. 1892-ben Magyarországon (Horvát-Szlavonország nélkül) 118 fürdőt és 77 500 állandó fürdővendéget említ a statisztikai évkönyv. A következő évek adatai dinamikus fejlődésre utalnak, mind a fürdők számát, mind a vendégforgalmat illetően. (Állandó vendégnek a legalább egy hetet, ideiglenes vendégnek az ennél rövidebb időt, de legalább egy éjszakát eltöltő vendégeket tekintik.) A háború utáni visszaesésben minden bizonnyal fontos szerepet játszott, hogy a fürdők jelentős része a trianoni országhatáron kívülre került. A vendégkör túlnyomó része mindvégig a belföldiek közül került ki, de bővült a külföldivendég-forgalom is.

A gyógyfürdők, a gyógyhelyek és a vízgyógyintézetek vendégforgalma

Év, gyógyfürdő	Fürdők száma	Állandó	Ideiglenes	Összes	Ebből	
		fürdővendégek száma, ezer			belföldi	külföldi
1900-ban összesen	180	81,5	83,9	165,4	136,0	29,4
Ebből:						
tóparti fürdők	20	12,8	16,4	29,3	28,2	1,1
klimatikus gyógyhelyek	48	12,4	24,1	36,5	24,3	12,2
hévizek	32	32,1	24,4	56,5	42,1	14,3
hideg ásványvizek	80	24,1	19,0	43,2	41,3	1,9
1913	203	122,3	104,3	226,6	195,9	30,8
1922	39	44,1	21,5	65,6	61,5	4,1
1930	62	73,3	77,7	151,0	145,0	6,0
1938	96	205,0	225,5	430,6	388,3	42,3
1941*	90	198,4	327,4	525,8	515,2	10,6

* A jelenlegi országterületen.

A magyar idegenforgalomnak az 1950-es évektől egészen az 1980-as évek végéig fontos részét képezték a szakszervezetek, valamint a vállalatok és intézmények kezelésében levő üdülési létesítmények, amelyek az elhelyezésen kívül nagyjából teljes ellátást is biztosítottak. Ez az üdülési forma az 1990-es években sokat veszített jelentőségéből, de szerepe ma sem elhanyagolható.

Az üdülési szálláshelyek kapacitása és vendégforgalma

Év	Férőhelyek száma, ezer	Vendégek száma, ezer	Ebből: belföldi	Férőhelyek	Belföldiek vendégéjszakái
				a kereskedelmi szálláshelyek megfelelő mutatójának százalékában	
1960	53	503	496	1,7-szeres	1,8-szeres
1970	80	763	739	66	93
1980	128	1 272	1 202	54	89
1987	149	1 463	1 360	47	99

Az ország határain túlra történő utazás hosszú ideig igen szűk réteg számára volt lehetséges. A határ-forgalom adatai gyakorlatilag fél évszázados visszatekintést tesznek lehetővé. Korábbi adatok állnak rendelkezésre a kiadott útlevelek számáról, amiből következtetni lehet a magyar állampolgárok külföldi utazásainak nagyságrendjére. Az 1889 és 1913 közötti időszakon belül 1907-ben adták ki a legtöbb útlevelet, 238 ezret. Ezek az útlevelek összesen – a családtagokkal együtt – 301 ezer személyt jogosítottak

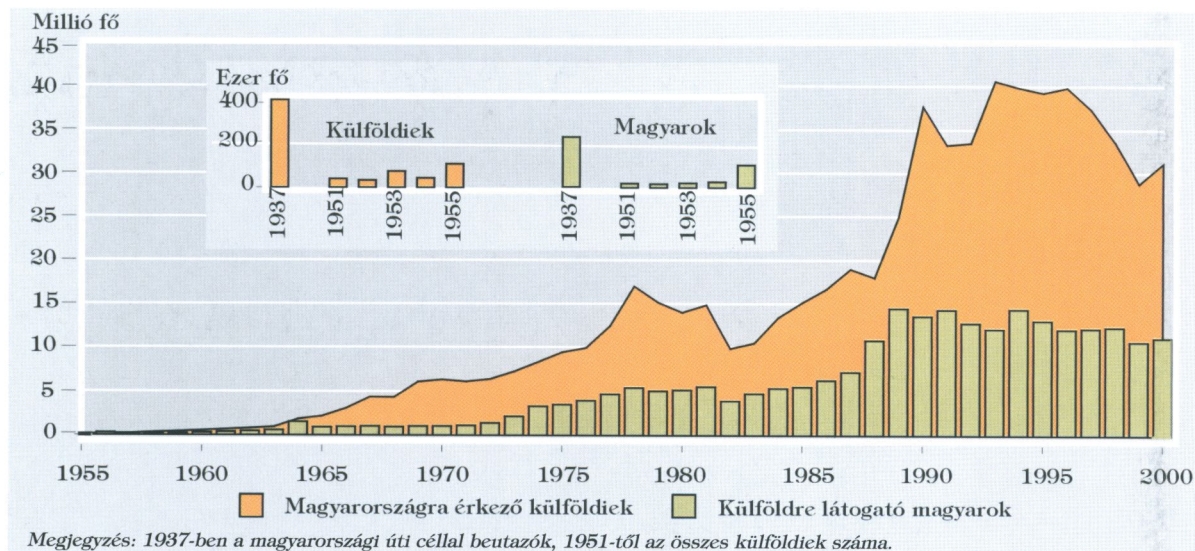

kiutazásra, mintegy héttizedüket kivándorlásra. A nem kivándorlási célú utazásra jogosítottak száma nem érte el a 90 ezret.

1937-ben 220 ezer magyar állampolgár utazott külföldre. Számuk az 1950-es évek elején csak töredékét tette ki ennek, az évtized végétől azonban fokozatosan emelkedni kezdett. A kiutazások túlnyomó része ekkor, s még három évtizeden keresztül a KGST-országokba irányult, bár – korlátozásokkal ugyan – a nyugat felé történő utazásokra is lehetőség nyílt. Gyökeres fordulatot a világútlevel 1988. évi bevezetése jelentett, amelynek hatására fellendült a kiutazó forgalom, főként a nyugati országok irányába.

A Magyarországra beutazó külföldiek száma az 1937. évi 383 ezerről ugyancsak erősen visszaesett az 1950-es években, az 1960-as évek elejére azonban már elérte, sőt meghaladta ezt a szintet. A növekedés a következő években is gyors ütemű volt, s napjainkban évente több tízmillió külföldi lépi át a magyar határt. A Magyarországra látogató külföldieknek csak egy része tölt itt egy napnál hosszabb időt, számottevő a kirándulók, azaz az egyetlen napra érkezők, továbbá az országon átutazók száma.

Határforgalom

Adó*, infláció, egyéb pénzügyek

Adók

A társadalmak fejlettebb szakaszában az állam a közfeladatok ellátásához rendszeres bevételekre az adókból tesz szert. Magyarországon az 1800-as évek közepén az adók jelentős részét a sójövédékek és a bányászattal kapcsolatos bevételek jelentették. Az első felelős magyar kormány 1848 II. félévére és 1849-re készített költségvetést. A gyéren befolyó bevételek azonban az előirányzott mértéknek csak kis részét fedezték, így a kiadásokat, – amelyeknek 70%-át a katonai kiadások jelentették – államjegyek kibocsátásával fedezték.

1848-ig a földbirtokok adómentességet élveztek, ezt követően azonban az osztrák birodalom földadó-rendszere terhelte azokat. Ez 1848-ban 4,3, 1850-ben 25,5, 1857-ben már 65,6 millió forintot tett ki. (Összehasonlításképpen: a takarékbetét-állomány 1850-ben 10,5 millió, 1860-ban 36,3 millió forint volt.) Ezen túlmenően a szabadságharc leverését követően egyenes adóként: föld-, barom-, ház-, jövedelmi és személyes kereseti adó, közvetett adóként: só- és dohányjövédék; a jogügyletek és hivatalos cselekmények után járó illetékek; harmincad; ser-, pálinka- és húsfogyasztási adó; játékkártyák, naptárak, nyilvános hirdetések és hírlapi beiktatások után fizetendő illetékek terheltek az országot, illetve lakosságát. A kiegyezést követően nem volt szükség az adórendszer gyökeres átalakítására, csak az abszolutizmus által bevezetett egyenesadó-nemeket kellett honosítani. 1868-ban a bevételek mintegy háromötöde az egyenes adókból, egyötöde a jövedékekből, 10-10%-a a fogyasztási adókból, valamint a díj-, illeték- és bélyegbevételekből származott.

1870-es évek közepétől a jövedelemadó és a személyes kereseti adó egyesítésével bevezették az általános kereseti adót. Számos új adónem jelent meg, közöttük a tőke-, kamat- és járadékadó, a nyilvános számadásra kötelezett társulatok és egyletek adója, a vasúti és gőzhajózási szállítás használatát utáni adó és hasonlók. A változtatások hatására módosult az adóbevételek szerkezete, mérséklődött az egyenes adók, és nőtt a jövedékek, valamint a fogyasztási adók, továbbá a díjak és illetékek részesedése. 1884-ben arányuk rendre 46, 29, 13, illetve 12%-át tette ki az adóbevételeknek.

Az 1880-as évek második felében végrehajtott fogyasztásiadó-reform hatására, továbbá a gyors ütemű gazdasági fejlődés következtében 1887-hez képest 1893-ra csaknem kétszeresére emelkedett a fogyasztási és italdókból származó bevételek összege. Az Ausztriában 1896-ban meghonosított modern értelemben vett személyi jövedelemadó példáját némi késéssel Magyarország is követte. Az erre vonatkozó törvényt 1909-ben megalkották, de törvénybe iktatására és bevezetésére csak az első világháború alatt, 1916-ban került sor. A jövedelem- és vagyonadó megjelenése jelentős változást okozott az adóbevételek szerkezetében. Így az 1917/18-as költségvetési évben a jövedelem- és vagyonadó több mint egyharmadát tette ki a bevételeknek, míg az egyenes adók kevesebb mint egynegyedére csökkentek, a fogyasztási és italdók 17, a díjak és illetékek 15, a jövedékek 11%-kal részesedtek.

Az 1920-as évek elején megjelent a közvetett adók új formája, a 3%-os forgalmi adó, aminek hatása azonban az egyre növekvő infláció miatt csak később vált érzékelhetővé. Az infláció megállítása, a valuta stabilizációja, az államháztartás egyensúlyának fokozatos helyreállítása érdekében 1924-ben belföldi kényszerkölcsönt vezettek be, aminek alapja az 1923. évi vagyonadó hatszorosa, a hozama 800 milliárd

* Csak a központi (állami) költségvetésbe befolyt adók, így a fejezet nem tartalmazza a mindenkorai önkormányzatok (vármegyék, törvényhatóságok, városok, rendezett tanácsú városok és községek, egyéb közigazgatási társulatok, később tanácsok, majd helyi önkormányzatok) adóit.

korona (50 millió aranykorona) volt. Az államháztartás rendkívül rövid idő alatt stabilizálódott, az 1924/25-ös költségvetési év 63 millió aranykorona szufficittel zárult, így a „népszövetségi kölcsön” e célra szánt részét infrastrukturális beruházásokra fordították.

Az 1925. évi adóreform a közvetett adók, és ezen belül is a forgalmi adó növekedését eredményezte. Ez utóbbi (az illetékekkel együtt) az adóbevételek egyharmadát tette ki. Az egyenes adók részesedése tovább mérséklődött, mintegy egyötödöt képviselt. Az állami adóteher a háború előtti egy főre jutó 59 pengőről az 1925-27-es években 91 pengőre emelkedett. Az 1930-33-as években az adóbevételek összege évről évre nominálisan is kisebb volt a megelőző évinél. A csökkenés az egyenes adók és a forgalmi adók kivételével valamennyi adófajtát érintett, legjelentősebben a vámokat. Ez a folyamat 1934-ben megállt, majd az adóbevételek nominálisan is emelkedtek. Az 1930-as években a forgalmi adóbevételek emelkedtek a legdinamikusabban. A jövedékek arányának növekedése különösen 1938-tól figyelhető meg, amikor is bevezették a szeszgyedárusághoz kapcsolt adófizetési kötelezettséget.

Az egyes adófajták részesedése az összes adóbevételből

(%)

Adónemek	1928	1933	1934	1938	1940
Egyenes adók	24,3	37,1	34,0	31,2	26,1
Forgalmi adók	15,2	14,0	19,4	20,9	23,7
Fogyasztási adók	10,9	12,3	14,8	15,2	14,8
Illetékek	15,6	17,0	12,1	12,5	9,7
Vámok	14,6	5,4	5,6	5,4	4,3
Jövedékek	19,4	14,1	14,0	14,9	21,4
Együtt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Az 1946. augusztus 1-jén életbelépett forint képezte az alapját az 1946/47. évi költségvetésnek. A ténylegesen befolyt 2,6 milliárd forint adóbevételből az egyenes adók 30, a forgalmi és fogyasztási adók 41, a jövedékek 19, az illetékek és díjak 9, míg a vámbevételek mindössze 1%-kal részesedtek. Az 1947-es évben a II. világháborút követő újjáépítésre rendkívüli adóként vagyondézmát és vagyonszaporulati dézsmát vetettek ki.

Az 1950-es évektől – a nagyipar és a bankrendszer államosítása, a mezőgazdaság kollektivizálása után – az adórendszer struktúrája is jelentősen megváltozott. A legfőbb befizetők a vállalatok lettek, részesedésük az adóbefizetésekből 90% körül alakult. Az arányokban az 1968-ban bevezetett ún. új gazdasági mechanizmus sem hozott lényeges változásokat. Az adók meghatározó jelentőségű része (75–80%-a) továbbra is a vállalatok és szövetkezetek befizetéséből származott. A vállalati adórendszerre jellemző volt a sok csatornán történő (nyereség- és jövedelemadó, társadalombiztosítási járulék, különbözeti termelői forgalmi adó, termelési adó, vám- és import forgalmi adó, központosított amortizáció stb.) elvonás és a magas jövedelem centralizáció. A forgalmi adó szerepe az adóstruktúrán belül mérsékelt, 14–17%-ot képviselt, a fogyasztáshoz kapcsolódott rendkívül differenciált módon, és volumene alig haladta meg az árkiegészítések nagyságát. A lakossági elvonások szerepe az adórendszeren belül nem volt jelentős (6–8%), lényegében az

állami szektorban dolgozók nyugdíjárulékát, jövedelemadóként a háztáji és kisegítő gazdaságok, továbbá a magánszektor és a szellemi szabadfoglalkozásuk adóját foglalta magába.

A magyar gazdaság az 1970-as évek végére kialakult rendkívül nehéz helyzetből való kilábalásra 1980-ban átfogó szabályozómódosítással tett kísérletet. Ez azonban nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, így 1985-ben átmeneti jelleggel számos új adónemet vezettek be, hatásukra azonban a gazdaság külső és belső egyensúlyi helyzete nem javult, sőt romlott.

Az 1988-as adóreform két legfőbb újdonsága a hozzáadottérték-adónak (áfa), és a magánszemélyek jövedelemadójának a bevezetése volt. Az akkor kialakított adórendszer érvényes ma is. Az új adórendszer jelentős változást hozott a megelőző évtizedekhez képest az adófizetők megoszlását illetően. A gazdálkodó szervezetek befizetései – társasági adó, vám és import, különleges helyzetek miatti, játékadó, és egyéb – jelentősen mérséklődtek, meghatározóvá váltak a fogyasztáshoz kapcsolt adók (áfa, fogyasztási adó), és emelkedett a lakossági befizetések aránya is. Az előzőekben felsorolt adók együttesen az állami költségvetés bevételeinek több, mint háromnegyed részét képviselik.

Az adóbevételek megoszlása, %

Megnevezés	1990	1995	1998	2000
Gazdálkodó szervezetek befizetései	44,8	29,1	18,7	16,2
Fogyasztáshoz kapcsolt adók	44,4	47,2	55,5	57,6
Lakossági befizetések	10,8	23,7	25,8	26,2
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

A gazdálkodó szervezetek által teljesített befizetések túlnyomó többsége (85–88%) a társasági adóból (alapja a vállalkozások profitja), valamint a vám- és importbefizetésekből keletkezik. A fogyasztáshoz kapcsolt adók több mint kétharmadát az általános forgalmi adó jelenti. (Bevezetésekor 25, 15, és 0%-os kulcsok voltak érvényben, jelenleg a felső kulcs továbbra is 25%, míg a kedvezményezett 12%-ra módosult. A termékek szűk köre továbbra is 0%-kulcsos.) A fogyasztási adók mértéke és az alapul szolgáló termékek köre alkalmas arra, hogy a kulcsok emelésével vagy csökkentésével, illetve a termékek körének meghatározásával a fogyasztás szerkezetét befolyásolják. A lakossági befizetések mintegy 90%-át a személyi jövedelemadó teszi ki. Az adó alapja az egyén teljes – természetbeni juttatások nélküli – tárgyévi jövedelme, csökkentve a mindenkor adótörvények által lehetővé tett mérséklő tételekkel. A személyi jövedelemadó legmagasabb kulcsa ma 40%. (A bevezetése óta eddig a legmagasabb kulcs 1997-ben volt, 42%.) A lakosság általi befizetések másik, dinamikusan emelkedő részét az illetékek jelentik.

Nagy inflációk Magyarországon

Az I. világháború éveiben a költségvetésből 37 milliárd koronát, az összes kiadás több mint 70%-át fordították a hadikiadásokra. Ennek és a rendes kiadások egy részének, összesen 39 milliárd koronának, kölcsönökkel teremtettek fedezetet. Az Osztrák-Magyar Bank bankjegyforgalma az 1914. július 25-i 2,2 milliárd koronáról 1918. október 31-ére 31,5 milliárd koronára nőtt, az arany- és devizakészlet ugyanezen időszakban 1,4 milliárdról egynegyedére csökkent. A bankjegyforgalom a háború után is tovább emelkedett, és 1920. december 31-én 44,9 milliárd koronát tett ki, amiből az osztrák-magyar ügyvitel szétbontását követően Magyarországot 14,3 milliárd korona érintette.

1918. októberéig a zürichi jegyzés alapján a korona 60%-ot veszített az értékéből, 100 korona 42 svájci frankot ért. (A törvényes érmeparitás alapján 100 korona = 105,01 svájci frank.) Az 1920 végéig emelkedő valutaromlást, és inflációt 1921 elején átmenetileg sikerült megállítani, sőt csökkenteni is, de a második féleltől kezdve a korona árfolyama egyre gyorsuló ütemben tovább romlott, és az infláció addig nem látott méreteket öltött.

Infláció, 1920–1924

Időpont	Bankjegyforgalom, milliárd korona	Száz korona zürichi jegyzése, svájci frank	Egy dollár magánárfolyama Budapesten, korona	Létfenntartási index: 1914 = 1
1920. XII. 31.	14,3	1,15	572	70
1921. III. 31.	15,6	1,75	312	49
1921. VI. 30.	18,1	2,10	262	42
1921. IX. 30.	20,8	0,80	720	62
1921. XII. 31.	25,2	0,85	615	83
1922. III. 31.	29,3	0,57	870	99
1922. VI. 30.	33,6	0,51	1 027	129
1922. IX. 30.	58,5	0,215	2 537	266
1922. XII. 31.	75,9	0,2125	2 362	334
1923. III. 31.	82,2	0,115	4 405	660
1923. VI. 30.	155,0	0,037	8 525	1 446
1923. IX. 30.	588,0	0,0161	19 950	5 635
1923. XII. 31.	931,3	0,017	21 750	6 814
1924. III. 31.	1606,9	0,0076	76 150	17 852
1924. VI. 30.	2893,7	0,0070	83 350	21 817

Az infláció kiteljesedéséhez hozzájárultak a háború elvesztéséből eredő terhek, a megszálló katonaság és a különféle nemzetközi bizottságok ellátásának költségei, amit államjegy-szaporítással fedeztek. Ez a korona értékcsökkenésével járt együtt. Az ország a békeszerződést követően is gazdasági elszigeteltségben maradt, nem indulhatott meg a külkereskedelmi forgalom, és így nem részesülhetett a világháborút követő konjunktúra előnyeiből sem.

A pénzromlás megállítására tett első eredményt hozó intézkedés a *takarékkorona* bevezetése volt, amellyel a valorizációt nem sikerült megoldani, de megkönnyítette az átmenetet az értékálló valuta végleges szabályozásához.

1924. február 20-ától a takarékkorona olyan elszámolási egység volt, amelynek a koronához viszonyított árfolyamát a korona zürichi jegyzése, a külföldi tőzsdéken is jegyzett magyar részvények árfolyamai, és a korona belföldi jegyzése alapján naponta állapították meg. 1924. június 23-án, amikor a takarékkoronára való számítás megszűnt, 100 takarékkorona 125 papírkoronával volt egyenlő.

A pénzt végleges rendezésére a magyar kormány és a Népszövetség által 1924. március 14-én Genfben elfogadott szanálási program alapján, a Nemzetek Szövetsége Tanácsának ajánlásával és védelmével felvett ún. népszövetségi kölcsönnel került sor.

A szanálási program előírása:

- az államháztartás egyensúlyának fokozatos helyreállítása 1926. június 30-áig úgy, hogy az említett időpont után az állami kiadások kizárólag a folyó bevételekből legyenek fedezhetők;
- az átmeneti időben az állami deficitet nemzetközi kölcsön segítségével kell fedezni;
- a valuta stabilizálása céljából az államtól független jegybankot kell létesíteni.

A mintegy 250 millió aranykorona értékű népszövetségi kölcsönnel az államháztartás egyensúlya – az előre láthatónál lényegesen rövidebb idő – négy hónap alatt helyreállt, így a hiány fedezetére szánt összegből nagyarányú beruházások kezdődtek. 1924-ben felállították a Magyar Nemzeti Bankot.

Az 1925. évi XXXV. tc. 1925. novemberében létrehozta az új magyar aranyvalutát.

A pengő aranyértéke:

1 kg színarany = 3800 pengő

1 kg színarany = 3280 aranykorona.

100 aranykorona = 115,85 pengő

A pengő kötelező használata: 1927. január 1.

1 pengő = 12 500 papírkorona

Népszövetségi kölcsön

Az államháztartási egyensúly helyreállításához és az infláció megállításához igénybe vett kölcsön legnagyobb része Angliából származott.

A 254 millió aranykorona névértékű kölcsön kamata 7,5%, a kibocsátási árfolyam 87,5-89,0%, a visszafizetés határideje 1943. február 1. volt. A magyar kormány a népszövetségi kölcsön fejében lekötötte a vámjövedékből, a cukoradóból és a cukor után fizetendő kincstári részesedésből, valamint a dohányjövedékből eredő összes (nyers) állami, továbbá a sójövedék tiszta bevételét. (Ezen bevételek lekötését az tette lehetővé, hogy a Jóvátételi Bizottság megszüntette ebben a körben a zálogjogát.) A kölcsön tervezett felhasználása célok szerint:

1924–1925. évi költségvetés hiányának fedezetéül

a következő év költségvetési hiányának fedezetéül

1923–1924. évi hátralékok fedezetéül

6 havi kamat fedezetéül

100 millió aranykorona

50 millió aranykorona

60 millió aranykorona

40 millió korona.

Népszövetségi kölcsön

Kibocsátó ország	Névérték		Ténylegesen befolyt összeg		
	eredeti valutában	ezer aranykoronában	ezer aranykoronában	ezer pengőben	
Nagy-Britannia	7 902 700 font	168 723	138 532	160 498	
Egyesült Államok	7 500 000 dollár	37 013	29 610	34 242	
Olaszország	170 000 000 líra	36 228	31 445	36 487	
Svájc	30 000 000 frank	26 196	21 742	25 232	
Svédország	4 585 000 korona	5 994	4 945	5 746	
Hollandia	4 150 000 forint	9 257	7 683	8 923	
Csehszlovákia	83 620 000 korona	12 145	10 049	11 668	
Magyarország	2 350 000* dollár	11 597	9 973	11 579	
Összesen		307 153	253 979	294 375	

* A Magyarországon kibocsátott 2 350 000 dollárból 1 500 000 dollár névértékű kötvényt még 1924-ben az Egyesült Államokban helyeztek el, amivel az amerikai részvénykibocsátás összege 9 millió dollárral emelkedett.

A kölcsönhöz kapcsolódó adósságszolgálat 1932-ben esedékes része teljes egészében átutalásra került. 1933–1937-ben a kamatok felét devizában kifizették, míg a többit a Magyar Nemzeti Banknál pengőben, letétként kezelték. (Ez utóbbira az 1931-ben bevezetett ún. transzfermoratórium miatt került sor.)

A kölcsön visszafizetését 1937-ben újra szabályozták. Ennek keretében a zálogul leköötött adóbevételeket felszabadították, és az éves kamatot – 1938-tól – 4,5%-ra csökkentették. A kormány 1940. augusztusától az 1937. évi tőke 1%-ának megfelelő összegű törlesztést és a kamatokat devizában fizette 1944 őszéig, két kivételtől eltekintve. Egyrészt a csehszlovákiai részkiadását a magyar kormány időközben teljesen visszavásárolta, másrészt az Egyesült Államokkal és Angliával szemben 1941 decemberétől – a hadiállapot bekövetkeztét követően – nem történt teljesítés. Végül is az angol tartozásokról a 60-as, az amerikaiakról a 70-es években született megállapodás. Ezt követően jelenhetett meg Magyarország a külföldi tőkepiacokon hitelfelnevőként. A kölcsönt 1979 augusztus 1-jével teljes egészében visszafizették.

A magyar és a világgazdaság eddigi legnagyobb inflációja a 30-as évek végén vette kezdetét. Ekkor ugyanis az államhatalom arra kényszerítette a jegybankot, hogy részére folyamatosan fedezetlen hiteleket nyújtson. Ennek hatására a bankjegyforgalom az 1937. évi 545 millió pengőről folyamatosan emelkedve 1944 végére 20 milliárd pengőre nőtt. A gazdaságot ért II. világháborús károk, majd a katonai megszállás, a szétzilálódott államháztartás, az 1942 óta bevezetett beszolgáltatási rendszer egyaránt gerjesztette az inflációt.

1945 második felében a kincstár 1160 milliárd, 1946 első negyedében pedig további 42 300 milliárd pengő kölcsönt vett fel a jegybanktól (nem számítva az 1946. januárjában a bankjegydézmából befolyt 383 milliárd pengőt).

Az államháztartási deficit jegybanki hitellel való ellensúlyozása folyamatosan növelte az inflációt, amit az egyre növekvő áruhiány tovább gerjesztett. Az inflációs pénzzel szembeni bizalmat gyengítette a valórizáció, amellyel hivatalosan deklarálták a pengő romlását, és ugyanilyen hatása volt a különböző index-

számoknak, a kalóriaszámításnak és az adópengő bevezetésének is. Ez utóbbira 1946 elején került sor, és ezt követően a pengő már csak azt a célt szolgálta, hogy az árindexek alapján az adópengő értékét meghatározzák. (Az adópengő 1946 január végén 1,64, február végén 9,85, márciusban 44, áprilisban 570, májusban 108 000, júniusban 7 500 000, július 7-én 4 497 810 000 000, július 17-én 30 463 850 000 000 pengő volt.) A pénzjegynyomda újabb és újabb címleteket bocsátott ki, és a két címlet nyomtatása közötti időszak egyre rövidült. A számolás egyszerűsítése érdekében a május 27-én kibocsátott 10 ezer millióst hat nullával egyszerűsítették és 10 000 millpengő megjelöléssel, majd július elsejétől újabb egyszerűsítéssel B-pengős bankjegyek kerültek forgalomba.

Infláció, 1945–1946

Időpont	Jegybankforgalom, milliárd pengő	Létfenntartási index: 1945. július 15. = 100	Egy dollár magánárfolyamon, pengő
1945. VI. 30.	23,6	-	640
1945. VII. 15.	25,0	100	1 290
1945. VIII. 31.	33,5	192	1 510
1945. IX. 30.	51,0	425	3 630
1945. X. 31.	116,0	2 725	22 300
1945. XI. 30.	364,6	14 547	107 000
1945. XII. 31.	765,4	30 364	290 000
1946. I. 31.	1 646,4	74 031	770 000
1946. II. 28.	5 237,8	480 305	2 800 000
1946. III. 31.	34 001,6	2 775 814	10 800 000
1946. VI. 30.	6 277 271 176 087	188 402 690*	1 817 000 000*
* Millpengő			

1946. július 9-én megjelent pénzügyminiszteri rendelet értelmében a posta-takarékpénztári állami és kereskedelmi csekkszám lákon pengőben fennálló követeléseket és takarékbetéteket adópengőben lévőnek kell tekinteni. Ezzel a pengőbankjegy megszűnt fizetőeszköz lenni, szerepét az adópengőjegy, mint papírpénz vette át.

A vágatató infláció utolsó szakasza

1946. július 15.

adójegypengő-forgalom: 15 646 410 840 000 pengő

1000 adópengő = 13 500 000 B pengő

1 dollár = 29 318 000 adópengő (magánforgalom)

1946. július 23.

adópengőjegy-forgalom: 174 857 240 460 000 pengő

(vásárlóértékét tekintve egy cigaretta vételárát sem fedezte)

1000 adópengő = 20 000 000 000 B pengő
 1 dollár = 301 738 120 adópengő (magánforgalom)

Az infláció lezárulása

A pengő helyébe 1946. augusztus elsejétől a forint lépett.

200 millió adópengő = 1 forint

400 000 000 000 000 000 B pengő = 1 forint

400 000 000 000 000 000 000 000 000 pengő = 1 forint

Az új pénz nagy és pozitív szerepet játszott a gazdasági élet stabilizálásában, az ország újjáépítésében. A gazdasági feltételek azonban nem kedveztek az árak és a pénz stabilitásának. 1946 szeptemberétől 1947 szeptember végéig 23%-kal, 1948 április végéig 51%-kal emelkedtek a létfenntartási költségek. 1949-ben az élelmiszerjegyek megszüntetésével újabb jelentős élelmiszerár-emelkedés következett be. Ennél is nagyobb drágulás volt 1951–52-ben, amikor két év alatt 69%-kal emelkedett a fogyasztóiár-színvonal. Ez után viszonylag hosszú ideig alig változott a forint vásárlóereje. A fogyasztói árak színvonala 1970-ben meg egyezett az 1952. évivel. Ebben az időszakban az árakat túlnyomórészt központilag állapították meg. Az árszínvonal stabilitását a termelői és fogyasztói elvonások és támogatások, árkiegészítések bonyolult rendszerével biztosították. A külgazdasági hatások, mindenek előtt az olaj- és a nyersanyag „árrobbanás”, továbbá a gazdaságirányítás korszerűsítése, a piaci viszonyok térhódítása magával hozta az árak egyre élénkebb mozgását. Tízéves időszakokat vizsgálva: a hetvenes években 1,6-szeresére, a nyolcvanas években 2,8-szeresére, a kilencvenes években 6,3-szeresére nőtt a fogyasztói árak színvonala.

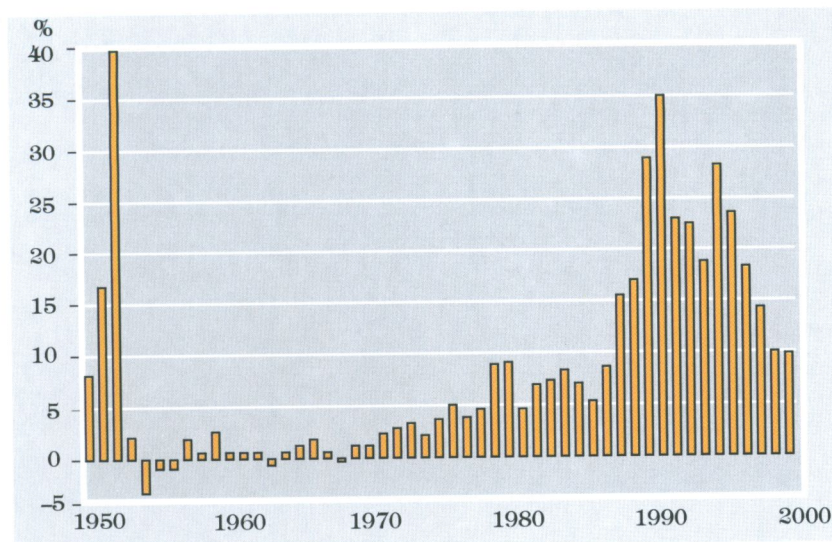
A kilencvenes évek elején - a többi rendszerváltó országhoz hasonlóan - nagy lendületet vett az infláció. Ez egyrészt a külpiaci hatásokkal, másrészt az általános gazdasági visszaeséssel, harmadrészt pedig azzal függött össze, hogy a korábbi, jelentős arányú fogyasztóiár-támogatások szűk területre szorultak vissza, az árakat döntő részben a piaci erők szabták meg. Az árszínvonal 1991. évi 35%-os - 1952 óta a legnagyobb - emelkedése után, eltérően a legtöbb hasonló úton járó szomszédos országtól, az általános drágulás mértéke lassan és megszakításokkal ugyan, de csökkent. (A mérséklődésre később a többi említett országban is sor került.)

A fogyasztói árak növekedése (tízévenként hányszorosára nőtt az árszínvonal)

Év	1950	1960	1970	1980	1990
1950	1				
1960	1,6	1			
1970	1,7	1,1	1		
1980	2,6	1,6	1,6	1	
1990	7,3	4,6	4,3	2,8	1
2000	45,6	28,5	26,9	17,3	6,3

A fogyasztói árak változása az előző évhez képest

A legnagyobb bankjegycímlet

Év, hónap	Címlet, forint
1946. augusztus	100
2001. augusztus	20 000

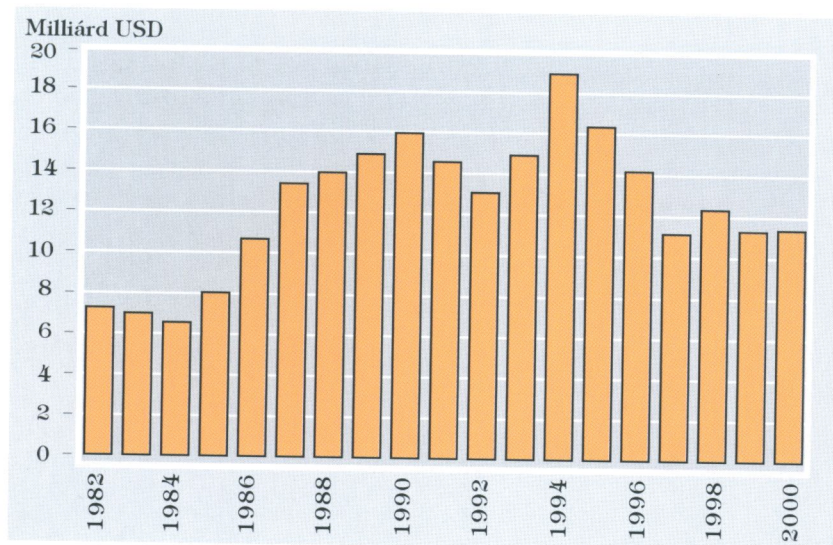
Adósságállomány

Az 1960-as-1970-es években a belföldi felhasználás tartósan, majdnem folyamatosan (évtizedenként 2–2 év kivételével) meghaladta a hazai termelést. Különösen nagy volt az eltérés közöttük a hetvenes évtized második felében. 1974-től 1979-ig minden évben jelentős, hat év alatt összesen a belföldi felhasználás 5,5%-át kitevő behozatali többlet alakult ki. Az ország adósságállománya ennek és egyéb nemzetközi kötelezettségeknek, tranzakcióknak a következtében jelentősen nőtt.

A nettó külföldi adósságállomány 1982 végén 7,3 milliárd dollárt, a bruttó hazai termék (GDP) mintegy egyharmadát tette ki. A bruttó adósság ugyanekkor meghaladta a 10 milliárd dollárt. 1985 végén a nettó adósság megközelítette a GDP kétötödét, majd évről-évre tovább emelkedve az 1987–1990-es években elérte a GDP felét, 1990-ben megközelítőleg a 16 milliárd dollárt. Az ezt követő három évben a nettó adósság összege és a GDP-ben kifejezett aránya ingadozott, először kissé mérséklődött, majd ismét

emelkedett, 1993 végén 15 milliárd dollár volt. 1994-ben a nettó külföldi adósságállomány ugrásszerűen, 4 milliárd dollárral az eddigi legmagasabb összegre, 19 milliárdra nőtt, amiben jelentős szerepe volt a folyó fizetési mérleg 3,9 milliárd dolláros hiányának. A 4 milliárd dolláros növekedésből 2,6 milliárd a hitelforgalomból, míg 1,4 milliárd a keresztárfolyamok változásából keletkezett.

Nettó külföldi adósságállomány

A bruttó adósságállomány növekedése még 1995 elején is folytatódott, majd év közben csökkenni kezdett. Az év végi 31,7 milliárd dollár 3 milliárdos éves emelkedést jelentett. A nettó adósságállomány ezzel szemben az egy évvel korábbihoz képest 2,6 milliárd dollárral, 16,3 milliárdra csökkent. A továbbiakban a privatizációból származó devizabevételekből történő külső államadósság-törlesztés hatására mind a bruttó, mind pedig a nettó adósságállomány folyamatosan és jelentős mértékben csökkent, 1997 végén 23,7, illetve 11,2 milliárd dollárt tett ki. Az ezt követő három évben a bruttó adósságállomány folyamatosan nőtt, a nettó külföldi adósságállomány csak kevésbé változott, 11-12 milliárd dollár körül alakult, ami a GDP mintegy negyedét jelenti.

A nyolcvanas években és a kilencvenes évek elején a bruttó és a nettó külföldi adósságállományból is az MNB és a kormányzati szektor részesedése volt a meghatározó. A kilencvenes évek közepétől az arányok jelentősen módosultak, 2000 végén a nettó adósságállományból az államháztartás és az MNB együttesen 21%-kal részesedett, míg a többin a vállalkozói és egyéb szektorok, valamint a hitelintézetek kétharmad-egy harmad arányban osztoztak.

A külföldi adósságállomány csak a rezidensek adósságaként megtestesülő tartozásokat tartalmazza. Nem képezi részét a külföldiek által Magyarországon közvetlenül, részvény és egyéb tulajdonosi része-

sedés, valamint a tulajdonviszonyt megtestesítő értékpapírok (portfólió) formájában befektetett tőke, illetve a magyarok ilyen jellegű külföldi befektetése, mint követelés. 2000 decemberében ezen tartozások együttes nettó állománya megközelítette a 17,7 milliárd dollárt. A nemzetgazdaság ezekkel együtt számított nettó külföldi tartozásállománya 2000 december végén 29 milliárd dollárt tett ki.

Jóvátétel

Az ország pénzügyi-gazdasági helyzetét a vesztes háborúk után jóvátétel-fizetési kötelezettség is súlyosbította.

Az *I. világháború* után, 1923 októberében kötött szerződés Magyarországot 200 millió aranykorona, 20 év alatt fizetendő jóvátétel megtérítésére kötelezte. A Jóvátételi Bizottság biztosítékként lefoglalta az állam legfontosabb bevételi forrásait.

Magyarország a kötelezettségének természetbeni (szén-) szállítások útján tett eleget. Az 1924/25-ös költségvetési évtől kezdődően évi 7 millió aranykorona (8,1 millió pengő), az 1931. évi válság után évi 1 millió pengő értékben.

A *II. világháborút* követően 1945. január 20-án került sor a fegyverszünet megkötésére és ezzel együtt a gazdasági kötelezettségek vállalására. A szerződésben kötelezték Magyarországot hat év alatt 300 millió dollár értékű áru szállítására. (Az árukat 1938. évi áron értékelve az ipari berendezéseknél 15, az egyéb cikkeknel 10%-os felárral számolták.) Ezen túlmenően vállalni kellett a megszálló hadsereg és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság költségeit.

Az egyes országokkal szemben fennálló kötelezettség az alábbiak szerint alakult:

200 millió dollár Szovjetuniónak
30 millió dollár Csehszlovákiának,
70 millió dollár Jugoszláviának.

A 300 millió dolláros összegből

10 millió dollár a leszerelendő üzemek,
242 millió dollár a szállítandó iparcikkek és
48 millió dollár a szállítandó mezőgazdasági és egyéb cikkek értéke volt.

Az árumennyiség értéke 1938. évi árakon mintegy 3 milliárd pengőt tett ki. Ezen összegeket a szállítási és biztosítási költségek, továbbá az esetleges késedelmes szállításokért havi 5%-os kamattal növelte.

Az árumennyiségre vonatkozó jóvátételi egyezményeket a Szovjetunióval 1945. június 16-án, Csehszlovákiával és Jugoszláviával 1946 tavaszán kötötték meg. A jóvátételi egyezményt 1946 júliusában módosították, a szállítások időtartamát 8 évre meghosszabbították. A szovjet kormány 1953. január 20-án nyilatkozatban közölte, hogy Magyarország teljesítette a Szovjetunió részére megállapított jóvátételt.

Tőzsde

A *Budapesti Áru- és Értéktőzsde* 1864. január 18-án kezdte meg működését 21 féle részvénnel. 1867-ig a tőzsdét mérsékelt forgalom és minimális áringadozás jellemezte, amit alapvetően a bécsi tőzsdéről – sür-

gönyön keresztül – érkező hírek váltottak ki. A kiegyezés és az 1867–68-as évek jó termésének eredményeként 1869-ben már 84 részvény forgott a tőzsdén.

Az 1869. évi rossz termés hatására a gabona, mint fő kiviteli cikk exportja visszaesett, az ennek következtében fellépő pénziánnyal *kezdett vette az első hazai tőzsdeválság*, amit a német-francia háború kitörése tovább mélyített. A részvények közül a legnagyobb veszteség a gőzmalom árfolyamában jelentkezett, öt gőzmalom tűnt el a tőzsdei árjegyző lapban felsoroltak közül. A már említett háború befejezését követően fellendülési időszak vette kezdetét. 1872-ben ún. *gründolási láz* tört ki, 550 pénzintézeti és 15 iparvállalati részvénytársaság alapszabályát hagyták jóvá, 39 új részvénytársaság, ebből 24 bank, illetve takarékpénztár értékpapírai jelentek meg a tőzsdén. Ebben a fellendülő szakaszban érte a pesti tőzsdét az 1873. május 9-i *bécsi tőzsdei összeomlás* híre. Korabeli becslések szerint 1872 és 1873. decembere között több mint 55 millió forinttal csökkent a pesti tőzsdén jegyzett bank-, takaré-, malom- és egyéb ipari részvények árfolyamértéke. Ebből 44 millió forint a bankpapíroknál jelentkezett. A válság az évtized végéig elhúzódott, és legerőteljesebben a pénzintézeti részvénytársaságokat sújtotta, 19 pénzintézet és 16 egyéb vállalat részvényjegyzése szűnt meg.

A válságot 1879-től *fellendülés* követte, ami 1881-ben, az Union Generale pénzintézet összeomlásáig tartott. Az árfolyamok a pesti tőzsdén is esni kezdtek, az üzletkötések gyakorlatilag megszűntek, csak a járadékpapírokban volt forgalom. 1886-ban ismét a fellendülés jegyei mutatkoztak, ami 1895-ig tartósnak bizonyult. (Pl. a budapesti székhelyű bankok 100 forint névértékű részvényeinek értéke 1894-re megkétszereződött.)

A tőzsdei forgalom növekedése szükségessé és indokoltá tette 1893-ban a Budapesti Giró és Pénztáregylet Rt. létrehozását. Feladata volt egyrészt, hogy szabályos működési formát biztosítson a tőzsdei ügyletek lebonyolításához, másrészt klíringelszámolás alkalmazása a készpénzkímélő forgalom terjedése érdekében. A tőzsdén kereskedők részére a girószámlák nyitása 1923-tól kötelezővé vált. A Giró Rt. működésének eredményességét jelzi, hogy míg a századelőn a klíringforgalom az ügyletek 40%-ára terjedt ki, addig a 30-as években 85–90%-ára. A Giro Rt. jelentősége és súlya párhuzamosan alakult a tőzsdei forgalom, valamint a legnagyobb budapesti bankok tőzsdei ügyfeleinek jelentőségével.

Az 1890-es évek fellendülésében szerepet játszott a dél-afrikai aranyláz is. Később – a túlzott spekuláció miatt – éppen ez okozott gondot a párizsi és londoni tőzsdéken, majd az 1895. őszi aranybányaválság a bécsi tőzsdén is pusztított, november 9-én az ún. fekete szombat tartós tőzsdei válság kezdetét jelezte. Ezt Budapesten is rohamos árfolyamesés, pangás, bizalmatlanság követte, a tőzsdén jegyzett részvénytársaságok száma csak 1910-ben emelkedett az 1895-ös szint fölé. 1912–13-ban a politikai válságok, a háborútól való félelem, majd az évtized végén az infláció emelkedése vezetett árfolyameséshez. 1914 ősze és 1916 tavasza között az értékpapír-kereskedés, 1926 júniusáig pedig az áruhatáridős ügyletek is szüneteltek.

Az 1920-as évek elején ismét alapítási láz tört ki, a csúcs 1923-ban következett be, 1095 új részvénytársaság alakult. A tőzsde értékpapír-piaci forgalma az 1913. évi 1,1 millió darabról 1923-ban 250 millióra, a giroforgalom pedig 2,77 millió koronáról 6 billióra emelkedett. Az 1924-es szanálási törvény a népszövetségi kölcsön segítségével véget vetett az inflációnak, a hivatalos pénznem a pengő lett, az inflációt követően

is jelentős forgalmat bonyolított le a budapesti tőzsde. Ekkor az 1929-es New York-i tőzsdekrach áttérjedése, és a Creditanstalt fizetéseképtelenségének bejelentése után kirobbant hitelválságot követően 1931. július 14-től 1932. szeptember 20-áig a budapesti tőzsde zárva volt. A nyitáskor mindössze 18 részvény forgott a tőzsdén. (A bankrészvények csak 1941-től jelentek meg ismét.) 1936-tól a bel- és külföldi tulajdonú értékpapírokat szétválasztották, és a február 1-jével életbelépett nosztrifikáció (belföldi tulajdonú részvények névjegyzékbe foglalása) után csak ezekkel lehetett kereskedni. 1937-ben újabb világgazdasági válságjelek indultak el New Yorkból, az április 27-i fekete kedden 10–30%-kal csökkentek az árfolyamok.

Az árutőzsde az állami ártámogatás és a széles körű egyéb állami intervenciós tevékenység miatt a 30-as években szünetelt. Az államosítások nyomán a tényleges értékpapír-tőzsdei forgalom már 1947-ben hónapról-hónapra zsugorodott, és 1948 márciusában hivatalosan is megszűnt a tőzsde.

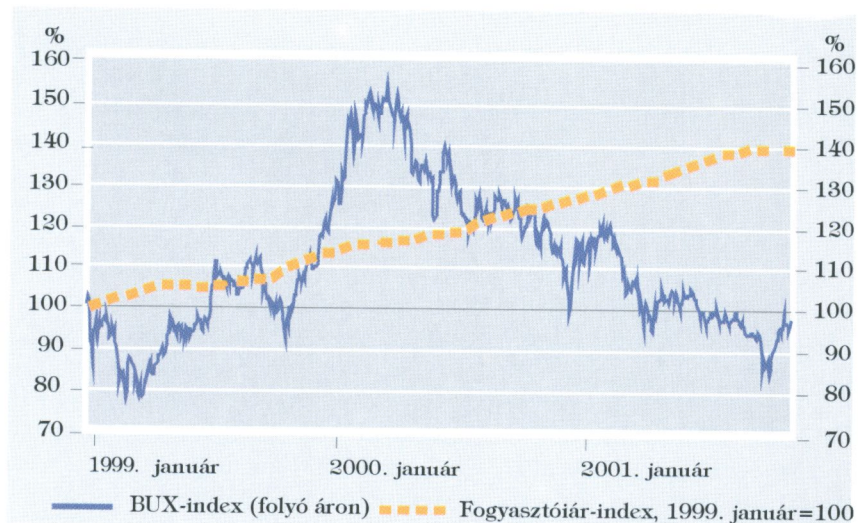
A *Budapesti Árutőzsde* 1989-ben alakult meg ismét. A kezdetben csak gabonaszekcióval működő gazdasági társaság 1991-ben hússzekcióval, majd 1993-ban pénzügyi szekcióval bővült.

A forgalom évről évre emelkedett egészen 1998 őszéig. Az orosz pénzügyi válság következményeit az árutőzsde 1999 végére heverte ki, akkor visszaállt a válság előtti szintre. 2000-ben a forgalom fellendült, de értéke folyó áron is alig több, mint a felét tette ki az 1998. évinek. A három szekció közül a legnagyobb súlya a pénzügyi szekciónak volt, jelentősnek tekinthető a gabonaszekcióé is, a hússzekció egy százalékos vagy az alatti arányt képviselt. A Budapesti Árutőzsde forgalmának 99%-át a határidős üzetek tették ki.

A *Budapesti Értéktőzsde* 1990. június 21-én alakult meg. Ez évben 6 részvénnel 6,1 milliárd forint forgalmat bonyolított le. A bevezetett értékpapírok száma 1995-ben már 166 volt, a forgalom meghaladta a 250 milliárd forintot. A Budapesti Értéktőzsde részvényindexe a BUX 1500 pont fölött zárta az évet.

Az ezt követő folyamatos növekedés hatására sorra dőltek meg az akkori „lélektani határnak” tekintett értékek, 1997 augusztusában több napon keresztül 8 ezer pont fölött zárult a kereskedés. 1997 őszén a New York-i tőzsdeindex és a dollár esése, valamint a távol-keleti devizapiacok válságának begyűrűző hatásaként a BUX közel 3 ezer pontot veszített az értékéből. Ezt az időszakot viszonylag gyors növekedés váltotta fel, 1998 áprilisában a BUX már 9 ezer pont fölött volt. 1998 szeptemberében a New York-i tőzsdeindex radikális esése, majd az orosz pénzügyi válság elmélyülésének hatására a BUX 4 ezer pont alá esett. Ezt az öt hónap alatti 5 ezer pontot meghaladó csökkenést a tőzsde az előző évinél lassabban és kisebb mértékben tudta kiheverni, és csak 1999 decemberében került ismét tartósan 8 ezer pont fölé. 2000 februárjában a tőzsdeindex átlépte a „bűvös” 10 000 pontot, majd áprilistól az árfolyamok, időnként hektikusan, ismét lefelé mozdítottak, az évet 7800 pont fölött zárta. Az értéktőzsde teljes forgalma az egy évvel korábbinak a felére apadt. A 2001-es év első felét is alacsony forgalom és az árfolyamok esése jellemezte.

**A Budapesti Értéktőzsde részvényindexének
(BUX) százalékos értéke
(1999. január 7.=100)**

Magyarország a világban

A) Részesedés a világ összesenből

Mutató	Év	Abszolút adat	Mértékegység	Magyarország részesedése a világ összesenből, %
Terület		93	ezer km ²	0,07
Népesség	1960	10,0	millió fő	0,33
	1999	10,1	millió fő	0,17
GDP (vásárlóerő-paritáson)	1998	103 489	millió nemzetközi dollár	0,28
Termékkivitel	2000	28	milliárd dollár	0,44
Idegenforgalmi bevételek	1998	3 514	millió dollár	0,79
Elsődleges energiahordozók fogyasztása	1999	1,1	Exajoule	0,28
Búza-termés	1961	1 935,7	ezer t	0,87
	2000	3 692,5	ezer t	0,64
Búza-kivitel	1961	93,5	ezer t	0,24
	1999	598,6	ezer t	0,52
Kukoricatermés	1961	2 714,8	ezer t	1,32
	2000	4 984,3	ezer t	0,84
Kukorika-kivitel	1961	53,5	ezer t	0,38
	1999	1 708,2	ezer t	2,18
Gabonatermés	1961	6 174,8	ezer t	0,70
	2000	10 025,1	ezer t	0,49
Szarvasmarha-állomány	1961	1 957	ezer db	0,21
	2000	857	ezer db	0,06
Sertésállomány	1961	5 921	ezer db	1,46
	2000	5 335	ezer db	0,59
Villamosenergia-termelés	1960	7,6	TWh	0,33
	1998	37,0	TWh	0,26
Barnaszén- és lignittermelés	1960	23,7	millió t	3,70
	1998	14,6	millió t	1,62
Cementtermelés	1960	1,6	millió t	0,50
	1997	2,8	millió t	0,19
Cukortermelés	1960	380	ezer t	0,73
	2000	337	ezer t	0,26
<i>Halálozások okok szerint</i>				
A keringési rendszer betegségei	1999	73 334		0,43
Rosszindulatú daganat	1999	33 821		0,48
AIDS-es haláleset	1999	11		0,00

Hazánk lakossága a világ becsült népességének a 17 ezrelékét teszi ki. A bruttó hazai termék (GDP) színvonalában és az elsődleges energiahordozók fogyasztásában elfoglalt arányunk 28 ezrelék, ami egyfelől azt jelenti, hogy az egy főre jutó termelésünk és energiafogyasztásunk mintegy kétharmadával meghaladja a világátlagot, másfelől azt, hogy a GDP egységére jutó energiafogyasztásunk megfelel ennek a színvonalnak. Mutatóink zöme magasabb a világátlagnál, helyzetünk a közepesen fejlett országokénak felel meg. A számokból néhány hazai sajátosság is kibontakozik, pl. a sertéseknek a világ többi részéhez képest magas aránya az állatállományon belül. Az 1960-as évekhez képest részesedésünk néhány alapvető termék világtermeléséből csökkent, ami egyrészt azzal függ össze, hogy a vizsgált mintegy negyvenéves időszakban a fejlődés átlagos üteme viszonylag lassú volt, másrészt azzal, hogy a termelés összetétele más, bonyolultabb termékek felé tolódott el. Több termék esetében az aránycsökkenés azzal magyarázható, hogy egyszerűen nem volt szükség a termelés dinamikus növelésére, hiszen amíg a világ népessége megkétszereződött, országunk lakosság száma lényegében nem változott.

B) Viszonyítás a világ átlagához

Mutató	Év	Hazai érték	Magyarország adata a világátlag százalékában
Népsűrűség, fő/km ²	1998	109	242
Várható élettartam, év			
nők	1999	75	109
férfiak	1999	66	102
Nők aránya a teljes lakosságon belül, %	1998	52,1	103
Nők aránya a teljes foglalkoztatottak körében, %	1998	44,6	104
Egy főre jutó bruttó hazai termék*, dollár	1999	10 870	161
Egy főre jutó villamosenergia-fogyasztás, kwh	1997	2 840	138
Gabonatermés-átlag, kg/hektár	1999	4 640	153
Kukoricatermés-átlag, kg/hektár	1999	6 380	148
Egy tehén évi átlagos tejtermelése, kg	1999	5 469	270
Egy főre jutó tojástermelés, darab/fő	1999	324	225
Egy főre jutó hústermelés, kg/fő	1999	112	293
Egy főre jutó tehéntej-termelés, kg/fő	1999	209	145
Honvédelmi kiadások a bruttó nemzeti jövedelem százalékában	1997	1,9	76
Ezer főre jutó telefonvonalak száma	1998	336	230
3 perces helyi hívás díja, csúcsidőben, dollárban	1997	0,13	186
Ezer főre jutó mobiltelefonok száma	1998	105	191
Ezer főre jutó személyi számítógépek száma	1998	58,9	83
Tízezer főre jutó internet-hozzáférések száma	1999	93	99

* Vásárlóerő-paritáson.